Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı : 6

Temmuz 1967 • 250 Kuru

SİZE DE BİR YUVA

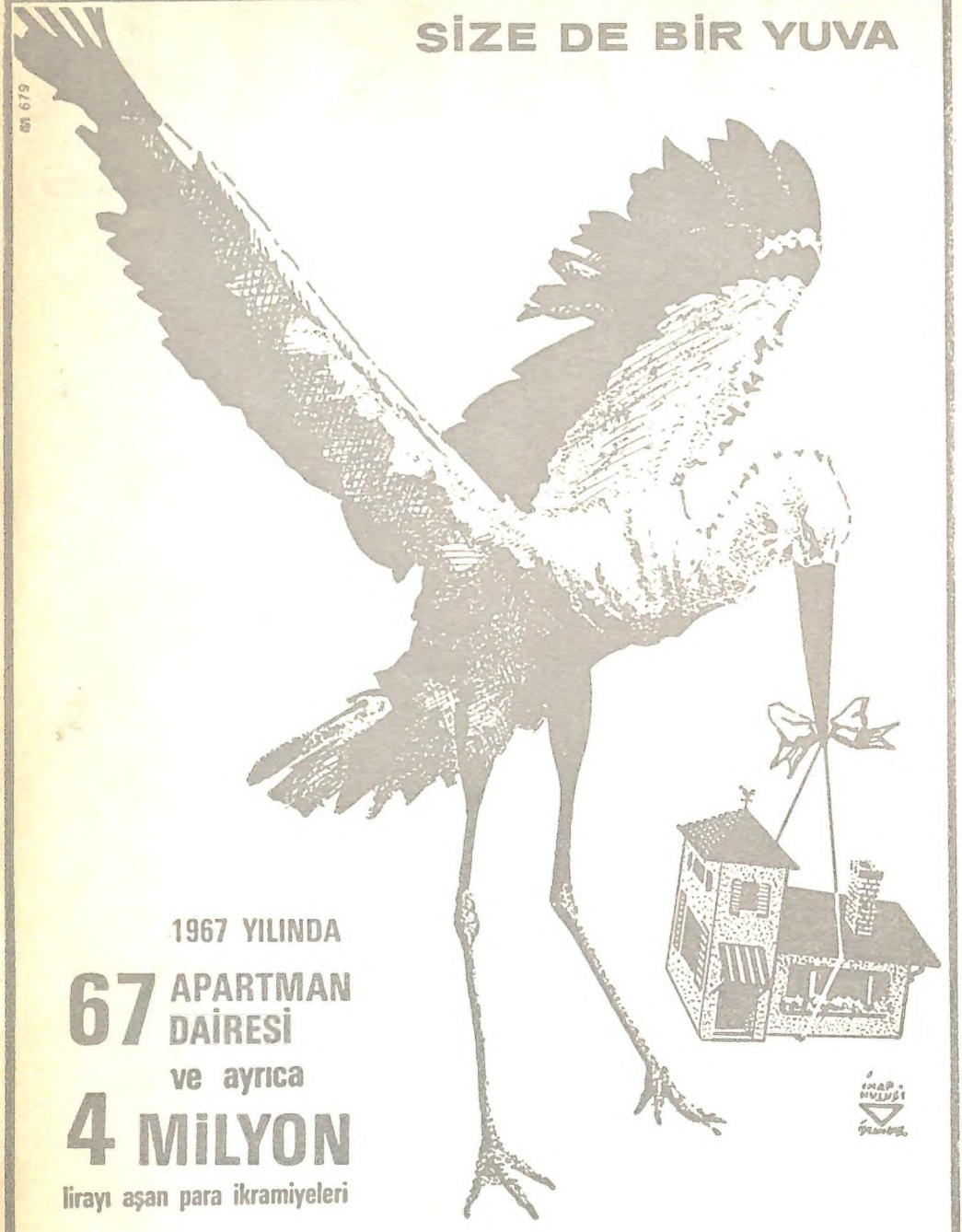

1967 YILINDA

67 APARTMAN DAİRESİ

ve ayrıca

4 MİLYON

lirayı aşan para ikramiyeleri

YAPI ve KREDİ BANKASI

Daima en iyi hizmet

Meran — 930 — H. T. M. — 23

Antalya'da Side harabeleri
Fotoğraf: Mehmet Rado

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Yirmisekiz Çelebî'nin Fransa Sefâretnamesi 4
İsrail ve Orta Doğu Buhranı 10
İstanbul'da Bir İmparatoriçe 14
Türk Büyükleri 22
Prof. Timurtaş'la Bir Konuşma 24
Kurtuluş Savaşından Bir Sayfa 27
İbrahim Aşkî İle Röportaj 31
Cami ve Pantolon 36
II. Bâyezid'in Bir Tablosu 37
Eski İzmir'de Tiyatrolar 40
Musurus Paşa 43
Yunanistan Notları 47
Heydrich'e Yapılan Suikast 51
Bir Yedek Subayın Hatıraları 56
Kanlı Arenalar 63
İsmini Taşıdığınız İnsanların Hikâyesi 68
Sular Altında 4000 Yıl 69
Resimlerle Eski İstanbul 74
Karikatür 76
Tarihe Akan Bir Ay 78
Kitaplar Arasında 79
Tarih Postası 80

Vilâyetlerimizin Tarihi

Antalya 33
Tokat 44

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Temmuz 1967 Yıl: **3** Cilt: **1**
Sayı: **6** Sıra: **30**

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul **TEL:** 27 12 07

Yirmisekiz Çelebî Mehmed Efendi'nin

FRANSA SEFÂRETNAMESİ

Sadeleştiren : ŞEVKET RADO

5

NELDİK bahçeye. Gezüp dolaşdıkta, tıp kitaplarında adı geçen ve yazılı ne kalar nebat var ise toplamakta o mertebe ihtimam etmişler ki, Acem ve Özbek diyarında hâsıl olan nebatlardan getürüp dikmişler. Ve Hind'den ve Çin'den ve bilhusus Yeni Dünya'dan (1) ol kadar ağaç, çiçek ve nebatlar getürmüşler ki, hayısı belli olmayan garip ve acib görülmedik ağaç, çiçek ve nebatlar gördük ki, görmeyenlere tarif ve tavsif ile ifade mümkün değildür.

Paris şehrinin havası soğuk olmağla Yeni Dünya nebatlarının terbiyesine uygun olmadığından limonluk gibi, kışlıklar yapup dört tarafını camla çevirmişler. Bunların altları boş olup, ocaklar yapmışlar, şiddetli kışda Yeni Dünya havasına muadil olacak kadar ateş yakmakla hamam gibi altından ısıtırlar ve havayı ılık olsun diye bakır döşeyip anınla ısıtırlar. İstedüklerini elde etmek için bu mertebede dikkat ederler.

Bundan başka, nice saraylar ve kiliseler ve kitaphaneler seyir ve temaşa olunu ki, sayılır gibi değildür.

KİLİM VE AYNA ATELYESİNDE

Kilimciler için mahsus bir kârhâne (2) var ki, kralındır. Kral namına buraya bakan kimesnenin izni ve bilgisi olmadıkça kimesneye kilim satılamaz ve dokutmak isteyen, nazırdan izin alup, harcın verüp dokutur ve gayet kıymetlidir. Meselâ bir sade nakışlı ve resimli kilim, üç, dört kise akçe eder. Eğer kılabdan yahut sırma ile dokunursa, ana göre kıymetli olur. «Bu dahi seyredilmeğe değer» deyü varduk.

Elçi Efendi gelüp seyredecektir deyu ne kadar dokunmuş hazır mevcut kilimler var ise, hepsini kârhânenin divarlarına asmışlar. Azim kârhâne olmağla, divarlara yüzden ziyade kilimler asmışlar idi. Seyrettiğimizde, hayretten parmağımız ağzımızda kaldı.

Meselâ çiçekler işlemişler. Bakdıkda gûya mücessem şîşeler (3) ile duruyor. Ve resimlerin gözü, kirpiği, kaşı, husûsâ

(1) *Bilhassa Amerika'dan.*
(2) *İş yeri.*
(3) *Vazolar.*

başlarında, saçları ve sakalları bir mertebede gösterilmiş ki Hatayî kâğıt üzerinde bu mertebe sanat icra edemez ve Bihzad (4) âciz olur. Kimini neşesini belirtmek için güler gösterir, kimi hüzünlü hali için mahzun ve kimi korkusundan ürkek ve kimi ağlar, kimi bir acıdan elemli gösterilmiş ki ilk bakışta herkesin hali anlaşılır. Her ne kadar tavsif olunsa, tasavvur olunandan ziyadedir.

Ve dahi tezgâhlarını temâşa ettik. Yüzden fazla ve beş, altı yüz amele çalışırlar. İplikleri düz işlenmiş yapağı olup enine atılmış olanlar, renkli ipekten, bazıları kılabdan ve bazıları sırma ile dokunurdu. Her kilime işlenecek nakışlar ve resimler yağlı astarlık bezler üzerine renkli olarak çizilmiş ve anları ipliklere siyah ile resmetmişler ve asıl resim dahi yanlarında, gözlerinin önünde durup, nakışların, tasvirlerin ve çiçeklerin renklerini ana tatbik ederlerdi.

Ve bir azîm kârhâne daha var ki, Âyinehâne (5) dir. Bu dahi kralındır. Burada da nazır marifetiyle satarlar. Âyine parlattıklarını görmek için oraya dahi vardık. Burada da iki yüzden fazla tezgâh var. Bin kadar işçisi var. Bir ham âyineyi alçı ile tezgâhın üzerine yapıştırup, bir âyineyi de alçı ile bir tahtaya yapıştırup, ikisinin arasında mahsus bir kum var, anı su ile döküp dört kişi ol âyineyi biribirine sürüler. Ta ki sertliği gidüp yumuşayınca öbür tarafını da böyle idüp tam yumuşadıkta, başka tezgâhlara koyup bir kırmızı toprağı mahsus aletlerle sürmekle cilâ verirler.

Hesapsız âyineler var idi. Kârhânenin sahibi, iki âyine gösterdi kim, şimdiye kadar yapılmamış. «Ne kadar büyük âyine yapmak mümkündür ki çalışıp deneyelim dedük, bu kadar idebildük» dediler. Çıkarup temâşâ eyledik. «Bu âyinenin uzunluğu dört yüz parmak ve genişliği

(4) Hatayi ve Bihzad, Şark'ın büyük ressamlarıdır.

(5) Ayna atelyesi.

Yirmisekiz Çelebî'nin Paris'e giderken takip ettiği yol.

altmış dört parmaktır» dediler. Acaba bundan büyük olmaz mı, deyu çalıştık, bunu yaptık. Lâkin, genişliğini uzunluğuna denk getiremedük. Uzun olmakla genişliği eksik oldu. Ve bunun uzunluğu yüz on dört parmaktır. Lâkin genişliği kırk sekiz parmak oldu» deyu cevap verdiler. Her biri gûya bir sofa (6) kadardı. Bizim hesabımızda parmak bina zirai ile yirmi dördü bir zira' olmağla ilk âyinenin uzunluğu dört zira', sekiz parmak ve genişliği iki zira', onaltı parmak eder. İkinci âyinenin uzunluğu dört zira', on sekiz parmak ve genişliği iki zira' idi.

PARİS ŞEHRİ

Paris şehri, aslında, İstanbul kadar yoktur. Lâkin binaları üçer, dörder kat olup yedi kat yapılmış hâneleri dahi çoktur. Her tabakasında bir kalabalık, çoluk çocuklarıyle otururlar. Sokaklarında halk ziyade çok görünür. Zira avretler daima sokaklarda hâne be hâne gezmektedirler. Asla evlerinde oturmazlar. Erkek ve kadın karışık olmağla şehrin içi ziyade kalabalık görünür. Dükkânlarda oturup alış veriş edenler kadınlardır.

Sokakları geniş olup, baştan başa dört köşe yontulmuş kaldırım taşı ile döşenmiştir. Hânelerinin çoğu kârgir (7) binadır. Sağlam yapılmış, hoş görünüşlüdürler.

Şehrin ortasından Sen nehri geçüp, üç ada hâsıl olmuştur. Şehrin ortasında kalup köprü ile bir taraftan öbür tarafa geçilir.

PARİS'TE RAMAZAN

Bu sırada Ramazan-ı Şerif gelüp oruç tuttuk. Ve giceleri, cemaatle teravih nazamı kıldırduk.

[Bu esnada Merşal gelüp âyan ve ekâbirden selâm getürüp «Rica ve niyaz ideriz ki, hanımlarımız gelüp iftar eylediğünüzü ve yimek yidüğünüzü seyretmek isterler. Eğer ki izniniz olursa cümlemizi sevindirirsiniz ve belki kralımız dahi hâz eder» dedi.

Çaresiz kalup: «Elimizden ne gelür, hoş geldiler, safa geldiler» dedik, gitti. Anı gördüm ki, akşama yarım saat kaldıkda bir iki yüz avret, altın ve ziynet içinde ve elmaslara batmış halde gelüp karşu be karşu sandalyelere oturdular. Gûya konağımız kadınlar evine dönüp doldu, taştı. Sonra, etrafımızda olanlardan dahi iznimizi haber alanlar bir taraftan gelmede. Birkaç bin kadın içinde kaldık. Sanki düğün evine döndü.

Hele her ne hal ise bu azabı çeküp iftar ettük ve yemek yedük. Bundan sonra

teravih namazını gece edâ eyledük. Bunlar, Teravih kıldığımızı ertesi günü haber almışlar. Yine iftara yarım saat kalınca **bir iki bin (8) avret kızlar çıkageldiler. Her biri şekerleme ve çörekler getirdiler (9).** İftar ve taam eyledük. Bunlar gitmezler. Saat üçe varınca otururlar.

---

(6) Râşid tarihindeki metinde «yüklük kadardı» deniyor.

(7) Taştan yapılmış.

(8) Çelebî, yazmada burayı tashih ederek kendi el yazısı ile «İki yüz olmak gerektir» diye yazmış.

(9) Çelebî, hediye faslını çizmiş ve yazmanın kenarına el yazısıyle not çıkararak: «Bunlarda şey getirmek galiba âdet olmamak gerektir», demiş.

Yirmisekiz Çelebî'nin «kilim» diye bahsettiği XVIII. yüzyıl başı Fransız goblenlerinden bir nümune.

Meğer bunlar namazı beklerler imiş. Çare yok, abdest alıp namazı kılduk. Tekrar izin istediler. Her gece bunlar gelüp iftar ve taam, namazımızı temâşâ etmek için yalvarır oldular, izin verdük. Cemaatle oturur, gece teravihi tamam eda edüp ilâhîler ve tesbihlerle bütün kadınlar seyretti ve hayran oldular] (10).

KRALA VEDA

Nihayet Ramazan-ı Şerif'in on altıncı cumartesi günü veda için evvelce ilk buluştuğumuzda olduğu gibi divanhâneye varduk. Haşmet ve unvanıyle Kral, tahtında oturup Lala Merşal kafasında, vasi Merşal sağında ve sair vükelâsı sağlı sollu rütbelerince dizilmişler idi. Bizi gördükde ayağa kalktılar. Biz dahi eskiden olduğu gibi yanına vardığımızda «Vedaa geldük» deyu hoşnutluklar arzeyledük. Merşal dahi Kral ağzından cevap verüp: «Sizin elçiliğinizin iki devlet arasında olan eski dostluğun sağlamlaşmasına sebep olduğunda şüphe yoktur» deyüp nameyi, Kral'ın eline verdi. Kral dahi namesini, vezir eline verüp ol dahi bize verdi. Biz dahi alup Divan Efendisi'ne teslim eyledük.

Bundan sonra, eskisi gibi veda idüp çıktık, hânemize geldük. Bu esnada hepsi ile sırasınca veda idüp, cumartesi bayram eyledük.

---

(10) [ ] işaretleri arasına aldığımız kısımlar yazma'da mevcut olup Râşid tarihindeki metinde yoktur.

RASATHANEYİ ZİYARET

Bu şehirde ölmüş olan koca Kral (11) bir Müneccimhane (12) bina etmiş ve Kasîn (13) adında bir üstad-ı kâmil için de bir rasatgâh yaptırmış. Bir büyük kârgir kule bina ettirmiş. Üç tabakadır ve her tabakasında müteaddit odalar var ki, yıldızları gözleyecek rasat âletleri ile dopdolu. Cerri eskal (14) sanayiine müteallik nice âletler, havasızlığı ve havayı tecrübe için âletler, suları yokuş yukarı çıkarmak için nice âletler ve dahi türlü garip sanatlara müteallik bir yığın âletler var ki sayılır gibi değil.

Ve büyük yemek sinisi kadar Şam âyinesinden yapılmış mukaar'üş-şekil pertevsûzlar (15) var. Çelik sehpalar üzerine konmuş. Kereste parçaları tuttuk, alevlenüp yandı. Ve kurşun tuttular, hemen eridi.

Heyet (16) ve hendese âletleri sayısız idi ve çelik kürsiler üzerinde küre'ler var idi ki her birinin içine üç adam oturtmak kaabil idi.

Ve daha nice görülmedik yıldızlara müteallik âletler seyir ve temâşâ eyledük ki yıldızlar ilminden biraz haberi olan adam bu âletler ile kısa zamanda üstad olabilir.

Bu arada ay tutulması ve güneş tutulması bilmek için bir âlet icat etmişler. Birkaç daireden yapılı ve etrafına rakamlar yazılmış, ay ve güneş de işaret olunmuş. Daireler döndürüldükçe saat akrebi gibi bir mil var, ucu akçe gibi yuvarlak, kâh güneşe, kâh aya uzanır. Aya uzandıkda bütün mü örter, eksik mi örter, her ne kadar iderse «Filân ayda ay tutulacak ve şu kadar parmaktır» deyu hükmederler.

Yine güneş dahi böyledir. Yıldızları seyr için durbin peyda etmişler. Şöyle ki: Âyinesi, berber âyinesinden büyük (17), tenekeden kubur etmişler, kuyu tulumbası gibi olmuş. Uzunluğu elli zira'dan fazla ve bir gemi sereni oluk idüp anın içine yatırdıp bağlamışlar. Ondan küçük bir âyine daha durbinin (18) başına koymuşlar, topu topu iki âyinesi olmuş. Rasat meydanının bir mahalline bir gemi serenini dikine oturdup, başına makara şeklinde bir tekerlek koyup bir âlet asmışlar. Ol âletin bir ucunu durbine sağlam bağlayup ucuna dahi kurşunlar ve demirler asmışlar. Cerri eskal sanatı üzere bir adam durbinün ucunu alçağa, yükseğe, öne, arkaya, sağa, sola çevirebilir.

Biz dahi ol durbin ile aya baktık. Gayet büyük görünürdü. Durbine sığmaz idi. Ve hepsi bize öyle göründü ki içi süngerlenmiş bir somun ekmeği ortasından kessen nasıl görünürse öyle bir hâli vardı. Gûya, ayda çukurlar ve tümsekler olup çukur yerler gölge olmağla mavi renkte görünür, zemini ise beyaz ve berrak görünürdü.

SIĞIR AVI

Bayramdan sonra perşembe günü vatana dönmeyi murad eylemiştik. Kral Kethüdası ve en yakın akrabası olan Müsü

---

(11) XIV. Louis.
(12) Rasathane (Observatoire de Paris).
(13) I. Cassini. Meşhur astrolog.
(14) Mekanik.
(15) Karnı içeri çöküK ayna.
(16) Astronomi.
(17) Râşid tarihindeki metinde «Berber aynası kadar» diyor.
(18) Dürbün.

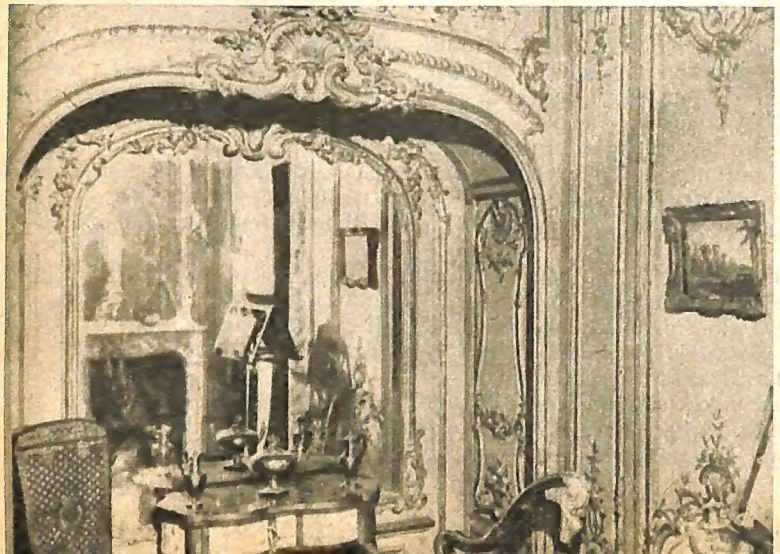

XV. Louis devri dekorasyonunda aynanın ön planda yeri vardır. Çelebî, seyahatnamesinde ayna atelyelerinden önemle bahsediyor.

Lâdik, sığır avına gitmek için bizi bir çiftliğe davet idüp her ne kadar özür diledikse de faydası olmayup bizzarure davete icabet kılduk. Ertesi gün gidüp, ikindiden sonra varduk. Ol gece orada kalup sabah erkenden av yoluna döküldük. Biz dört beygirli bir hintova bindük. Kendisi maiyyetiyle, iki yüz kadar adam atlara bindüler.

Bir ormana girdük ki, baştan başa sokaklar yapılup iki tarafı yeşil yapraklarla örtülü, makaslarla kırkılmış, yüksek divar hâlinde idi. İki saat kadar, iki tarafı makastan geçmiş orman sokakları arasında av ardınca koşarak zevklendikten sonra dönüp saraya geldük.

HAYVANAT BAHÇESİNDE

Ama karşu taraftan büyük binalar görünürdü. Oraya varduk. Meğer burası, vahşi hayvan sergisi ve kuşhane imiş. Önce bir mahalle varduk ki, kârgir küçük odalar yapup, sağlam demir parmaklıklar etmişler. Burada üç büyük arslan var idi ve birinde iki kaplan var idi. Ve diğer höcrelerde ayılar, kurtlar, tilkiler, karakulluklar ve maymun ve şebekler ve nice görmediğimiz şekli garip, biçimi acip hayvanlarla dolu idi.

Yeni Dünya'dan gelmiş bir nice hayvan gördük ki tırnakları geyik gibi ve gövdeleri sığır kadar var. Yünleri koyuna benzer. Gerdanları at gerdanı gibi yüksek, kulakları ve derisi at gibi, lâkin başı ve ağzı, burnu, gözleri geyik gibi idi.

Ceylânlar, süt gibi beyaz sığırlar gördük. Ve bir daireye varduk ki kuşlar ve tavuslar, envaı var. Süt gibi beyaz tavuslar gördük. Ve bir höcrede iki papağan gördük ki hiç benzerleri görülmemiş cüssede, tavuk kadar. Ağızları insan ağzı kadar ve kuyruğu iki karıştan ziyade uzun ve bütün nar çiçeği renginde al olup, sinesinde (19) sarı noktalar var. Bizi görünce Frengî elfazla (20) feryat ve figana başladılar.

Ve nice görmediğimiz kuşlar gördük ki hayran olduk.

AYRILIŞ

Akşam yakın olmağla konağımıza geldük. Yemekten sonra: «Buyurun, havuza bakan pencereden bağçeyi seyredelim» dediler.

Kaçan bağçeye baktım: Beş, on binden ziyade kandillerle süslemişler. Öyle ki, ortalık gündüz aydınlığına dönmüş.

Büyük havuzun iki tarafına kandiller dizüp aksi suya urmuştu. Bir garip seyir ve temâşâ idi.

Bu esnada anı gördük ki, bir beyaz şûleden bir sehpa meydana çıkup, üzerinde bir hilâl şekli belirdi ve anın üstünde bir taç peyda oldu. Bunlar, her bir mülke bir nevi alâmet işaret ederlermiş. Bizim padişahımızın alâmeti ay imiş. Bize göstermek içün ol şekli yapmışlar. Sağında ve solunda azîm fişenk şenlikleri olup iki saat seyir ve temâşâ olundu.

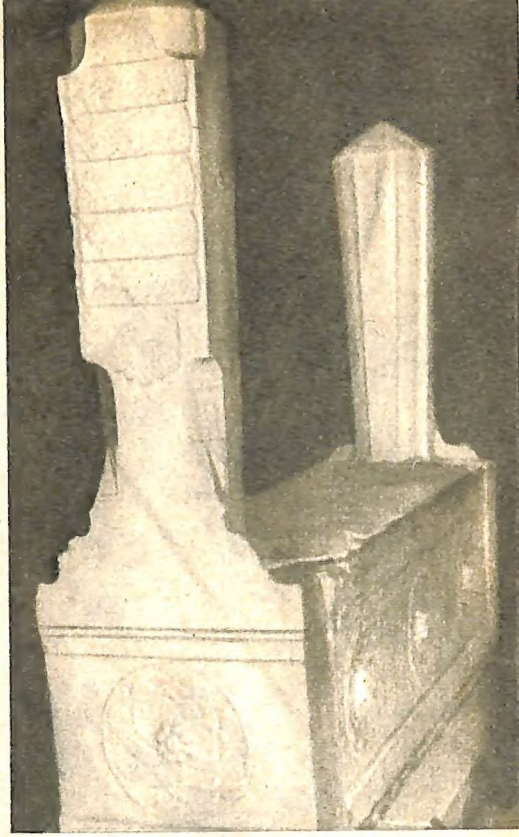

Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Lefkoşe'deki mezarı.

Fotoğraf: Dr. Sırrı Akıncı

Nihayet şevval-i muazzamın dokuzuncu günü Paris şehrinden hareket ve vatana dönmek üzere yola çıkıldı. Yolumuzun üzerinde nice köy ve kasabalar temâşâ ederek, Set kal'asına gelüp Zilkade ayının ondördüncü günü kalyona binüp zilhicce-i şerif'in on altıncı günü Dâr-üs-Saltanati'l-Aliyye limanına (21) demir atup vüsul (22) müyesser oldu.

El-hamdü li'l-laahi alâ dîn-i İslâm.

---

(19) Göğsünde.
(20) Frenk kelimeleriyle.
(21) İstanbul limanına.
(22) Kavuşmak.

SON

FOTOĞRAFLAR: TAMER GÜVENÇ

İsrail'in en büyük şehri Tel Aviv

İSRAİL ve Orta Doğu Buhranı

GEÇEN ayın ilk günlerinde patlayan Ortadoğu savaşı, burasını bir anda dünya siyasetinin ağırlık merkezi haline getirdi. Savaş, 5 haziran günü, erken saatlerde başladı. Önce Mısır'la İsrail arasında başlayan savaşa diğer Arap devletleri: Suûdî Arabistan, Suriye, Irak, Ürdün ve Lübnan da katıldılar. Fas, Tunus, Cezâyir de Mısır'ın yanında olduğunu bildirdi. Savaşın ertesi günü, Arap devletleri, başta Mısır olmak üzere, teker teker Birleşik Amerika ve İngiltere ile siyasî münasebetlerini kestiler. Mısır, Süveyş kanalını kapattı.

Ortadoğu'yu kana bulayan bu savaşı, Araplar'ın, Yahudiler'in Filistin'e yerleşmelerine karşı olan tutumlarının bir neticesi olarak kabul etmek gerekir. Yahudiler, daha XIX. yüzyılda Filistin'e yerleşmek için gayret sarfetmeye başlamışlardı. Daha, İsrail devletinin kurulmasından önce, bu bölgede Araplar'la Yahudiler arasında çatışmalar oluyordu.

TARİHTE FİLİSTİN

Filistin, tarihte İbranîler'in yurdu olmakla ünlüdür. Asurlular ve İranlılar'dan sonra Romalılar, 395'te Bizans, Filistin'i egemenlikleri altına aldılar. 634'te Güney Filistin'e giren İslâmlar, 640'ta ülkeye tamamen hâkim oldular. Fâtımîler'le, Selçuklular, birbirlerine rakip olarak, Filistin'i ele geçirdiler, sonunda Haçlılar'ın gelmesiyle ülke bunlarla Eyyûbîler arasında uzun savaşlara sahne oldu. Filistin, Eyyûbîler'den Türk Memlûk İmparatorluğu'na katıldı, daha sonra da, 1516'da, Yavuz tarafından fethedilerek, Türkiye'ye geçti, merkezi Şam'da olan Suriye eyaletine bağlı sancaklar halinde idare edildi.

1918'de 3 Türk ordusu tarafından tutulan Filistin'i, İngilizler işgal ettiler. İngiliz mandasına giren ülkede, bundan sonra Yahudi göçleriyle durum karıştı. Araplar'la Yahudiler arasında ardı arkası kesilmeyen anlaşmazlıklar sürüp gitti.

ÇATIŞMALAR ARTIYOR

Yahudiler'in burada yerleşme hareketleri, Filistin'in, Türkler'in idaresinden çıkıp da İngiliz idaresine girmesinden sonra başladı. Buna paralel olarak Araplar'ın gösterdiği tepki de gittikçe arttı. Siyonistler bir yandan milletlerarası bir faaliyet gösterirken, bir yandan da Tel Aviv ve Hayfa bölgesine yerleşmekteydiler.

İngilizler, burada bir İsrail devleti kurmak taraflısı görünmüyorlardı. Ama Siyonistler de, durmadan İngiliz hükümetini tazyik ediyor, Filistin'in, Yahudiler'in vatanı olması için çalışıyorlardı.

Araplar ise, Yahudiler'in burada bağımsız bir devlet haline gelmesini istemiyordu. Yahudi-Arap gerginliği, İngilizler'in her iki tarafı da memnun etmek politikası yüzünden uzayıp gitmekteydi. 1920 yılındaki Arap ayaklanması, gelecekte ciddî buhranların yaratılacağının bir işareti oldu.

Filistin, İngiliz mandası altında bir ülkeydi. 1925'ten sonra buraya Yahudi muhacereti artmaya başladı. Gelenlerin sayısı dört yıl içinde 77 000'e kadar yükseldi. 1929'da büyük bir Arap ihtilâli, Kudüs'ü, Hebron'u ve Safad'ı silip süpürdü. İngilizler, Arap ayaklanmasını ezdiler ama, Arap isteklerini de kulak arkası edemediler. Bu defa da Siyonistler'e karşı 1930 yılında yayınlanan bir hükümet tebliği, onları iyiden iyiye kızdırdı. Siyonist teşkilâtının başı olan Chaim Weismann istifa etti. Ama İngiliz başbakanı Ramsey Mac Donald, durumu Yahudiler lehine düzeltir gibi oldu. Bunu da Araplar, şiddetle protesto ettiler. Filistin, bağımsız olmalıydı.

1938'DEKİ ARAP AYAKLANMASI

Araplar'ın tazyiki gittikçe artıyor, Filistin yüksek komiserinin Arap isteklerine pek cevap verememesi de huzursuzluğu

Akkâ'da bir Türk eseri: kervansaray

çoğaltıyordu. Araplar, mahallî bir komite kurmuşlardı. Irak, Suudî Arabistan ve Mısır'daki komite mensupları, gerekirse silâhlı bir çatışma taraftarıydı. İngilizler durumu görmek ve incelemek için bir komisyon kurdular. Ama bu da pek semere vermedi. 1937 yılının ekiminde silâhlı çatışmalar başlamış, hattâ birçok kasabaya yayılmıştı. İngilizler, bunun üzerine, bütün Arap komitelerini kanun dışı ilân ettiler ve Arap liderlerini Seychel adasına sürdüler.

Bütün bunlar, beklenen barış ve huzuru getirmek yerinde dursun, tersine silâhlı çatışmanın genişlemesinden başka bir işe yaramadı. Daha iyi teşkilâtlanmış Araplar, kısa bir zamanda birçok bölgeyi kontrolleri altına almasını bildiler. Siyonistler de boş durmuyor, Araplar'a karşı yeraltı faaliyetlerini arttırıyorlardı. Tam bu sırada Hitler, Çekoslovakya'yı işgal ediverince, İngilizler, Araplar'la Yahudiler'i, Londra'da konferansa çağırdı. Avrupa'da siyasî durum çok gergindi, bunu nazara almak gerekirdi. Her iki taraf da görüşünü savundu. İngilizler, «On yıl sonra, Araplar'la Yahudiler'i eşit olarak içine alacak bir hükümet kuracağız» vaadiyle her iki tarafı da bağladılar. Beş yıl içinde Filistin'e 75 bin Yahudi daha gelecekti. Siyonistler bu teklifi pek beğenmediler ama, II. Dünya Savaşı çıkmış, Avrupa'da, kan gövdeyi götürmeye başlamıştı.

SİYONİSTLER AYAKLANIYOR

II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Siyonistler, gelecekteki bir hareketi karşılamak amacıyle hazırlığa girişmişlerdi. Savaş biter bitmez de, hemen harekeet geçtiler.

İngiltere'de, İşçi Partisi iktidara gelmişti. Hükümet, Araplar'a karşı sert bir siyaset gütmek niyetinde görünmüyordu. Siyonistler'e istedikleri bağımsızlığı vermek taraflısı da değildi. Öte yandan, Amerika Birleşik Devletler'i de bu fikirdeydi. Ancak, Amerika'daki Yahudi taraftarları çoktu, Filistin'e bol para ve malzeme yardımı yapıyorlardı. 1946 yazında Siyonistler'in sabotajları artmaya başlamıştı. 22 temmuzda King David Oteli'ndeki sabotajda, 99 İngiliz, Arap ve Yahudi personel ölünce, tedbir almanın zamanı geldiğini anladılar. Ne var ki, tedbirler, ne Araplar'ı, ne de Siyonistler'in yeraltı faaliyetlerini durdurmaya yetiyordu.

Bunun üzerine durum, Birleşmiş Milletler'e getirildi. 15 mayıs 1947'de bir komite kuruldu. Bu komite, yerinde bir in-

Üç büyük dinin kutsal şehri: Kudüs.

celeme yapacaktı. Komite, uzun çalışmalardan sonra, Filistin'deki İngiliz mandasının sona ermesini tavsiye etti. Böylece Filistin'in bağımsızlığı gerçekleşecekti. Yalnız Kudüs ve civarı, Birleşmiş Milletler'in vesayetinde olacak ve silâhtan tecrit edilmiş bir bölge haline gelecekti.

29 kasımda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 33'e karşı 19 oyla bu teklifi kabul etti. Amerika ile Rusya, çekimser kalmıştı. Alınan karara göre İngilizler, 1948 ağustosunda çekilmiş olacaklardı. Genel Kurul, aynı zamanda, beş kişilik bir komisyon kurulup, hükümet görevini yüklenmesini de teklif etmişti.

Araplar, bu planı beğenmediler. Kargaşalıklar yeniden başladı. Araplar'la Yahudiler, gerilla savaşına girişmişlerdi. Yahudiler, 22 nisan 1948'de Hayfa'yı, 13 mayısta da Yafa'yı ele geçirdiler. Yahudi Millî Komitesi'yle, Siyonist Komitesi, 14 mayıs 1948'de Tel Aviv'de İsrail devletinin doğduğunu ilân ettiler. İngiliz yüksek komiseri Sir Alan Gordon Cunninghem, ertesi gün Kudüs'ten ayrıldı.

İsrail devleti kurulunca, Ben Gurion başbakanlığa getirildi, Cheim Weismann da devlet başkanı oldu. 16 mayısta, Amerika, fiilen İsrail devletini tanıdı. Bir gün sonra da Rusya, İsrail'i tanıdığını bildirdi.

Araplar bu durumdan hiç de memnun değillerdi. İsrail'e karşı silâhla karşı koyacaklarını, hattâ Filistin'e gidip, onları yok edeceklerini ilân ettiler. Birleşmiş Milletler, Kont Bernadotte'u tarafları uzlaştırmak için görevlendirdi.

Arap birlikleri, Yahudiler'in kontrolü dışındaki güney ve doğu bölgelerini işgal ederek, Filistin'deki Yahudiler'i ablukaya almaya çalıştılar. Araplar'la Siyonistler arasında silâhlı çatışma genişlerken Kont Bernadotte da, ateş kesilmesi için çabalıyordu. Ne var ki, 17 eylülde, bir Yahudi tarafından öldürüldü. Yerine, Ralph Bunche tayin edildi. 1948 yılının sonlarına doğru çalışmalar semeresini vermiş, nihayet ateş kes anlaşması yapılmıştı.

İsrail, 1949 yılının 11 mayısında, Birleşmiş Milletler üyeliğine kabul edildi.

1956 VE 1967 SAVAŞLARI

İsrail devletinin tanınıp Birleşmiş Milletler'e kabulünden sonra bir zaman bölgede barış ve huzur hüküm sürmeye başladı. Ama bu, gene de bir görünüşten ibaretti. İçten içe, Arap-Yahudi çekişmesi sürüp gidiyordu. 1956 yılında, Birleşik Amerika, İngiltere ve Fransa, bir ortak bildiri yayınlayıp, mevcut sınırları değiştirmeye kalkana karşı çıkacaklarını ilân ettiler. Fakat, İsrail 29 ekimde taarruza geçip, bazı hedefleri aldı. Fakat, B. M. Teşkilâtı savaşı durdurdu.

İsrail ve komşuları

O tarihten, 1967'ye kadar geçen on bir yıl içinde, her iki taraf da askerî bakımdan kuvvetlendi. Rusya, Mısır'a geniş ölçüde silâh yardımı yaptı. Amerika da, İsrail'e yardım ediyordu. Nihayet, Akabe'nin kapanması yeni bir harbe yol açtı.

5 haziranda başlayan harpte İsrail, tam bir «yıldırım harbi» stratejisi tatbik etti. Bütün sınırlarından tecavüze uğramasına rağmen, üç gün içinde, hemen hemen bütün Sina yarımadasını ele geçirdi, Süveyş'e ulaştı, Kudüs'ün tamamını aldı. Birleşmiş Milletler yine müdahale etti. 8 haziran akşamı taraflar, Güvenlik Konseyi'nin isteğine uyarak ateş kestiler.

İstanbul'da Bir İmparatoriçe

Eugénie şerefine Beyoğlu'nda kurulan tak.

Fransız İmparatoriçesi Eugénie, Sultan Aziz'in ziyaretini iade etmek üzere 98 yıl önce İstanbul'a gelmişti.

BİR Türk padişahının Avrupa devletlerine yaptığı ilk ve son resmî ziyaretin tarihi bundan tam bir asır öncesine rastlar: 1867.

Sultan Aziz, bundan yüz yıl önce çıktığı Avrupa seyahatinde resmî olarak Fransa, İngiltere, Belçika ve Avusturya - Macaristan'ı, gayr-ı resmî olarak da İtalya ve Prusya'yı ziyaret etmişti.

Fransız İmparatoriçesi Eugénie, Sultan Aziz'in bu ziyaretini iade etmek üzere iki yıl sonra, 1869'da İstanbul'a geldi. İmparatoriçe, İstanbul'da kaldığı süre içinde şehrin görülmeye değer yerlerini gezdi, şerefine resm-i geçitler düzenlendi, taklar kuruldu. İmparatoriçe o sırada 43 yaşındaydı.

Şu anda önümüzde Le Monde Illustre adlı haftalık Fransız mecmuasının 30 eylül 1869 tarihli nushası var. Birinci sayfasında Beylerbeyi sarayının bir gravürünü görüyoruz, iç sayfalarda ise **Beylerbeyi Sarayı** başlıklı bir makale.

Le Monde Illustré'nin yayınladığı makalede, o sıralarda birkaç yıl önce yapılmış olan Beylerbeyi sarayını bütün ihtişamıyle tasvir etmektedir (1966 yılı mayıs sayısında Beylerbeyi sarayını etraflı bir şekilde okuyucularımıza tanıttığımızdan bu makalenin tercümesini vermiyoruz).

Le Monde Illustré'nin 6 ekim 1869 sayısında da şu haber var:

«Türkiye İmparatoru, İmparatoriçe Hazretleri'ne muhteşem bir karşılama merasimi yaptı. Geçen sayımızda İmparatoriçe Hazretleri'nin İstanbul'a varışından bahsetmiştik. İmparatorluk köşkleri dekoratörü olan muhabirimiz M. Montani bu defa bize, bu seyahatin belli başlı olaylarını canlandıran resimler gönderdi.

«Biz burada gazeteler tarafından uzun uzadıya verilen seyahat hikâyelerini tekrarlamak yerine seyahatin en güzel gravürlerini vermekle iktifa edeceğiz.

İmparatoriçe Eugènie saltanat kayığında, Sultan Aziz'le birlikte meşhur Beylerbeyi sarayına gidiyor.

«Diğer taraftan aynı mevzuda çok güzel fotoğraflar da elimize geçmiş bulunuyor. Ancak elimizde bol resim bulunduğu için bunlardan faydalanamıyoruz. Bununla beraber bu vesile ile Le Monde Illustré'yi hatırlayan Bay Sabah'a teşekkür etmeyi bir borç biliriz.

«İmparatoriçe Hazretleri İstanbul'un muhteşem camisi Ayasofya'yı büyük bir hayranlıkla ziyaret etti. Daha sonra şerefine verilen resm-i geçitte hazır bulundu. İmparatoriçe Hazretleri, Beylerbeyi sarayından Beykoz'a kadar olan yolu Padişah ile birlikte saltanat kayığında aldı. Fransa sefiri de aynı kayıktaydı. Majesteler üç saat sonra karaya çıktılar ve sırf bu maksatla yapılan güzel kasra gitmek üzere birlikte aynı arabaya bindiler. İmparatoriçe, arabada Padişah'ın sağındaydı.

«Majesteler, köşke varınca Veliaht Şehzade Murad ve sadrâzam tarafından karşılandı. Araba köşkün önüne geldiği zaman Cemil Paşa merdivenlerden inerek onları karşıladı ve elini uzatarak İmparatoriçe'nin inmesine yardım etti. Daha sonra Padişah, İmparatoriçe'ye kolunu verdi ve birlikte büyük salona gidildi. Burada dinlendikten sonra resm-i ge-

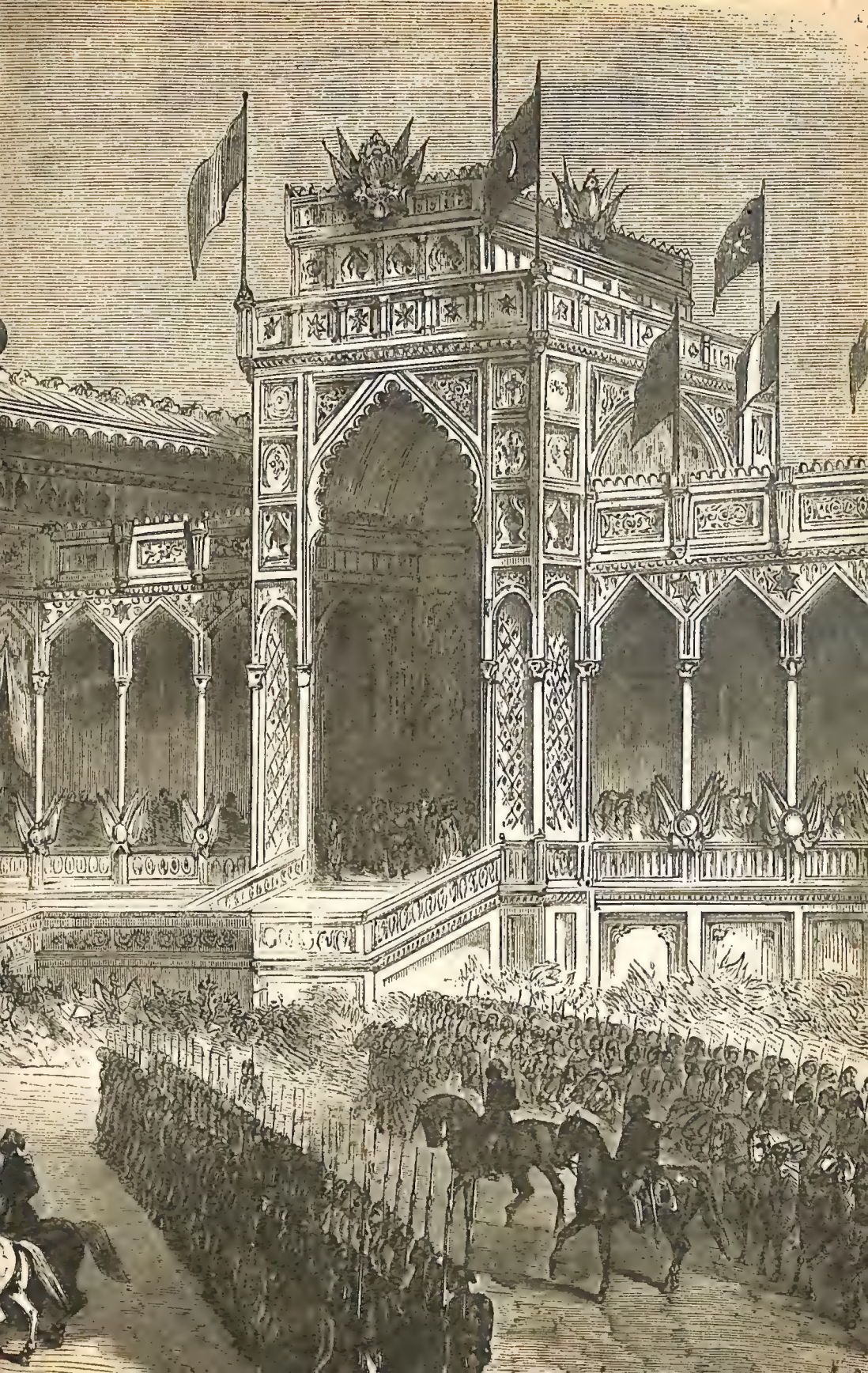

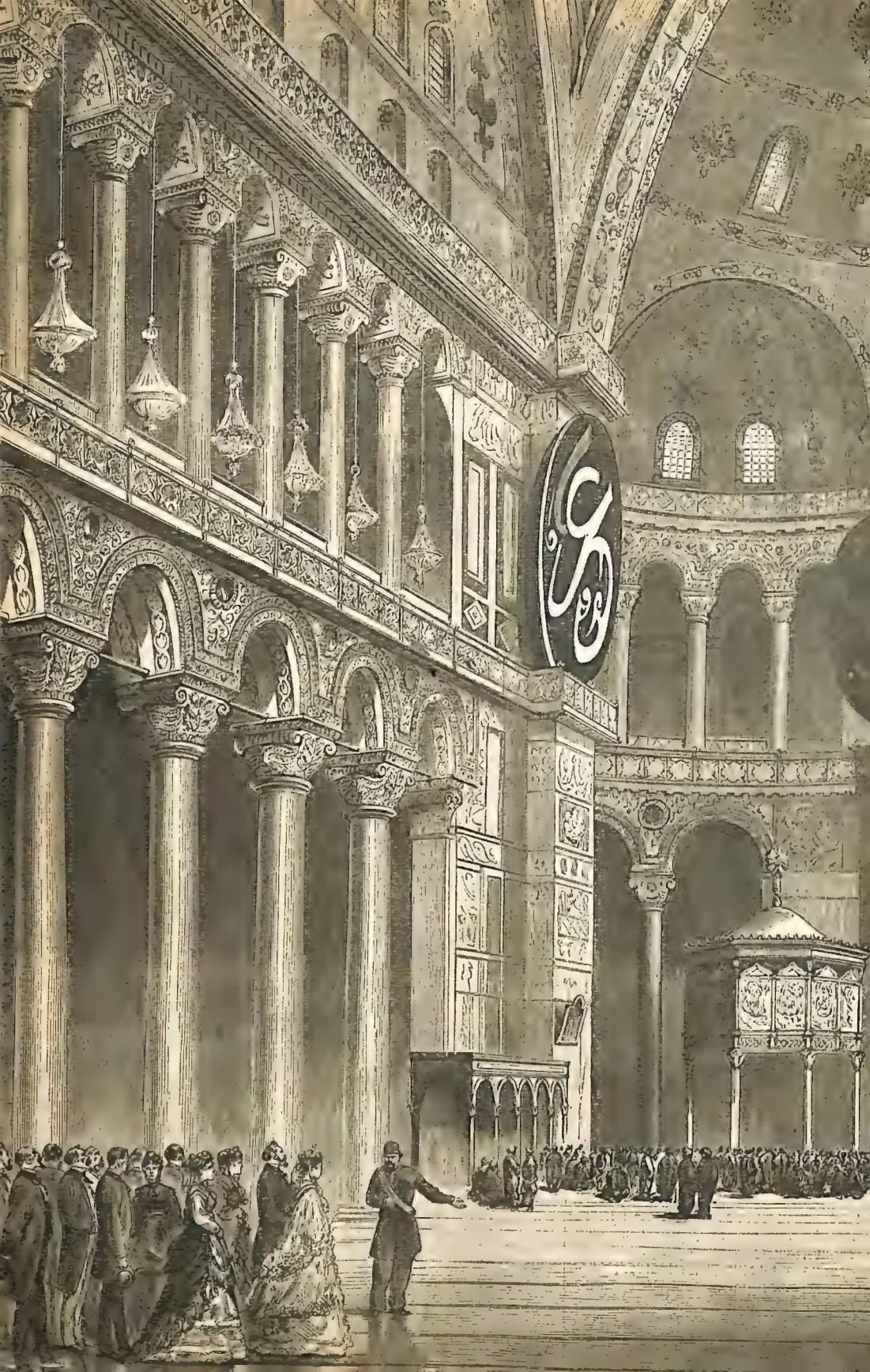

İmparatoriçe Eugénie Ayasofya Camii'nde (solda), İmparatoriçe, Padişah'la birlikte Beylerbeyi Sarayı'ndan ayrılıyor (sağda).

çidi takip etmek üzere dışarı çıkıldı.

«Kasrın yanında kordiplomatik, vezirler ve imparatorluğun ileri gelenleri için üç tane büyük çadır kurulmuştu. Paşalar için de başka çadırlar vardı. Burada resm-i geçidi tasvir edecek değiliz. Ancak askerî birliklerin mükemmel bir kıyafette ve kusursuz bir resm-i geçit yaptıklarını söylemekle yetineceğiz.

«Resm-i geçitten sonra İmparatoriçe Karadeniz'e doğru bir gezinti yaptı.

«Geceleyin Beykoz kasrında bir ziyafet verildi. Fransa sefiri, Majesteler ile birlikte yemek şerefine nail oldu.

«Yemekten sonra Majesteler saltanat kayığına binerek Beylerbeyi sarayına döndüler.»

Fransız İmparatoriçesi Eugénie dillere destan olan bu resmî ziyaretini bitirdikten sonra Mısır'a giderek seyahatine devam etti.

94 yaşında ölen Eugénie son yıllarında.

Türk Büyükleri

Aşağıda verilen 5 listede, Türk milletinin, tarih boyunca yetiştirdiği en seçkin şahsiyetler toplanmaya çalışılmıştır. Bu listeler, «Türk ilim ve tefekkürü», «Türk şiiri», «Türk musikisi», «Türk sanatı», «Türk denizciliği» olarak ayrılmıştır. Askerlik, devlet ve siyaset adamlığı için böyle bir liste tertib etmedik; çünkü bu konularda Türkler, tarihin herhangi bir milletinden fazla birinci sınıf şahsiyet yetiştirmişlerdir. Bizce ilim ve tefekkür listesinin en seçkin siması Kâşgarlı Mahmud, şiirde Yahyâ Kemal, musikide Sâdeddin Arel, sanatta Sinan, denizcilikte Barbaros'tur. Her listedeki isimler, kronolojik olarak sıralanmış, daha üstün değer taşıyanların adları *italik* dizilmiştir.

Bu listeye cebir ve trigonometriyi bulan Hârezmî, Fârâbî, Cevherî gibi Türk asıllı İslâm büyükleri alınmadı. Bunlar, ayrı bir liste halinde verilmek gerek. Çünkü, Arap, İranlı ve Türkler'in Ortaçağ'da ortaklaşa kurdukları «İslâm Medeniyeti»ne ait simalardır. Türk'lükleri değil, bu medeniyet mensubu olmaları bârizdir.

Türk İlim ve Tefekkürü

VIII. Asır: *Yuluğ Tigin* (edebiyat)
XI. Asır: *Kâşgarlı Mahmud* (dil), Yûsuf Hâs Hâcib (tefekkür)
XIII. Asır: *Mevlânâ* (tasavvuf, tefekkür)
XIV. Asır: Sultan Veled (tasavvuf)
XV. Asır: Baysungur Mirza (edebiyat), *Abdülkadir Merâğî* (müzikoloji), *Uluğ-Beğ* (matematik), Ali Kuşçu (matematik), *Fâtih Sultan Mehmed* (balistik), *Nevâî* (tefekkür, edebiyat)
XVI. Asır: Bâbur Şah (edebiyat), *Kemalpaşa-zâde* (tarih, hukuk), Taşköprülü-zâde (ansiklopedi), *Pîrî Reis* (coğrafya), *Seydî-Ali Reis* (coğrafya, matematik), Lutfi Paşa (tefekkür, tarih), Celâl-zâde (tarih, hukuk), *Ebussuûd Efendi* (hukuk), Hoca Sâdeddin Efendi (tarih), *Âlî* (tarih), Selânikî (tarih)
XVII. Asır: Abdürrahim Han (edebiyat), Atâyî (ansiklopedi), Peçevî (tarih), *Kâtib Çelebî* (ansiklopedi, coğrafya, tarih, tefekkür), *Evliyâ Çelebî* (edebiyat), *Müneccimbaşı* (tarih)
XVIII. Asır: Müstakıym-zâde (ansiklopedi)
XIX. Asır: Şânî-zâde (tıb), *Nâmık Kemal* (edebiyat, tefek-

kür), Ahmed Vefik Paşa (edebiyat, dil), *Cevdet Paşa* (tarih, hukuk, edebiyat), Hamdi Bey (arkeoloji), Cenâb Şehâbeddin (edebiyat)
XX. Asır: Ömer Seyfeddin (hikâye), Ziyâ Gökalp (tefekkür), Ahmed Hâşim (edebiyat), *Sâdeddin Arel* (müzikoloji), Yahyâ Kemal Beyatlı (edebiyat), Dr. Subhi Ezgi (müzikoloji), Refik Hâlid Karay (roman, hikâye), Fuad Köprülü (tarih)

Türk Şiiri

XI. Asır: Yûsuf Hâs Hâcib
XII. Asır: Ahmed Yesevî
XIII. Asır: *Yûnus Emre*
XIV. Asır: *Nesîmî*
XV. Asır: Süleyman Çelebî, Lutfî, Ahmed Paşa, *Nevâî*
XVI. Asır: Hatâyî (Şâh İsmail), *Bâbur Şah, Fuzûlî*, Nev'î, *Bâkî*, Rûhî
XVII. Asır: *Nef'î*, Atâyî, *Şeyhulislâm Yahyâ, Fehîm, Nâilî*, Neşâtî, *Nâbî*
XVIII. Asır: *Nedîm*, Râgıb Paşa, *Şeyh Gaalib*
XIX Asır: İzzet Molla, Galib Bey, Zıyâ Paşa, Avnî Bey, *Nâmık Kemal, Abdülhak Hâmid Tarhan, Tevfik Fikret, Cenâb Şehâbeddin*
XX. Asır: *Mehmed Âkif Ersoy, Ahmed Hâşim, Yahyâ Kemal Beyatlı*, Edîb Ayel

Türk Musikisi (Bestekârlar)

XV. Asır: *Abdülkadir Merâğî*
XVI. Asır: Şeyh Abdülali, Gazi Giray Han
XVII. Asır: Hatîb Zâkirî Hasan Efendi, Receb Çelebî, *Itrî*
XVIII. Asır: Şeyh Osman Dede, Mustafa Çavuş, Ebûbekir Ağa, Tab'î, Mehmed Ağa, Sâdullah Ağa
XIX. Asır: *Dede Efendi*, Dellâl-zâde, Osman Bey, *Ârif Bey*, Şevkı Bey, Zekâî Dede, Ali Efendi
XX. Asır: İsmail Hakkı Bey, *Tanbûrî Cemil*, Rahmi Bey, *Sâdeddin Arel*

Türk Sanatı

XV. Asır: İvaz Paşa (mimarî), Baysungur Mirza (hat), *Şeyh Hamdullah* (hat)
XVI. Asır: Acem Ali (mimarî), *Bihzâd* (resim), *Karahisârî* (hat), Sarhoş İbrahim (nakış), *Sinan* (mimarî), Osman Efendi (resim)
XVII. Asır: *Mehmed Ağa* (mimarî), İsmail Efendi (mimarî), Settâr Efendi (hat), Hâfız Osman (hat)
XVIII. Asır: Levnî (resim)
XIX. Asır: Râkım (hat), Yesârî-zâde (hat), Kazasker Mustafa İzzet Efendi (hat)

Türk Denizciliği

XI. Asır: Çaka Bey
XIV. Asır: Aydınoğlu Gazi Umur Paşa
XV. Asır: *Kemal Reis*
XVI. Asır: *Oruç Reis*, Aydın Reis, *Barbaros, Hasan Paşa*, Pîrî Reis, Seydî-Ali Reis, *Turgut Paşa, Sâlih Paşa*, Barbaros-zâde Hasan Paşa, *Piyâle Paşa, Kılıç-Ali Paşa*
XVII. Asır: Murad Reis, *Mezomorta Hüseyin Paşa*

Yılmaz Öztuna

"Türk Dil Kurumu Islah Kabul Etmez"

Prof. Timurtaş'la Bir Konuşma

Röportaj: Tahsin Tunalı
Fotoğraflar: Kutlu Ertuna

PROF. Dr. Faruk K. Timurtaş, **Hayat Tarih Mecmuası**'nda, edebiyat tarihimiz üzerinde değerli makalelerini okuduğunuz genç bir bilgin. Çok aktüel olan dil meselelerinde en çok sözü geçen ve duyulan profesörlerden biri. Edebiyat tarihimiz üzerinde pek kıymetli eserler verdiği için, yalnız dilci değil, tarihçi tarafı da kuvvetli. Mecmuamıza uğradığı bir günü fırsat bilerek, kendisiyle röportaj yaptık. Bu yazıyle okuyucularımız, geçen yıl kendisiyle yaptığımız röportajı yayınladığımız Nihad Sami Banarlı'dan sonra, bir edebiyat tarihçimizi daha tanıyacaklardır.

— Birkaç cümleyle tercüme-i hâlinizden bahseder misiniz?

— 1925'te Kilis'te doğdum. Babam, 1964'te ölen Avukat Kadri Timurtaş'tan ilk edebî ve lisanî bilgi ve zevkimi aldım. Kendisinin eski ve yeni tarzda şiirleri ve bir **Kilis Tarihi** vardır. Orta mektebi Kilis'te, liseyi İstanbul'da okudum. Lisede iken, yaz tatillerinde Kilis'in değerli bilginlerinden Baytaz-zâde M. Vâkıf Tazebay'dan Farsça öğrendim. **Gülistân, Bostân** ve **Hâfız Dîvânı** okudum. 1946'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Türk Dili ve Edebiyatı dalını bitirdim. 1949'da asistan, 1950'de doktor, 1958'de doçent, 1967 başında profesör oldum. Birçok Avrupa ülkesinde bulundum. En uzunu, 1954-56'da Paris'teki 2,5 yıllık ikametimdir. Geçen yıl da, 6 ay Londra'da kaldım.

— Hangi dilleri biliyorsunuz? İhtisasınız hangi dallarda?

— Fransızca ve Farsça biliyorum. İngilizce ile Arapça'yı da okuyup anlayabiliyorum. Yeni Türk Filolojisi kürsüsündeyim. Daha çok Eski Anadolu Türkçesi (XIII-XV. asırlar) ve Osmanlıca (XV-XX. asırlar) üzerinde çalıştım.

— Başlıca eserlerinizi sayar mısınız?

— **Osmanlıca** (1962), **Mehmed Âkif ve Cemiyetimiz** (1962), **Şeyhî'nin Husrev-ü Şîrîn'i** (Edebiyat Fakültesi yayını, 1963), **Osmanlıca Grameri** (1964), **Dil Dâvamız ve Ziya Gökalp** (1965), **Şeyhî, Hayatı ve Eserleri** (1967, Edebiyat Fakültesi'nce basımı bitmek üzere). Kitap halindeki eserlerim bunlar. Ayrıca, pek çok ilmî makalem var. Birkaçı, küçük bir kitap büyüklüğündedir. **Osmanlıca**'nın III. cildini teşkil edecek **Metinler** kısmını, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü için **Millî ve Vatanî Şiirler Antolojisi**'ni hazırlıyorum. Aynı Enstitü'nün yayınlıyacağı **Türk Kül-**

türü El Kitabı'nın, Tanzimat'a kadarki Osmanlı Edebiyatı bahsini de bitirmek üzereyim. Ayrıca, üniversite öğrencilerinin ihtiyacını karşılayacak, kelimelerin eski harfli şekillerini de ihtiva eden bir **Osmanlıca Sözlük** ile, el kitabı mâhiyetinde bir **Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü** üzerinde de çalışmaktayım.

— Sizin, Dr. Alâeddin Yavaşça'nın 1 yaş büyük teyze oğlu olduğunuzu biliyoruz. Musiki ile ilginiz var mı?

— Klasik Türk Musikisi ile Klasik Batı Musikisi'ni zevkle dinlerim. Hafif musikiden hoşlanmam. Hele Türk Musikisi'nin bünyesine olduğu kadar, Türkçe'ye de hiç uymayan çirkin aranjmanlardan nefret ediyorum.

— Son günlerde basında epey akisler uyandıran Türk Dil Kurumu ile alâkanızdan bahseder misiniz?

— 1946'da bu Kurum'a üye seçildim. 1967 nisan sonunda ihraç edildim. İhraç sebebim, Kurum'un gayesine aykırı bir kuruluş olduğu iddia edilen, **Türk Dilini Koruma ve Geliştirme Cemiyeti**'ne üye olmammış.

— Türk Dil Kurumu hakkında ne düşünüyorsunuz?

— Türk Dil Kurumu, gayri kaabil-i ıslahtır. İlimle hiçbir alâkası olmayan, siyasî bir teşekküldür. Kapatılması mümkün olamıyacağına göre, Atatürk'ün vakıf gayesine uygun olarak çalışmasının sağlanması ve böylece Türk diline daha fazla kötülük etmesinin önlenmesi, hükümete düşen bir vazifedir. En iyisi, hükümet, onu hatalarıyle baş başa bırakıp ve yok farz edip, hemen bir dil akademisi kurmalıdır. Bu dil akademisi, Türk Akademisi'nin bir nüvesi olur.

— Türkçe'nin bugünkü durumunu nasıl buluyorsunuz?

— Kötü. 1930 yıllarında, Türk Dil Kurumu, lisanımıza tasallut etmeden önce, mükemmel bir ilim ve sanat dili olarak çok güzel bir Türkçe'miz vardı. Şimdi bozulmuştur. Son 30 yıldır hiç bir büyük şair yetişmemiştir. Çünkü bu dille şiir olmaz. Nesirde, roman ve hikâyede durum, şiir kadar kötü değil. Ancak bu sahada da edebiyattan fazla ideoloji hâkimdir.

— Bu durumu düzeltmek için ne yapmalı?

— Millî Eğitim Bakanlığı'na büyük işler düşüyor. Bu bakanlık, uzun yıllar, bil-

Prof. Dr.
Faruk K. Timurtaş

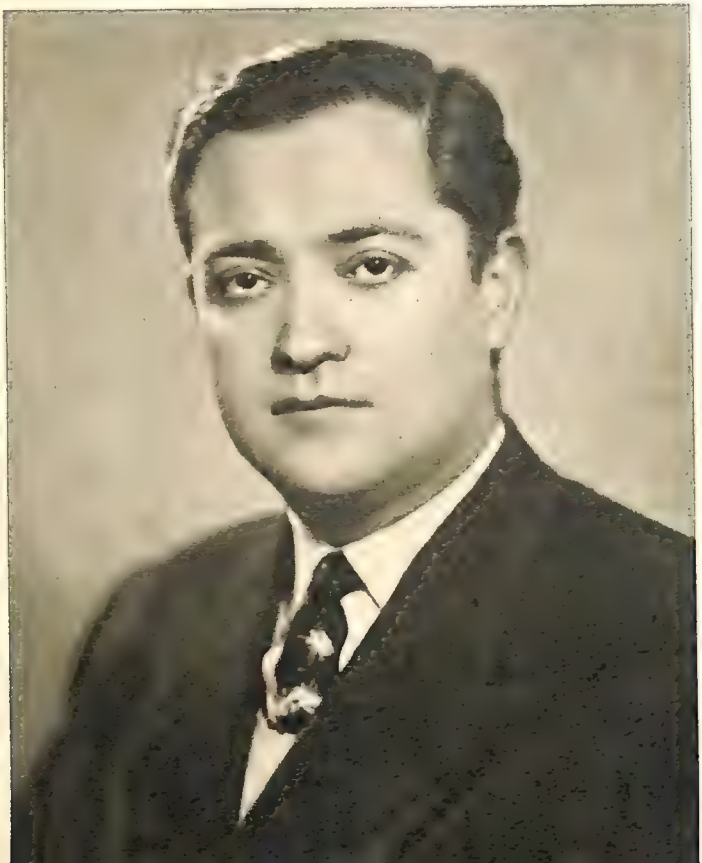

Prof. Timurtaş, mecmuamızın kütüphanesini inceliyor.

gisizlik ve ihmal yüzünden, ilmî hiç bir hüviyeti olmayan Türk Dil Kurumu'nun peşinden gitti. Şimdi bir uyanış var. Fakat henüz yeterli değil. Bu uyanış, mektep kitaplarına aksetmedi. Mektep kitaplarının dili, uydurma Türkçe'den kurtarılmalı. İlk ve orta öğretimde Türkçe, Türk edebiyatı tarihi, tarih ve coğrafya, halkın konuştuğu güzel Türkçe ile, daha ciddî, daha geniş, daha millî şekilde okutulmalı.

— Başka ne gibi tedbirler düşünürsünüz?

— Tarih, coğrafya, felsefe gibi derslerde, Türklük ve İslâm çok ihmal edilmiştir. Musikide de öyle. Lise mezunu, Itrî'yi, İbnî Sînâ'yı, Fârâbî'yi, Türkistan coğrafyasını, daha bu gibi birçok şeyi bilmiyor. Türkçe'yi öğrenemeden ve asla millî ve ciddî bir kültür edinemeden, üniversiteye intikal ediyor. Üniversiteler, talebe çokluğu karşısında yetersiz durumda kalıyorlar. Biz, Edebiyat Fakültesi'nde ilk iki yıl, lisede edinilmesi icab eden bilgileri vermekle vakit geçiriyoruz. Tabiî mezunların çoğu istediğimiz seviyede olmuyor. Orta öğretim hocalarının kifayetsizliği buradan geliyor. Ancak bunların ellerine ciddî, iyi hazırlanmış ders kitapları verilebilirse, bir netice alınabilir. Bu arada, yeni üniversiteler açmaktan kaçınmak lâzım. Çünkü, asla hoca bulunamaz.

— Klasiklerimiz için ne düşünüyorsunuz?

— Çok ihmal edilmiş bir mevzu. Bir taraftan klasiklerimizin tenkitli neşirleri, diğer taraftan, geniş kitle için açıklamalı basımları yapılmalı. Türkçe'nin mukayeseli lehçeler grameri, sözlüğü, etimoloji lugati de tez zamanda ortaya konulmalı. Türk Dil Kurumu, bu mevzulardan hiç birinin üzerine eğilmeye cesaret edemeden, 30 yıldır polemik ve siyaset yapmıştır.

— Türkçe'nin bugünkü imlâsı mükemmel mi?

— Tabiatiyle hayır. Çünkü, bugünkü imlâyı, Türk Dil Kurumu'nun, hiç biri dilci ve edebiyatçı olmayan gediklileri yapmıştır. Türkçe, İstanbul şivesi telâffuzu örnek alınarak yazılmalı. Bütün söylenen uzun heceler, uzatma işareti ile gösterilmeli. Kaf, gayn, hı gibi Türkçe'de, İslâm'dan çok önceleri mevcut sesler de eksik. Bunlar harf yerine, işaretle tebarüz ettirilebilir. Bu imlâ bugün profesör pâyesine kadar yükselmiş ilim adamlarımızın, son nesilden olanlarının bile dilimizi doğru söyleyip yazamamalarının sebeplerinden biridir.

KURTULUŞ SAVAŞI'NDAN BİR SAYFA

Teğmen Halil Nuri,
Kurtuluş Savaşı yıllarında.

Yazan : Sadi Borak

YIL 1920... Temmuz ayının başları... Denebilir ki Türkiye, tarihinin en buhranlı günlerini yaşıyor. Büyük Millet Meclisi açılalı henüz iki ay bir hafta olmuştur. Silâh yok, ordu yok.

«Kuvây-ı Milliye» adı verilen milis kuvvetleri, modern donatımlı Yunan ordusunu durdurmak için insan üstü gayret harcamaktadır. Fakat, üstün kuvvetler karşısında çekilmek zorunda kalmakta Yunan ordusunun ileri harekâtı önlenememekte, batı Anadolu, şehir şehir erimektedir.

1 temmuzda Edremit; 2 temmuzda Susurluk; 3 temmuzda Kirmastı; 4 temmuzda Karacabey, Bayramiç, Lâpseki, Ezine, Erdek, Biga, Ayvacık; 6 temmuzda İzmit, Gemlik, Gönen, Mudanya; 7 temmuzda Balya ve nihayet 8 temmuzda Bursa olmak üzere bir hafta içinde 16 şehir ve kasaba ardarda düşüyor.

Silindir gibi ilerleyen düşman, her geçtiği yeri yakıp yıkıyor, silâhsız, mâsum ahaliyi, yedisinden yetmişine kadar feci işkencelerle imha ediyor...

Halk, bu müthiş yangından, bu korkunç kıtalden kurtulmak için, varını, yoğunu terkedip yollara düşmüş. Aç ve perişan insan yığınları birbirini çiğneyerek karmakarışık, gerilere çekiliyor.

Bu müthiş panik ve göç karşısında, yöneticiler de, çaresiz, kararsız ve müteredditdit.

General Ali Fuat Cebesoy, Millî Mücadele hâtıralarında o karanlık ve ümitsiz günler için şöyle yazıyor:

«... 1 temmuzda Uşak'ta, halkın yanlış şayia ve heyecan neticesinde içerilere doğru muhacerete başladıklarını öğrendim. Çok müteessir oldum ve kendi kendime şu suali sordum:

— «Herkes içeriye, şarka doğru alabildiğine hücum edecek olursa, biçâre ve mukaddes vatanı kimler müdafaa edecektir?» (Sayfa 433).

Cebesoy, umumî durumu da şöyle özetliyor:

«Bursa istikameti, tamamiyle boşalmıştır. Geriye çekilenlerin nereye çekildikleri, nerelere gittikleri malûm değildir. Bursa kumandanı ve valisi, maiyetiyle beraber Pazarcık'tan Bozüyük'e hareket etmiştir. Bursa'ya giren düşmanla hiç bir temasımız olmadığı gibi, Bozüyük'ten Bursa'ya kadar, onu gözleyecek kuvvetimiz de kalmamıştır (Sayfa 435). Bu durum karşı-

sında, Eskişehir ve Ankara'yı hedef tutan ve bir çığ gibi ilerleyen **yüz yirmi bin kişilik düşman ordusu**'na nasıl karşı konulabilecekti? Vaziyetin arzettiği büyük tehlike, her an biraz daha yaklaşmaktaydı... Birçok fedakârlıklar neticesinde kurulan millî müfrezelerle, 23, 56, 57 ve 61. fırkalar, Yunan taarruzu karşısında kâmilen çözülmüştü (Sayfa 437).

«Geri kalanlar da, nizam ve intizamları bozulmuş, Yunan ordusunun önünde ve istilâ edilmemiş memleket topraklarında bir karışıklık unsuru olacaklardı. Bu dağılmadan husule gelecek karışıklık, maateessüf, yeni millî idarenin de aleyhineydi. Bu arada, birçok silâh, cephane ve teçhizat da kaybolmuştu ki, bunların kısmen bile telâfisi, büyük güçlükler doğuracaktı» (Sayfa 472-437).

★

Şimdi, bir an için gözlerimizi kapatalım ve en yetkili ağzın, Garp Cephesi Komutanı General Ali Fuad Cebesoy'un çizdiği hazin ve korkunç levhayı hayalimizde canlandıralım.

Bu, tarihin ve talihin milletlere reva gördüğü en müthiş musîbetlerden biri. Ordu çözülmüş, halk çözülmüş, umutsuz bir göç başlamış.

Bu, karmakarışık insan zinciri, doğuya doğru uzanıp gidiyor. Çocukları ve karıları gözlerinin önünde parçalanmış babalar; babaları ve anaları süngülenmiş, öksüz ve yetim yavrular, bu insan zincirinin halkalarını teşkil ediyor.

Ve 120 000 kişilik Yunan ordusu, şehir ve kasabaları silindir gibi çiğneyerek, ezerek yürüyor. Nerede ve ne zaman duracak kim durduracak? Belli değil.

MUSTAFA KEMAL GELİYOR

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa, bu akını durdurmak, bu umumî paniğe çare bulmak için, geceli gündüzlü çalışmakta, göç merkezleri olan Balıkesir ve Bursa valilerine direktifler yağdırmaktadır. İşte, aslı, Türk İnkılâp Enstitüsü'nde bulunan ve Bursa Valisi Hacim Muhiddin Bey'e çekilen, 7 temmuz 1920 tarihli telgrafın örneği:

«Vilâyetiniz halkının pek ziyade telâşa düşerek panik yaptığı anlaşılıyor. Muhacereti menetmek ve hicretleri zarurî olanlar hakkında da tedbirler almak hususunda dahiliye vekâletince tebliğat yapılmıştır. Her halde efkâr-ı umumiyeyi teskin ile, düşmanın kolaylıkla ilerlemesine muhalefet esbabının sağlanmasını rica ederim. En son vaziyet hakkında tafsilât ve mütalâalarına intizar ederim. M. Kemal»

Mustafa Kemal'in öğrenmek istediği en son vaziyeti, kendi kalemlerinden takip edelim:

«... Bursa istikameti tamamen boşalmıştı. Geriye çekilenlerin nereye çekildikleri ve nerelere gittikleri malûm değildi. Bursa kumandan ve valisi, maiyetleriyle beraber, biraz evvet Pazarcık'tan Bozüyük'e hareket etmişlerdi. Bursa'ya giren düşmanla hiç bir tarafta temasımız kalmadığı gibi, Bozüyük'ten Bursa'ya kadar onu gözleyecek kuvvetimiz de kalmamıştı». (Büyük Nutuk, sayfa 330)

Vaziyet bu derece ümitsizdi. Düşman, durmadan ilerlemekte, kumandanlar ve valiler, başlarının ve canlarının derdinde.

Mustafa Kemal de, durumu yerinde incelemek ve gerekli tedbirleri almak üzere Ankara'dan yola çıkıyor.

Mustafa Kemal, şimdi Bozüyük'tedir.

Yetmişinci Alay Kumandanı Hâfız Halid Bey'i kompartımanına çağırıyor. Halid Bey'in yaveri teğmen Halil Nuri Bey de bu görüşmelere katılmıştır. Mustafa Kemal, son durum hakkında bilgi aldıktan sonra, emrediyor:

— Halid Bey! Vaziyet çok vahim ve cid-

Halil Nuri, kendi kurduğu mehter takımıyle birlikte.

didir. Memleketimiz, en tehlikeli anlarını yaşamaktadır. Kuvvetlerinizi bir an evvel Karaköy mevzilerine getiriniz ve son neferinize kadar burayı müdafaa ediniz.

ÇALIŞKAN BİR TEĞMEN

Halid Bey, 120 000 kişilik Yunan ordusunu ve durdurulmaz bir sel gibi akan göç dalgalarını düşüne düşüne dışarı çıkar. Aynı anda biribirine çarpan topukların tok sesi, kompartımanda yankılar yapar. Mustafa Kemal, başını kaldırır: Karşısında genç bir teğmen vardır. 25 yaşlarında, yakışıklı bir teğmen:

— Paşam, der; ben, günlerden beri Bozüyük ve Pazarcık'ta faaliyetteyim. Buralardan kuvvet toplayabilmek için lüzumlu vasatı hazırladım. Toplanacak kuvvetlerle düşmanı oyalamak, hattâ durdurmak mümkün olabilir.

Halil Nuri, bunları söylerken demek istiyordu ki: «Benim gibi genç bir subayın yaverlik gibi pasif bir vazifede işi ne? Bırakınız beni, milislerin başına geçeyim ve 120 000 kişilik Yunan ordusunun karşısına dikileyim. Ve bir yandan da göç akınını durdurayım.»

Mustafa Kemal, bir an düşünceye dalar; kendi geçmişini hatırlar. Birinci Dünya Harbi patlak verince o da Sofya'dan başkumandanlığa müracaat etmiş, cephelerde fiilî vazife istemişti. Ama bu genç, âdeta «imkânsız»ı istiyordu. Halbuki, kendisi de aynı şeyleri yapmıştı. İmkânsız görünen birçok işleri imkân dahiline sokmuştu.

Bütün bunları düşünen Mustafa Kemal Paşa, bu gence, kabiliyetini ispat etmek fırsatını verecekti. Önce onu yokladı:

— Oğlum, biraz evvel dinlediniz. Size verilecek hiç bir kuvvet yoktur. Tek başınıza ne yapabilirsiniz?

— Paşa Hazretleri, diye cevap verir Halil Nuri; düşmanı Nazifpaşa'da durdurmak ve vatanı karış karış müdafaa etmek için fikrî ve fiilî hazırlıkları yaptım. Maksadım, keyfiyeti sadece yüksek huzurlarınıza arzetmektir.

Mustafa Kemal anlamıştır ki bu «çocuk», bir şeyler yapmak, akını ve göçü durdurmak için zaptedilmez bir vatan hizmeti aşkının itici etkisi altındadır. Şahsiyeti ve adı hakkında hiç bir bilgiye sahip olmadığı bu gence sorar:

— İsminiz?

— Halil Nuri.
— Ali Fuad Paşa Hazretlerine keyfiyeti arzettiniz mi?
— Hayır Paşam.
— O halde, onunla temas ediniz.

YAVUZ NURİ

Ali Fuad Paşa, hiç bir engel tanımadan ve karşısında en ufak bir mukavemet görmeden ilerleyen 120 000 kişilik «ucuz zafer sarhoşları»nı durdurmak çarelerini düşünmektedir. İlk iş olarak 70. Alayı Karaköy Boğazı'nda müdafaa vaziyetine sokmayı düşünüyor. Talimat ve emir vermek üzere 70. Alay Kumandanı Hâfız Halid Bey'i, Geyve'den, yanına çağırıyor.

Ali Fuad Paşa diyor ki:

«Bu işler tamamlanıncaya kadar birkaç gün geçecektir. Bu esnada düşmanla nasıl temas edilecek ve hangi kuvvetle zaman kazanılacaktı? Halid Bey, emir almak üzere yanıma gelmişti ama, düşmanla meşgul olmak, onun işi değildi. Mutlaka o saatte bir kuvvet bulmak lâzımdı.» (Millî Mücadele Hâtıraları, sayfa 436)

İşte, Ali Fuad Paşa'nın fikrini, ruhunu ve bütün benliğini saran bu kader ânında, bir telgraf uzatıyorlar.

11 temmuz 1920 tarihli bu telgrafta şunlar yazılıydı (1):

Çarşambaya kadar üç yüz kişilik bir kuvây-i milliye teşekkül edecektir. İmza: Yavuz Nuri.

İnanılmaz gibi geldi bu Ali Fuad Paşa'ya. Yavuz Nuri denilen zat, göç selini nasıl durdurmuş, bu üç yüz kişiyi nasıl sağlamış, nasıl donatmış!

Ali Fuad Paşa, bir telgrafla, Pazarcık nahiye müdürüne durumu bildiriyor. 14 temmuz tarihli telgrafın metni şudur:

«Şimdi, Yavuz Nuri imzasıyle bir zât-ı gayûrdan, çarşambaya 300 kişilik bir kuvây-i milliyenin teşekkül edeceği iş'ar buyuruluyor. Cenâb-ı Allah, gerek mumaileyhin ve gerek rüfekay-ı mücadelesinin sa'yini meşkûr etsin. Kıtalarımız peyderpey gelmektedir. Birkaç gün zarfında, Osmanlılar'ın ahfadı olduğumuzu gösterecek bir vaziyette olacağız.

O zamana kadar teşkil edilecek kuvvetlerin, kıtalarımıza iltihak etmek üzere tesriinin (acele edilmesinin) selâm ve teşekkürâtımla birlikte Yavuz Nuri Bey'e tebliği mercûdur.»

Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuad»

HALİL NURİ'NİN BAŞARI YOLU

Halil Nuri, «yaverlik» gibi, enerjisini köstekleyen, pasif memuriyetten kurtulur kurtulmaz doğruca, Anadolu içlerine akan insan selinin karşısına tek başına dikilmiştir. Yunan ölüm silindirinden kaçan ve çoğunu yaşlıların, kadınların ve çocukların teşkil ettiği durdurulmaz bu insan seline «dur» diye haykırmıştır.

Halil Nuri, ordunun harekâtını köstek-

(1) Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi Arşivi: Dolap No. 55, zarf I, dosya 36/11.

Tğm. Halil Nuri, Anadolu'da, İstiklâl-i Osmânî gününde düzenlediği bir törende.

leyecek, hayat kaygusuna kapılmış, gözü dönmüş bu yığınları durdurabilmek için, sehpalardan bir barikat kurdu ve birkaç kışkırtıcıyı sallandırdı.

Aklın değil, duygularının istikametinde durdurulmaz sanılan bir hızla akan bu insan seli, karşılarına dikilen sehpalar dizisini ve bu sehpalarda sallanan insanların dışarıya fırlamış dillerini görünce durdu. Bu, ilk başarı ânı idi.

Halil Nuri, milletin ruhundaki cenk duygularını uyandırmak için çabucak bir mehter takımı kurdu. Bu mehter takımı, şehri sokak sokak dolaşıyor, eli silâh tutanları bir bayrak, bir parola altında toplamaya çalışıyordu.

Yüzyıllar boyunca cenk meydanlarında askerin savaş gücünü kamçılayan, mehter müziği, şimdi de Bozüyük ve dolaylarına, cengâver dedelerimizin sesini getiriyordu.

Bir anda yüz kişi toplanmıştı. Halil Nuri, sadece Bozüyük'teki paniği önlemekle kalmamış, bütün o havalinin mâneviyatını yükseltmek için, batı Anadolu'nun her bucağına şu telgrafı çekmiştir:

Yeşil Ordu'nun ilk kısmı Bozüyük'e çıktı. Beş yüz kişiyle geliyorum (2).
Halil Nuri

Halil Nuri, yüz bin mevcutlu Yunan ordusu karşısında toplayabildiği üç yüz gönüllüsünü, Büyük Yeşil Ordu'nun öncüsü 500 cengâver gibi göstererek hem, panik halindeki halkın mâneviyatını yükseltmiş, hem de Yunan ordusuna gözdağı vermiştir.

İşte, Kurtuluş Savaşı boyunca, halkın gönüllerinde daima bir ümit ve halâs ışığı gibi parlamış olan Yeşil Ordu efsanesinin nüvesi de, kendisi de budur.

Halil Nuri, zaman zaman, çoban kılığına girip, düşman hatlarına sızarak, istihbarat işlerini de yürütürdü.

TÜRKİYE'NİN KADER ÂNI

Türk Ordusu Gedos'ta âsi Edhem kuvvetlerinin karşısında... Edhem kuvvetlerini firara mecbur eden ordunun, Eskişehir'de İnönü mevzilerine varabilmesi için en az üç güne ihtiyaç var. Halbuki Yunan ordusu, Nazifpaşa mevkiinden bir günde Eskişehir'e ulaşabilecektir.

Bu durumun vahametini Fevzi Çakmak Paşa, Meclis kürsüsünden şöyle anlatmıştır:

«Türkiye'nin kaderi Nazifpaşa'da çözülecekti. Halil Nuri, 9 temmuzda Pazarcık'a geldi, kuvvetlerini, Nazifpaşa hattında mevzie soktu.

Geyveli Hâfız Şevket, tekbirler getiriyor, zafer âyetleri okuyor; mehter takımı cenk havaları çalıyor, vatan fedailerini, yüz binler önünde destanlar yaratmaya davet ediyordu.

Böylece, bu vatan için başını koymuş olanlar, misli görülmemiş bir inatla, düşman selini üç gün durdurdular ve Türk ordusunun, İnönü hattına ulaşmasını sağladılar, neticede, «memleketin düşmana teslim olmasına» engel oldular.

Mustafa Kemal Paşa, bu konuda diyor ki: «... Malûm-ı âliniz, kuvvetlerimizi İnönü havalisinde toplamaya başladık, düşman, oraya kadar geldi. Fakat, Nazifpaşa mevkiinde ve sonra Pazarcık mevkiinde daima bir taburdan ibaret olan gayet küçük kuvvetler, bütün bu düşman ordusuna iki-üç gün kadar vakit zayi ettirdi...». (Zabıt Ceridesi, cilt 7, sayfa 339)

---

(2) Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi.

94 Yaşında Dinç Bir Denizci

İbrahim Aşkî

Röportaj: Cengiz Yarbağ
Fotoğraflar: Tamer Güvenç

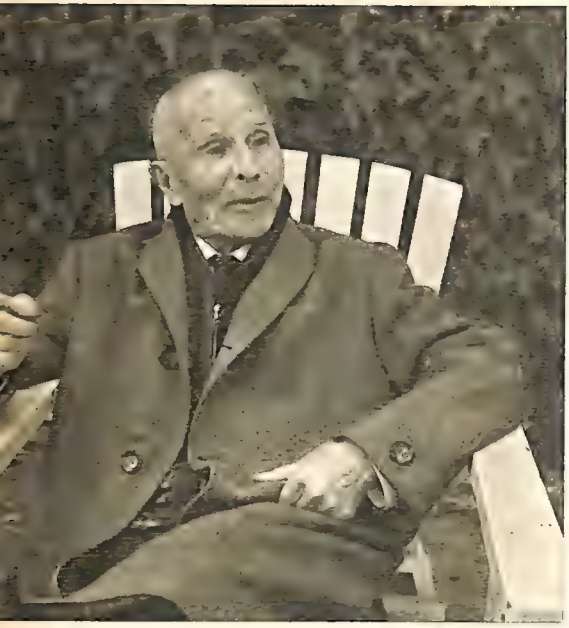

İbrahim Aşkî Bey, eski günleri anlatıyor.

1885 YILININ başlarında bir gün, İdarei-Mahsusa'nın Heybeliada iskelesine yanaşan, yandan çarklı vapurundan 12 yaşında küçük bir çocuk indi. İbrahim Aşkî adındaki bu çocuk, koltuğunda sıkı sıkıya sarıldığı bohçası olduğu halde, çekine çekine iskelenin hemen yanındaki Mekteb-i Fünûn-ı Bahriye'nin (şimdiki Heybeliada Deniz Lisesi ve Harp Okulu) nizamiyesine doğru yürüdü. İçindeki korku ve telâş o kadar büyüktü ki, nizamiyedeki nöbetçilere selâm verirken, bohçayı kolunun altından düşüreyazdı. Kolay değildi bu. İlk defa ana-baba ocağından ayrılıp, askerî camiaya katılıyordu.

Küçük İbrahim, hesap, hendese, Arabî ve Farisî derslerinden imtihan edilip okula kabul edildikten 6 yıl sonra mezun oldu. Yıl, 1891'di.

Genç bir makine teğmeni olarak donanmada çeşitli görevler aldı.

Nihayet, yıllar önce küçük bir çocuk olarak nizamiyesinden içeri girdiği okuluna, matematik öğretmeni olarak tayini çıktı. Bir subay olarak, bu vazifesi, binbaşılıktan emekliye ayrıldığı 1913 senesine kadar sürdü. Fakat, deniz ve denizciler camiasına olan aşkı, onu bu vazifeye devama zorluyordu: Mesleğine sivil olarak devama başladı. 72 yaşına girdiği 1945 yılında, emekliye ayrılışına kadar...

Ömrünün tam 60 yılını Türk denizcili-ğine vakfeden İbrahim Aşkî Bey, bugün 94 yaşındadır.

DİNÇ BİR DENİZCİ

Onunla konuştum. Denizcilik tarihimizin son bir asırlık kısmının canlı bir parçası olmakta devam eden İbrahim Aşkî Bey'in, gerek öğrencilik, gerekse öğretmenlik hayatından çok değerli hâtıraları var.

Soyadı kanunundan sonra, Tanık soyadını alan bu eski denizci ile ilk karşılaşmam, Heybeliada iskelesinde oldu. Telefonla yaptığımız görüşmede konuşma talebimizi kabul etmiş ve lâf arasında:

— Ben, sizi iskelede karşılarım, demişti.

Doğrusu asırlık bir insanın bu hareketi insanı şaşırtıyor... 94 yaşına gel ve İstanbul'dan gelecek misafirini karşılamak üzere iskeleye in. Ama, onu görünce yanıldığımızı anladık. Karşımızdaki insan, umduğumuz gibi, bir ihtiyar değildi.

Gayet dinç bir adamdı İbrahim Aşkî Bey! Birlikte yürüyerek bundan tam 84 yıl önce küçük bir çocuk olarak girdiği Mekteb-i Fünûn-ı Bahriye'nin nizamiyesi önüne kadar geldik. Orada durup:

— İşte ben burada dünyaya geldim, dedi. Şimdiki hali, hiç de 1885'deki hali-

ne benzemiyor. O zamanlar, buraları denizdi. Sonradan, benim talebeliğim zamanında doldurulup rıhtım haline getirildi. Onları biraz sonra anlatacağım size.

BİZZAT AMİRAL KARŞILIYOR

Nizamiye nöbetçilerine, elini fötr şapkasının kenarına götürerek selâm verdi. Nöbetçi subayları, karşısında esas vaziyette durdular. Bir yüzbaşı sordu:

— Buyurun, emriniz hocam?

— Biraz okulumu dolaşıp, misafirlerimle birlikte hâtıralarımı tazelemek istiyorum, yüzbaşım!

Sanki okul onun! Subaylar; iki ders arası istirahatinde olan genç liseliler, harp okulunun genç teğmenleri hocalarına, hocalık etmiş bu insan, önlerinden geçerken sıraya girip selâm veriyorlar... İbrahim Aşkî Bey onlara, okudukları, feyz aldıkları okulun canlı bir tarihi olarak tanıtılmıştı.

Eski öğretmenlerinin okula geldiği, komutana da iletilmişti. Deniz Lisesi ve Harp Okulu Komutanı Tuğamiral Cezmi Biren ile Eğitim Başkanı Albay Ziyaeddin Ünüvar, hocalarını kapıda karşıladılar. İbrahim Aşkî Bey, önce onlardan okulun son durumu hakkında izahat aldı. Sonra, müzeye girdik. Her taraf, okulun şimdiye kadar geçirdiği devirlerin resimleri ile süslenmiş. Bulunabilen resimlerle... Fakat o, müzeden bile eski.

İbrahim Aşkî Tanık, aslen Sivastopullu olduğunu söylüyor. Babası, 1853 yılında Sivastopol yakınlarındaki Gözleve kasabasında dünyaya gelmiş. Sonradan harp dolayısıyle İstanbul'a göç etmiş.

— Zamanın padişahlık hükümeti, babamın ailesini şimdi Romanya topraklarında olan, Dobruca ovasının Mecidiye şehrine iskân etmiş, ben orada dünyaya gelmişim, diyor.

Tam doğum yılı 1873. Sonra, küçük yaşta İstanbul'a hicret etmişler. Ve, İbrahim Aşkî, mahalle mektebine başlamış. Ondan sonrasını şöyle anlattı:

— İstanbul'un, iki sivil rüştiyesinden biri olan, Tophane'deki Fevziye Rüştiyesi'ni bitirdiğim zaman tamam 12 yaşındaydım. Ailem, benim bahriye subayı olmaklığıma karar vermiş olacak ki, bir gün elime bir çıkın tutuşturup yola koydular. Köprüden kalkan yandan çarklı bir vapur bizi, saatler sonra Heybeliada rıhtımına çıkardı. İlk anda şu nizamiyeden korka korka girmiştim. Fakat, girdiğim imtihanlarda muvaffak olunca, heyecanım geçti ve okul hayatım başladı.

HÂTIRALAR ARASINDA

İlerliyen yaşı, bu eski deniz kurduna birçok şeyi unutturmuş. Onun için anlatırken arada bir sözünü kesip, düşünüyor. Anlatmak istediklerinin hepsini zihninde topladıktan sonra yeniden başlıyor.

İbrahim Aşkî Bey'e soruyorum:

— Okulun eski halinden bahseder misiniz?

— Okulun o zamanki çehresi çok de-

Deniz Harp Okulu Komutanı Tuğamiral Cezmi Biren ve İbrahim Aşkî.

gişikti. İşte şurada, bir mescidimiz vardı (Şimdiki komutanlık binasının yanı). Deniz, nizamiyenin bulunduğu yere kadar gelirdi. Küçük küçük üç binada, hem ders görür, hem yatardık. Sınıflarımız 30'ar kişiydi. Talebelerin bir kısmını, o yıllarda göçmen olarak yurda gelen Çerkesler teşkil ederdi. Bir kısmı ise Kasımpaşa'daki Bahriye Okulu'ndan gelenlerdi. Yattığımız yerler tarifsiz kötüydü. İçtiğimiz su, depo edilmiş sel sularıydı. İçinden çok kere böcekler çıkardı. Hocalarımız pek kuvvetli sayılmazdı. Elektrik yoktu. Mum ışığında ders görürdük. Ancak, dinî bayramlarda tatil yapardık. Temmuz sıcağında yakamız ilikli, dayak korkusundan kıpırdıyamadığımız günler geliyor aklıma...

WHİTE HEAD MEHMED KAPTAN RIHTIMI

Hayat Tarih Mecmuası okuyucuları, mart sayısında yayınladığımız «Bir Bahriyelinin Not Defteri» isimli hatıraları unutmamışlardır (1). Hatıratın yazarı, Binbaşı Nail Bey, İbrahim Aşkî'den bir sınıf sonradır. Şimdi vefat etmiş bulunan Binbaşı Nail Bey, hatıratının bir kısmında, okulda, Mehmed Kaptan tarafından yapılan bir rıhtımdan ve bu arada İbrahim Aşkî Bey'den de bahsederek şöyle yazmıştır:

«Pek iptidaî vesait ile getirilen bu büyük eserin inşasını gözleriyle görenlerden de hayatta kalanların sayısı onu geçmez. Bunlardan bir tanesi de, bugün bu irfan müessesesinin riyaziye muallimliğine şeref veren üstad İbrahim Aşkî'dir.»

Bu hatıratın yazıldığı 1943 yılından bu yana, inşaatı gördüklerinden söz edilen on kişinin içinden yalnız İbrahim Aşkî sağ kalmıştır. Değerli hoca, kendisi ile konuştuğumuz gün, aradan 74 sene geçmesine rağmen hâlâ eski sağlamlığını muhafaza eden ve inşa edenin ismine izafeten White Head Mehmed Kaptan rıhtımı adı takılan yer üzerine ayaklarını vurarak:

— Burası denizdi. Beş, on hademe ile denizi doldurup, rıhtım haline sokan Mehmed Kaptan'ın o zamanki çalışmasını görmeliydiniz, diyor.

1891 yılında genç bir teğmen olarak deniz kuvvetleri saflarına katılan İbrahim Aşkî, subaylık hayatından şöyle bahsetmektedir:

— Mezun olduktan iki yıl sonra Mekteb-i Fünûn-ı Bahriye'ye muavin ve hoca olarak tayinim çıkmıştı. Bu görevde 7 sene kaldım ve bu arada mühendislik tahsili yaptım. Sonra, tersanedeki makine resimhanesine, oradan, o zamanlar bahriyenin elinde bulunan Ereğli Kömür İşletmesi'ne gittim. Meşrutiyetin ilânında, bu bölge nafiaya devredilince, 1907'de yeniden okula döndüm. Bu arada yüzbaşılığa yükselmiştim.

---

(1) Bahsi geçen hatıralardaki bir dip notunda, bir zuhul eseri olarak, İbrahim Aşkî Bey'in vefat ettiğini yazmıştık. Bu röportaj vesilesiyle hatamızı düzeltir, İbrahim Aşkî Bey'e uzun, sıhhatli ömürler dileriz.

H.T.M.

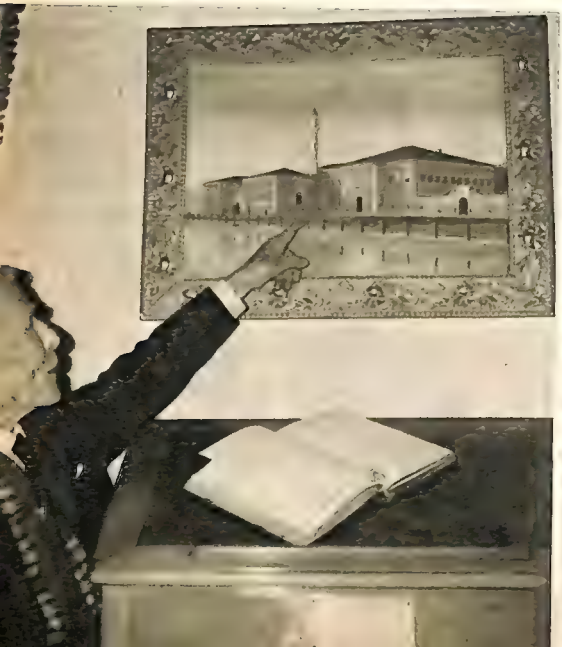

İbrahim Aşkî, müzede eski okulu gösteren tablo üzerinde bilgi verirken (solda), ve yeni binanın önünde.

Donanmamızın genç subay adayları İbrahim Aşkî'yi sevgiyle selâmlıyor.

İbrahim Aşkî Bey, bu yıllarda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Tıbbiye ile Deniz Lisesi ve Harp Okulu'nda kurulmaya başladığından bahsediyor. O karışık günlere ait çok entresan bir de hatırası var:

— Jurnalciler, benim de İttihatçılar'ın içinde bulunduğumu tespit etmişler. Bir gün; Yıldız'daki dîvân-ı harbe çağrıldığımı söyleditler. Doğrusunu isterseniz o zamana kadar İttihatçılar'a katılmamıştım. Uzun süren sorgulardan sonra beni, Çadır Köşkü'ne hapsettiler. Birkaç hafta kadar burada tek başıma yattım. Sonradan suçsuz bulunduğum öğrenilmiş olacak ki, okuldaki görevime iade ettiler. Bu arada terfiim de gelmiş, geçmişti. O zamanki Bahriye Nazırı Bozcada'lı Hasan Paşa, beni terfi ettirdi, binbaşı oldum.

BİR İLTİMAS MESELESİ

İbrahim Aşkî hoca, Deniz Lisesi ve Harp Okulu camiasında hak geçirmeyen bir öğretmen olarak ün yapmıştır. Fakat, binbaşılığının ilk yıllarında başından geçen bir olay, maalesef onu, çok sevdiği üniformasından ayrılmaya zorlamış...

Hoca, zamanımızdan tam 53 sene önceki hadiseyi biraz düşünüp şöyle anlattı:

— Hasan Paşa tarafından terfi ettirilip, yeniden okula döndüğümde, Mektep Nazırı Hüsnü Paşa, beni hususî kalem müdürü olarak kullanmak istedi. Fakat, benim arzum, re'sen ders vermekti. Israr edip yeniden hocalığa başladım. O yıl bana düşen sınıflar içinde Hüsnü Paşa'nın oğlunun sınıfı da vardı. İsmini şimdi hatırlıyamadığım bu çocuk, riyaziyeden çok zayıftı. Sene sonunda döndürmek mecburiyetinde kaldım. Diğer hocalar bunu işitip, yanıma koşarak:

— Aman, ne yapıyorsun hocam? Bu çocuk, mektep nazırının oğlu, bırak geçsin sınıfını, dediler.

OĞLU DA DENİZCİ

Ama, kararım karardı. Ve o yıl çocuk sınıfta kaldı. İkinci senesinde de, aynı çocuğu riyaziyeden döndürünce, Hüsnü Paşa, zamanın Bahriye Nazırı Cemal Paşa vasıtasıyle beni, istifaya zorladı. Ben de, yüksekten gelen bu baskı karşısında dayanamayıp istifa ettim. Bir müddet sonra, sivil olarak riyaziye ve edebiyat derslerine hocalık etmem için emir çıktı ve öğretmenlik hayatım tekaüt edildiğim 1945 yılına kadar devam etti.

72 yaşında, emekliye ayrıldığı günden beri, bütün ömrünü verdiği okulundan ayrılamıyan İbrahim Aşkî Tanık, Deniz Lisesi ve Harp Okulu'nun hemen yakınında oturmaktadır. Günlerini, kışın siyah, yazın beyaz elbiseleri içinde, Heybeliada'ya renk veren genç denizcileri seyrederek geçirir. Deniz ve denizcilere karşı olan aşkı, oğlunu da bir deniz subayı yapmaya zorlamış ve bu emelinde muvaffak olmuştur. Şimdi, büyük oğlu Fuad Tanık, bir deniz albayıdır.

Cami ve Pantolon (1)

Yazan: Celâl Nuri İleri

İKİ büyük ve güzel camii, iki mühim Türk eserini ziyaretten geliyorum: Süleymaniye ve Sultanahmet. Süleymaniye'nin civarı hakikî bir süprüntülük. Sultanahmet daha temiz, lâkin fazla küf, pas, rutubet kokuyor. Fakat bu iki muazzam mabet bomboş.

Türkler, güzellik seyretmek için Avrupa'ya gidiyorlar da, İstanbul'un göbeğinde olan bu iki mimarî şaheserine gitmiyorlar.

Namaz zamanı Süleymaniye'de dört namazcı görüyorum. Sultanahmet'te ise aded-i sahih beş. Kapıdan girerken bir kartpostalcı, bana Almanca hitap etti. Kapıda bir sarıklı efendi, bevvaba hitaben:

— Mösyö'ye terlik ver! dedi.

— Mösyö değilim, cevabını hocanın suratına yapıştırdım.

Akustik itibarıyle, pek değerli olan Sultanahmet'i bir kör hafız çınlatıyor. Her iki camiin harici gibi, dahili de, insanı iki saat düşündürmeye müsaittir. Gök kubesi, bir müteffennini nasıl ve ne kadar düşündürürse, bu iki camiin içi de münevver bir insanı öylece bir dalgınlığa sevk eder.

Namaz kılan, filân yok gibi. Her halde bu azametli mabetler dört veyahut beş namazcı için kurulmamış. Camilerin avluları heybetli. Bu avlular, bayram namazlarında içeriye girmeye muvaffak olamayan cemaat içindi.

Ben çocukken namaz kılmak mutattı. Namaz kılmayana (Bînamaz = beynamaz) derlerdi. Bu tip çok değildi ve asla hoş görünmezdi. Hele umum namaza kalktığı vakit biri yan çizerse damgalanırdı.

Babam, ben on yaşında iken, sabahleyin erkenden kalkardı. Mufassal abdest alır, namazını kılardı. Sonra mutlaka bir cüz' Kur'an okurdu. Lâkin gitgide — yani çocukları büyüyünce — mutadı hafifledi.

Ramazanlarda, konaklarda teravih kılınırdı. İmam, müezzin tutulurdu. Müezzin, ilâhiler okurdu. Ramazan âlemi cazipti. İftar ziyafetlerini on bir ay beklerdik. İkindi namazından sonra camilerde mukabele olurdu. Vaız, ders ve saire hoş geçerdi. Elli yaşındayım (2). Bu itiyat büsbütün değişti. Ramazanda, bayramda camiler hayli kalabalık. Lâkin adi günlerde cemaat yok. Yok mu? Yok!

Ne oldu? Türk milleti acaba hürriyet vadisinde, serbest düşünce vadisinde çok mu ilerledi? Voltaire ve Büchner çok mu okundu? Hâsılı dinsizlik ileri mi gitti? Lütfen söyleyiniz.

Bana öyle geliyor ki, hemşerilerimiz maddiyûn ve ruhiyyûn filozoflarının isimlerini bile bilmiyorlar. Fikir hürriyeti vadisinde kırk, elli adım olsun atılmış değildir.

— Pekâlâ, camileri boşaltan âmil nedir?

— Pantolon.

— Ne söylüyorsun? Abdülaziz zamanında, Abdülhamid devrinde de Müslümanlar (Türkiye'de) pantolon giyiyorlardı. Bununla beraber Ayasofya ve Sultanahmet, Şehzâde ve Beyazıt, Yenicami ve Süleymaniye, Kılıçali ve Rüstempaşa hıncahınç dolu idiler...

— Öyle değil, efendim. Abdülaziz ve Abdülhamid devirleri bir istihale devriydi. Pantolon icat edilmiş, dar potinler, kaloçsuz potinler ihtira' edilmiş. Lâkin namaz itiyadı henüz mevcut. İstihale geçti. Az, çok inkılâplar da oldu. Onun için namaz mağlûp oldu, pantolon ve iskarpin galip geldi.

Emin olunuz; bu iki nesnenin vücudu namazı gevşetmiştir. Namazın gevşemesi de dinî duyguları hayliden hayliye ihtisara uğratmıştır. Tasdik ederiz. Abuk sabuk addedebileceğiniz iki âmil, yani, ayak ve bacak elbiseleri namazı, 1 300 senelik salâtı sarsmıştır.

Cami, cem' eden, toplayan demektir. Oraya devam, halkın dinî hislerini idame ettiriyordu. Devama halel gelmesi, bu hisleri körletti. Camilere, bu devirde en ziyade avam devam ediyor. Meselâ münevver, centilmen geçinen kimselerin birkaçına camide tesadüf ederseniz, emin olunuz ki onların maksadı namaz kılmak değildir, gezmektir.

Gönül ister ki, dinî hislerimiz yine, çocukluk hâtıralarımdaki mertebesine yükselsin.

---

(1) 1939'da vefat eden Celâl Nuri, bu yazıyı 40 yıl önce, 1927 de yazmıştır.

(2) Yazar, 1927'de elli yaşındaydı.

II. Bâyezid'in Bir Amerikan Üniversitesi'ndeki Tablosu

Yazan : Elif Naci

BİR portre ile karşı karşıyayız. Bu, II. Bâyezid'in, Washington'da bir müze galerisinde teşhir edilen tablolar arasındaki bir portresidir. Resmin Tiziano tarafından yapılmış olduğu iddia edilmektedir. Resmin renkli bir roprodüksiyonunu görür görmez tanıdık. Bizim Topkapı Sarayı Müzesi'nin resim galerisindeki Yıldırım Bâyezid'in ta kendisidir. İlk bakışta birbirinin kopyası olduğu derhal anlaşılan bu kavuklu, sakallı adamın hangi Bâyezid olabileceği üzerinde incelemeler yaptık. Resmin fonunda şu yazılar okunuyor: (BAİAZETH P. IIII). Bizdeki portrede de aynı yazılar var. Hattâ bizim resim galerisindeki Sultan Osman' dan başlayan bu padişah serisinin bazılarının fonunda, buna benzer işaretler görülüyor: Osman I, Orhan II, Murad III, Bâyezid IIII, Mehmed V gibi. Bunlar, birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci padişah olduklarına delâlet eden romen rakamlarıdır. Gerçi bugün dört rakamı (IV) böyle yazılırsa da daha evvelki devirlerde dördün (IIII) şeklinde yazıldığına birçok vesikalarda rastlanmaktadır. Bu resimdeki bu dört çizginin, Osmanlı hükümdarlarının dördüncüsünü, yani Yıldırım Bâyezid'i kastettiği bizce muhakkaktır.

Washington'daki portre ile bizdekinin hangisinin orijinal olabileceği üzerinde bir ressamın veya resim san'atı üzerinde çalışmalar yapmış herhangi bir eleştirmecinin hiç çekinmeden vereceği hüküm şudur ki: Bizim Bâyezid'imiz de Washington'dakinden kopyadır; ve belki o da bir başka orijinalden alınarak yapılmıştır. Kartal burnundan tutun da, yüz hatlarına, kavuğundaki incisinden, elbise kıvrımlarına kadar bazı incelikler bu kanaati kesinleştirmektedir.

Tiziano'nun eseri olduğu iddiasına gelince: Bu imzasız portrenin ünlü Rönesans ressamına maledilmesi sebepleri hiç de ciddî bir esasa dayanmamaktadır. Uzun araştırmalar sonunda varılacak neticenin insanı şaşırtacağını sanıyoruz. Çünkü son senelerde tablolar üzerinde yepyeni buluşlarla yapılan incelemeler, tuvalin dokusundan başlayarak, boya tabakasının kalınlığına, inceliğine kadar derinleşmektedir. Böyle bir çalışmaya girişmeden, sanat otoriteleri tarafından da olsa, verilecek hüküm daima yanılmağa müsaittir. Yani, Tiziano'nun yaşadığı 1477 - 1576 senelerine rasladığından ötürü, bunun 1481 - 1512 senelerinde saltanat süren Osmanlı padişahı II. Bâyezid'e ait olması hafif bir iddia olarak kalır. Hattâ, Tiziano'nun resimlerinin en eskisinin 1505 tarihli, yani II. Bâyezid devrinde oluşu da konuya büyük bir önem kazandırmaz.

Bu ressamın şimdiye kadar tesbit edilmiş tabloları arasında böyle bir portreye raslanmamıştır. Britannica gibi büyük ansiklopedilerin hepsinde olduğu gibi, E. Benezit'in de sekizinci cildinin 491 inci sahifesinde (Vecelli) maddesinde bütün eserleri ve bulundukları yerler gösterildiği halde bunlar arasında hiç bir Osmanlı padişahının tablosu sayılmamaktadır. Hatta, 1961 senesinde Londra'da «Christie» sanat eserleri müzayede salonunda Tiziano'nun olduğu iddiası ile 277 bin liraya satılan Kanunî Sultan Süleyman portresine ait de kesin bir işaret mevcut değildir. Sonradan kataloglara da alınmamıştır (1).

Tiziano'nun, kendisini hiç görmediği halde I. François'nın madalyasına bakarak portresini yaptığını, III. Paul ile daha birçoklarının portrelerini bu şekilde hazırladığını biliyoruz. Hele bizim galerideki padişah resimlerinin, I. Abdülhamid'e kadar olanlarının hiç biri orijinal ve otantik değildir.

Topkapı Sarayı Revan Kütüphanesi'nde 1264 numarada kayıtlı meşhur şehnameci Seyit Lokman'ın «Kiyafet'ül - insaniye fi-şemail'ül - Osmâniye» adlı eserinde, Sultan Osman'dan, Üçüncü Murad'a kadar on iki padişahın resimleri varsa da, bunların mahiyetlerini, yine Lokman'ın kendisi bize ifşa ediyor. Diyor ki: «Fâtih'ten itibaren, Üçüncü Murad'a kadar olan altı padişahın resimleri sarayda vardı.» Eserini yazarken Sokollu Mehmed Paşa «Frengî üstadlar» elinden çıkmış daha ön-

II. Bâyezid'in Amerika'daki Harvard Üniversitesi'nde bulunan tablosu.

ceki altı padişahın resimlerini getirterek mevcut diğer resimlerle karşılaştırılmış ve tarihlerdeki, şemailnâmelerdeki tarif üzere Nakkaş Osman tarafından hazırlanmıştır.

Kendilerinden çok sonra yaşamış ressamların daha uzak tarihlerdeki hükümdar resimlerini böyle tarif üzere veya hayalî olarak yaptıklarına pek çok örnek bulmak mümkündür. Bunun için II. Bâyezid'in Tiziano devrine rastlaması, bu portrenin, Yıldırım Bâyezid'e aidiyetine olan inancımızı sarsmamıştır.

Bu portre, Topkapı Sarayı'nın resim galerisinde «Yıldırım Bâyezid» olarak teşhirde bulunduğu gibi, Doğan Kardeş tarafından yayınlanan «Padişah Portreleri» kitabında da böyle kabul edilmiş ve o şekilde neşredilmiştir.

Özellikle, 1957 senesinde memleketimize gelmiş, tanınmış bir İtalyan sanat tenkitçisi Antonio Morassi, resim galerisindeki bütün tabloları teker teker elden geçirmiş ve bizdeki bu Bâyezid portresinin XVII nci asırda yapılmış İspanyol ekolünde olabileceğini söylemişti. Biz de, Hayat Tarih Mecmuası'nın eylül 1965 tarih ve 8 sayılı nüshasında bu nokta-i nazarı açıklamıştık.

Bundan başka, Topkapı Sarayı'nda vazifeli bulunduğumuz senelerde gerek teşhirde, gerekse depolarında saklı eserleri birçok defalar gözden geçirmiş olduğumuzdan, depoda bir başka Bâyezid portresinin daha bulunduğunu bu vesile ile bir kere daha hatırladık ve müzeye kadar giderek, depodaki eserler arasında bir araştırma yaptık. Bu çalışma sonunda aynı resmin bir başka ressam elinden çıktığı kolaylıkla anlaşılan bir kopyasını daha bulduk. 61×81 sm. ölçüsünde olan bu tuvalinde de fonunda, üzerinde sonradan oynanmış aynı yazılar okunmaktadır. Şu hale göre şimdi birbirinin benzeri Bâyezid portreleri üçe yükselmiş oluyor.

(1) Bu Kanunî portresi, ilk önce, 8 mart 1946 tarihinde henüz İtalya'da E. Marunecci adında birinin elinde iken, bizim Müzeler Genel Müdürlüğü'ne 500 000 liraya satılması teklif edilmiş ve vekâletce fiyatta uyuşulamadığından satın alınmasından vaz geçilmişti.

II. Bâyezid'in, Topkapı Sarayı'ndaki yağlıboya tablo

İzmir Tiyatrosu.

İzmir'de ilk Tiyatrolar

Yazan : Metin And

GEÇEN yüzyılda İzmir, kültür ve sanat bakımından oldukça gelişmiş bir merkezdi. İstanbul'a gelen yabancı opera, tiyatro toplulukları gelişlerinde, yahut dönüşlerinde İzmir'e uğrayıp orada da temsiller vermeden edemezlerdi. İzmir'de sahne faaliyeti önceleri yabancı konsolosluklarda, elçiliklerde düzenleniyordu. Bu temsillerde Molière, Corneille gibi ünlü tiyatro yazarlarının eserlerinin gösterildiğini, bunlara Türk seyircilerinin de gelmiş olduklarını biliyoruz. İzmir'in ilk tiyatro binası 1841 yılında açılmış olan Euterpe tiyatrosudur. Bundan başka, değişik tarihlerde şu tiyatro binaları yapılmıştır: Cammarano Tiyatrosu, Eksaristeron Tiyatrosu (Pathé Sineması), Nea Skene (Yeni Sahne), Theatron Smirnes ve Sporting Klüp.

İzmir'de ilk tiyatro binasının Euterpe olduğunu söylemiştim. Bir yangında yanmış olduğunu sandığım bu tiyatronun yerine 1861 yılında İngiliz elçiliği yanında ve Fasule mahallesinde İtalyan asıllı Cammarano bir tiyatro yaptırdı. Bu tiyatronun mimarı İtalyan J. Barbieri'ydi. Tiyatro, 31 kasım 1861'de açıldı. Kâgir olan binada, 3 kat üzerine 17 loca yapılmış, bu locaları otuz kadar aile kiralamıştı. Tiyatronun içi aynalarla süslüydü, üç sokağa açılan üç kapısı vardı, içi havagazıyle aydınlanıyordu. Burada daha çok dışarıdan gelen tiyatro toplulukları temsiller veriyordu. İlk açıldığında opera temsilleri veren şu sanatçıların adlarını biliyoruz: Cammarano, Manaresi, Suter, Bondi, Ottonelli - Bresciani, Ersilia Cortessi (adı daha sonra Kontes Ricci oldu).

BİR YANGIN

Bu tiyatro, 23 yıl sonra yani 1884'te gene bir kasım ayının cumartesini pazara bağlayan gece yandı. Yangını söndürmek için limanda bulunan L'Inflexible gemisindekiler yardım ettilerse de tiyatroyu kurtaramadılar. İşte kısaca tarihini verdiğim bu Cammarano tiyatrosunun bizim bakımımızdan bir önemi vardır. Bu tiyatroda, İtalyan opera topluluğuyle birlikte, İstanbul'dan gelmiş Vaspuragan adlı bir Ermeni tiyatro topluluğu Türkçe temsiller de vermişti. İstanbul'da Ermeniler'in kurduğu Şark Tiyatrosu'nun bazı Türkçe temsiller verdiğini biliyoruz. Tiyatro tarihimizde henüz aydınlanmamış bir dönem ise Şark Tiyatrosu'ndan çıkma bu Vaspuragan topluluğunun, 1862 ile 1864 yılları arasında İzmir'de başka diller yanında Türkçe temsiller de vermiş olduğudur. Bu temsillerin bir başka önemi Güllü Agop'un da bu faaliyete katılarak ilerde kuracağı Gedikpaşa tiyatro-

sundaki çalışmaları için görgü ve bilgi kazanmasıdır.

1862 yılında Şark Tiyatrosu zayıflamıştı. Sanatkârlardan Ekşiyan, oyuncuların aldığı paraların azlığından ötürü tiyatro yöneticilerine kafa tutuyordu. Gerçi Ekşiyan ile tiyatronun yöneticisi Altunduri kardeşler arasındaki anlaşmazlığı çözmek için bazı zenginler Ekşiyan'a para vererek, tiyatronun çalışmalarını desteklemişlerdi. Ancak gene de gazetelerde Ekşiyan aleyhine yazılar çıkıyordu. S. Manasse da tiyatroya millî bir yön verememişti. Buna, Ermeniler arasında Katolik ve Gregorien çekişmelerinin payını da katabiliriz. Bunun üzerine Şark Tiyatrosu'nun oyuncularının çoğunluğu İzmir'e geçti. İzmir'de tiyatro için elverişli bir ortam vardı. Victor Hugo, Molière, Jules Verne, Voltaire gibi yazarların eserleri çevrilip yayınlanmıştı. Ermenice bir gazete çıkıyordu. Bunların yanı sıra yukarda tarihçesini verdiğim Cammarano topluluğunun oynadığı bir bina da vardı. İşte Cammarano topluluğu binayı, İstanbul'dan gelen bu Ermeni sanatçılarla paylaştı. 1862 - 63 mevsiminde Vaspurajan topluluğunda şu sanatçılar bulunuyordu: Agop Vartovyan (Güllü Agop), M. Mınakyan, K. Licetzi, H. Hırimyan, K. Tuğlacıyan, H. Papazyan, H. Varjabetyan, H. Acemyan, K. Akşehirliyan, S. Miriciyan, H. Davutyan, H. Himaciyan, B. Elmasyan, G. Mikelyan, Bayzar Papazyan, Takuhi Tekidağsi, Agavni Takvoryan. Topluluğun başı ve yöneticisi Agop Vartovyan'dı.

GÜLLÜ AGOP

Bu topluluk, bazı Ermeni yazarlarının eserlerini de oynadı. Bunlar arasında Beşiktaşlıyan'ın **II. Arşak, Vahram,** Terziyan'ın **Sanktut** ve Acemyan'ın **Komidasın Listesi** bulunuyordu. Topluluk 25 kadar da melodram ve komedi oynadı. Bu oyunların çoğunun daha sonra Güllü Agop tiyatrosunda temsil edildiğini biliyoruz. Şu adları sayabiliriz: **Lucrezia Borgia, Francesca da Rimini, Don Cecar de Bazan,** Molière'den **Monsieur Pourcegnac, Zoraki Hekim, Zoraki Evlenme, Taftuffe.**

Molière'nin oyunları melodramlardan sonra kısaltılarak oynanıyordu. Bu dönemde 39 temsil verildi. 28 nisan 1862'de Voltaire'in **Alzire** adlı oyunu gösterildi. Topluluk, Ermenice, Fransızca, Türkçe ve Rumca olmak üzere dört dilden temsil veriyordu. Aynı yıl Cammarano topluluğu da 135 opera temsili verdi. Bunlar arasında Verdi'nin **Louisa Miller, Travatore, Maskeli Balo,** Donizetti'nin **Maria Rohan**

İzmir'deki Eksaristeron Tiyatrosu.

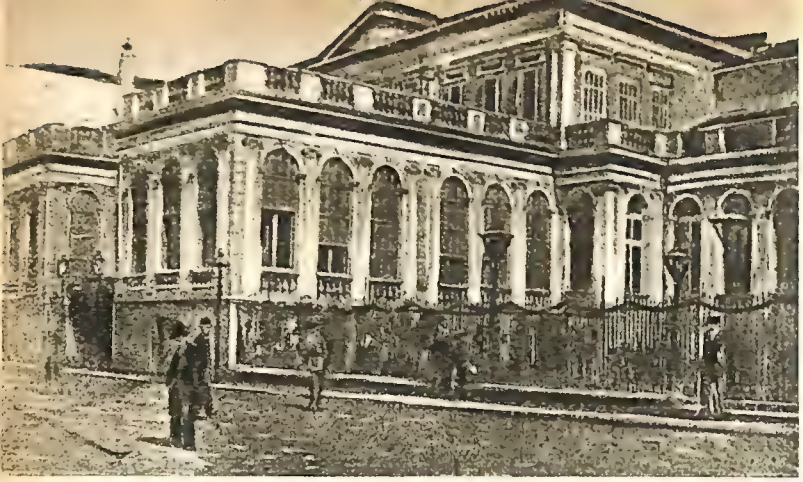

Sporting Klüp binası.

operaları bulunmaktadır. İki topluluk arasında sıkı bir işbirliği vardı. Netekim 1863 yılının nisan ayında Vaspuragan topluluğu, Cammarano topluluğunun baş oyuncusu yararına bir temsil de verdi.

Vaspuragan'ın en parlak dönemi 1863-64 mevsimidir. 1863 yılında Agop Vartovyan, Mınakyan, Licetzi, Acemyan ve başkaları İstanbul'a geldiler. Buna karşılık İstanbul'dan bazı sanatçılar İzmir'e giderek Vaspuragan'a katıldılar. Dönem, 1863 yılının aralık ayında başladı. 1864 mayıs ayına kadar sürdü. 5 ayda 45 temsil verildi. Eski Ermenice yazılmış oyunları göstereceklerini duyurmalarına rağmen, sonra bunları oynamaktan vazgeçtiler. Ermeni yazarların bu dönemde oynanan oyunları arasında Mıgırdıç Beşiktaşlıyan'ın II. Arşak, Sarkis Vanatezzi'nin Büyük Narses, Sırabyan Tıglıyan'ın Elonora, Tomas Terziyan'ın Sanktut'unu sayabiliriz. Tercümelere gelince, bunların çoğunun daha sonra Güllü Agop tiyatrosunda Türkçe oynandığını biliyoruz. Bunlar arasında Zoraki Hekim, George Dandin, Catherin Howard, Bouchardi'nin Gemici Bertram'ı, A. Dumas'nın Teresa'sı, Metastasio'nun Temistocle'i, Falerno'nun Körün Evlâdı, Victor Hugo'nun Angelo'sunu sayabiliriz.

TÜRKÇE TEMSİLLER

Ekşiyan, Türkçe temsillerin daha başarılı olduğunu görmüştü. Ermenice oynanan oyunlara yalnız Ermeniler, Türkçe oyunlara ise hem Ermeniler, hem Türkler geliyordu. Ekşiyan, bunu gözönünde tutarak Türkçe temsillere başladı. Aruzyak Papazyan Türkçe oyunlarda büyük başarı gösteriyordu. Türkçe oynadıkları oyunlar arasında Kocasını Aldatan Karı, Mahcubiyetin Mükâfatı, Odun Kılıç, Don Cesar de Bazan, Hocanın Telâşı, vardır.

Terziyan'ın Sanktut adlı Ermeni kızının Hıristiyanlık için fedakârlığını gösteren oyunu çok sevilen oyunlardandı. Beşiktaşlıyan'ın **II. Arşak** oyunu sakıncalı bulunarak adı Canına Kıyan Prens olarak değiştirildi. Ancak herkes bunun, II. Arşak olduğunu anladı. Bu temsilde Mınakyan, Sisak rolünde büyük başarı kazandı. Ekşiyan da, kendi adıyle bazı oyunlar yazmıştı. Fakat bunların içinde daha çok Avrupa yaşayışı, Avrupalı kişiler bulunduğu için tutulmuyordu. Ekşiyan, ayrıca topluluğa İtalyan dansçılar buldu. Bir tiyatro topluluğunun üç, dört ayrı dilden temsil vermesi her zaman raslanılır olaylardan değildi. 1864 yazında Ekşiyan, topluluğu dağıttı.

Vaspuragan tiyatrosundan sonra İzmir'de II. Meşrutiyet'in ilânına kadar sürekli Türkçe temsiller verilmez oldu. 1908'den sonra Türkçe oynayan topluluklar gene İzmir'e gelmeye başladılar. Hürriyetin ilânıyle, Vatan ve Silistre gibi oyunlar oynanmaya başladı. Reşad Rıdvan, Aktör Burhaneddin ve başka topluluklar gelip temsiller veriyorlardı. Bu temsillerin bazılarını İttihat ve Terakki Partisi düzenliyordu. Temsiller çoğunlukla Sporting Klüp'te veriliyordu. İçinde oyun yerleri, çay salonları bulunan Sporting Klüp'te 1893 yılında bir de tiyatro yaptırılmasına karar verildi. Mimar P. Vitalis planlarını çizdi. Dört ay içinde tiyatro tamamlandı; zarif bir tiyatro oldu. Burada ilk defa, Mascotte oynandı. İstanbul'dan gelen tiyatro toplulukları temsillerini bu tiyatroda veriyorlardı. Büyük İzmir yangınında hepsi yandı. Bundan sonra Cumhuriyet devrindeki tiyatro faaliyeti ise ayrı, başlı başına bir konudur.

Antalya'daki tarihî anıtların en önemlilerinden biri, Aspendos'taki bu tiyatrodur.

Tabiî Güzellikler ve Tarih Şehri:

Antalya

sa bir süre sonra, 1120'de İmparator Yuannis Komnenos, Antalya'yı geri almayı başardı. Bu defa Antalya, 87 yıl Bizans'ta kaldı. Bu arada, II. Sultan Kılıç-Arslan tarafından muhasara edildiyse de zaptedilemedi. Nihayet, I. Sultan Gıyâseddin Keyhusrev, 1207 yılında Antalya'yı tekrar muhasara etti. O devrede Kıbrıslılar, Anadolu sahilleriyle sıkı bir ticaret teması halindeydiler. Bilhassa yiyecek maddelerini oradan temin ediyorlardı. Bu bakımdan şehri muhafaza eden Aldobrandi adındaki şahsın talebine uyarak Antalya'yı kurtarmak üzere yardıma koştular. Gelenlerin başında, Kıbrıs Kralının vasisi Gautier de Montbéliard bulunuyordu. Bunun üzerine, Sultan Keyhusrev, şehri zorlamaktan vazgeçip, civardaki tepeleri tutarak tam bir muhasara yapma yoluna gitti.

Bu taktik çok geçmeden tesirini gösterdi. Şehirde sıkışıp kalan Rum halkı, Türk hükümdarını davet ettiler ve şehir 1207 yılının martında fethedildi. Fethedilen diğer bütün şehirlerde olduğu gibi, Antalya'ya hemen bir vali ve kumandan tayin edildi. Kültürel tesisler yapılmasına, camiler inşasına başlandı. Antalya'nın fethi, Selçuklular'ın ticarî inkişafı bakımından da büyük bir önem taşır. Burası sayesinde Venedikliler'le temaslar oldu. Venedikliler'le yapılan ilk ticarî anlaşma, Antalya'nın fethinden sonra olmuştur.

ANTALYA'DAKİ TÜRKLER'İN ÖLDÜRÜLÜŞÜ

I. Sultan Gıyaseddin Keyhusrev, Antalya'yı zaptettiği zaman, Kıbrıs'tan gelen kuvvetlerin başındaki Gautier de Montbéliard'ı da esir etmişti. Ancak sonradan onu serbest bıraktı. Bunun üzerine bu kumandan, aradan on yıl geçmeden, 1215'te Antalya üzerine yeni bir sefer düzenledi ve şehri zaptederek, bütün Türkler'i kılıçtan geçirdi.

Fakat düşmanın bu tecavüzü uzun sürmedi. Sultan İzzeddin Keykâvus, şehri savaşarak geri aldı ve başta Gautier de Montbéliard da olduğu halde bütün Hıristiyanlar'ı öldürdü. Sultan Keykâvus'un bu defaki zaptı, Antalya'nın beşinci defa bir Türk kumandanı tarafından alınışıdır. Şehir artık kesin olarak Türkler'indir. Hemen surların, rıhtımların tamirine başlanıyor, tersaneler kuruluyor.

Artık bu önemli limanı bir donanma üssü olarak görüyoruz. Antalya, Selçukluların Akdeniz donanmasının merkezidir. Bölge, **«Melik'üs-sevâhil»** yahut **«Âmir'üs-sevâhil»** unvanıyle anılan bir valinin idaresine veriliyor. Halk bunlara, sadece «Sahil Beyi» demekle yetinmiş, bu kelime, Bizans kaynaklarına «Salbeg» şek-

Büyük İskender'in bile zaptedemediği Termessos şehrinin tiyatrosu. Bugün bile buraya, ancak yaya olarak ve çok güç şartlar altında gidilebilir.

Tarih ve Tabiatın Kucaklaştığı Antalya'dan üç Manzara

Solda, Alanya'nın meşhur kalesine, Sultan Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılan Kızılkule; yukarıda, Side'nin bir görünüşü ve aşağıda, meşhur Manavgat şelâlesi.

Fotoğraf: Karl Rudolph

Tarih ve Tabiatın Kucaklaştığı Antalya'dan üç Manzara

Fotoğraf: Karl Rudolph

Solda, Alanya'nın meşhur kalesine, Sultan Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılan Kızılkule; yukarıda, Side'nin bir görünüşü ve aşağıda, meşhur Manavgat şelâlesi.

linde geçmiştir.

Bu sıralarda bir süre Selçuklu hükümdarlarının Antalya ve Alanya'yı kışlık ikamet yeri olarak kullandıklarını görüyoruz.

Antalya ve Alanya, Selçuklu devleti ayakta durduğu müddetçe, çok önemli bir liman vazifesi görmekte devam etti. XIV. yüzyılın başlarında devletin yıkılmasından sonra da bu çevre Hamidoğulları'nın hükmü altına geçti.

DÜNDAR BEY'İN ÖLÜMÜ

Hamidoğulları, Selçuklular tarafından, Bizans sınırına yerleştirilen bir uç beyliği idi. Beyliğin kurucusu Feleküddin Dündar Bey, Hamid'in torunudur. Beyliğe, büyübabasının adını vermiş, kurduğu beyliğin sınırları, bütün göller bölgesini içine alacak kadar genişlemişti. XIV. yüzyılın başlarında Dündar Bey, Antalya'yı da ele geçirdi ve burasını kardeşi Yûnus Bey'e bıraktı.

Hamidoğulları'nın Antalya'da hüküm sürmeye başlayan bu kolu, Tekeoğulları diye bilinir. Gerçekten, Selçuklular, Antalya'yı zaptettikleri zaman bu bölgeye Teke Türkleri'ni yerleştirmişlerdi. Hamidoğulları'nın da bunların arasından yetişmiş olması mümkündür.

Dündar Bey'in idaresindeki Hamidoğulları Beyliği, yüzyılın başlarında o çevrede önemli bir rol oynadılar. Bazı kaynaklara göre Dündar Bey'in 15 000'i süvari olmak üzere 30 000 kişiyi bulan bir kuvveti vardı.

İlhanlılar, Anadolu'yu nüfuzlarına aldıkları zaman, Hamidoğulları da onlara tâbi oldu. Ancak, İlhanlılar'ın, Anadolu umumî valisi olan Demirtaş, beylikleri yavaş yavaş yok etmek yolunu tutmuştu. 1324 yılında Dündar Bey'in üzerine yürüyerek onu Antalya'da sıkıştırdı. O sırada Antalya, Yûnus Bey'in oğlu Mahmud'un idaresinde bulunuyordu. Dündar Bey'in kardeşinin oğlu olan Mahmud, durumun ciddiyetini görünce, amcasını Demirtaş'a teslim etti. Demirtaş, Dündar Bey'i öldürttü, beyliğin topraklarına hâkim oldu, Antalya'yı da, Dündar Bey'i kendisine teslim etmiş olan Mahmud'a verdi.

Fakat, üç yıl sonra, 1327'de, Demirtaş, İlhanlı hükümdarına isyan ederek Mısır'a kaçınca, Mahmud da Antalya'da tutunamadı, o da Mısır'a kaçtı. Burada Memlûk Sultanı'nın huzurunda, amcazâdesi, Dündar Bey'in oğlu İshak Bey'le yaptığı bir münakaşa sonunda hapsedildi.

İshak Bey, daha sonra Anadolu'ya döndü ve Mısır'a tabi olmak üzere beyliği yeniden ihya etti. Antalya'da ise, Mahmud'un kardeşi Hızır Bey hüküm sürüyordu. Hızır Bey olsun, onun yerine geçen oğlu Sinaneddin ve daha sonra Dadı Bey'in zamanlarındaki olaylar, bugün bilinmemektedir. Dadı Bey'den sonra Antalya Beyliği'ne Mahmud'un oğlu Mübârizeddin Mehmed Bey geçmiştir.

ZİNCİRKIRAN MEHMED BEY

Mübârizeddin Mehmed Bey, «Zincirkıran» lâkabıyle anılan değerli bir insandı. Onun zamanında, Antalya'nın kaybının acısını bir türlü unutamıyan Kıbrıslılar, anî bir deniz hücumuyle Antalya'yı ele geçirdiler. Kıbrıs Kralı Pierre, bu sayede, bir buçuk asır sonra şehri, tekrar Türkler'den almış oldu.

Fakat Zincirkiran Mehmed bu kayıptan yılmadı. Kuzeye çekilerek mücadeleye devam etti. Aradan geçen yıllar içinde kuvvetlerini çoğalttı, yetiştirdi. Her ne pahasına olursa olsun Kıbrıslılar'ı bu

Antalya rıhtımından bir görünüş.

güzel limandan kovmaya ahdetmişti. Mehmed Bey'in hazırlanması kısa sürmedi. Tam on iki yıl sabırla hazırlandı ve mücadele etti. Nihayet, 1373 yılında Kıbrıslılar'ı şehirden kovmayı ve Antalya'yı tekrar Türk hâkimiyetine sokmayı başardı. Bu, Antalya'nın bir Türk kumandanı tarafından altıncı defa olarak alınışıdır.

Zincirkıran Mehmed Bey, zaferi kazanarak Antalya'ya girince öyle sevindi ki, bir şükran ifadesi olarak cami yaptırmaya karar verdi. Ve bunu, kale içinde Yivli Cami diye anılan Sultan Alâeddin Keykubâd'ın yaptırdığı camiyi, baştan başa tamir ve ihya etmek suretiyle gerçekleştirdi.

Mehmed Bey, Antalya'yı kurtarışından sonra ancak beş yıl yaşadı ve 1378'de vefat etti. Zincirkıran türbesine defnedildi.

Bundan sonra, Osmanlılar'a geçinceye kadar Antalya'da Osman adında bir Bey' in hüküm sürdüğünün biliyoruz. Osman Bey'in, Mehmed Bey'in oğlu olması muhtemeldir. Osman Bey, 1392'ye kadar Antalya'da hüküm sürdü.

OSMANOĞULLARI ZAMANINDA ANTALYA

Antalya'da çeşitli beyler hüküm sürerken, Anadolu'nun kuzey batısındaki Osmanoğlu Beyliği süratle gelişmiş, büyük bir devlet halini almıştı. Gittikçe kuvvetlenen Osmanlı Devleti, artık, Anadolu beyliklerini ortadan kaldırmak kararındaydı. Bunu gerçekleştirmek, Yıldırım Bâyezid'e nasip oldu. Anadolu beyliklerini ortadan kaldıran bu Osmanlı padişahı, 1392 yılında Antalya'yı da alarak beyliğe son verdi.

Fakat, 1402'deki Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bâyezid'in yenilmesi üzerine Osman Bey, beyliği canlandırmak için, yeniden teşebbüslere geçti ve bunu başardı. Ne var ki, Antalya'yı alamamış, Korkuteli'ni kendisine merkez yapmıştı. Bir

Antalya'nın umumî görünüşü.
Fotoğraf: Erdoğan Sevgin

Antalya'nın umumî görünüşü.
Fotoğraf: Erdoğan Sevgin

taraftan da Antalya'yı geri almaya çalışıyordu. Fakat tek başına, şehirdeki Osmanlı kuvvetlerini yenmesi imkânsızdı. Bunun için Karamanoğlu Mehmed Bey' den yardım istedi. Fakat Osmanlılar da boş durmuyordu. Antalya'daki Osmanlı Beyi Firuzoğlu Hamza Bey, Osman Bey'in bu teşebbüsünü öğrendi.

Osmanlılar'ın Timur'a mağlûbiyeti üzerine beyliklerde görülen baş kaldırmalar, Firuz Bey'i zaten çileden çıkarıyordu. Hiç olmazsa kendi çevresinde bunu önlemeli, bir an önce Osman Bey'i ortadan kaldırmalıydı.

Firuz Bey kararını verince, Osman Bey'in, Karamanoğlu kuvvetleriyle birleşmesine meydan vermeden, Korkuteli'ne bir baskın yaptı. Hasta haliyle kaçamayan Osman Bey'i yakalayıp öldürdü. Bu arada Antalya'yı muhasara eden Karamanoğlu Mehmed Bey de kaleden atılan bir gülle parçasının isabetiyle ölünce, sadece Antalya değil, bütün bu havali kurtarılmış oldu (1423).

TEKE SANCAĞI

Osmanlılar devrinde Antalya, Teke Sancağı'nın merkeziydi. Evliyâ Çelebî'nin anlattığına göre, XVII. yüzyılda 80 burçlu kale içinde 3000 ev varmış. Ayrıca, kalenin dışında da 24 mahalle bulunuyormuş. Şehrin nüfusu aynı tarihlerde 30 000 kişiymiş. Nüfus, daha sonraları düşmüş ve Antalya aynı nüfusu ancak 1950'den sonra bulabilmiştir.

Yine Evliyâ Çelebî'nin anlattıklarına göre, şehrin çarşısı, surların dışındaydı. Girişinde iki büyük kule bulunan liman, 200 parça gemiyi barındırabilecek büyüklükteydi. Şehirde 11 tane büyük cami, 7 tane medrese vardı. Ayrıca, birçok tekke, hamam ve han vardı. Camilerin en güzeli, Kuyucu Murad Paşa'nın yaptırdığı camiydi.

İmparatorluğun sonlarına doğru, beş kazası bulunan Teke Sancağı (vilâyeti), Konya vilâyetine (eyaletine) bağlandı. Böylece, Konya'nın beş sancağından biri oldu. Cumhuriyetten sonra, sancaklara, vilâyet denince, Antalya vilâyeti meydana çıkmış oldu.

TÜRK ESERLERİ

Antalya'da bilhassa Selçuklular çağından birçok eser veya kalıntı vardır. Selçuklu eserlerinin çoğu ortadan kalkmakla beraber, bazıları hâlâ bu çağ Türk mimarisinin güzel örnekleri olarak ayaktadır. Alâeddin Keykubâd'ın Yivli Minaresi, XIII. yüzyılın ilk yarısına ait harikulâde bir âbidedir. Yanında Yivli Cami bulunur. Ahi Yusuf Türbesi, Karatay Camii, XIII. yüzyıl ortalarına aittir. 1400 yıllarında yapılmış Antalya Mevlevîhanesi, asıl kiliseden bozma Büyük Cami, diğer önemli eserlerdendir. Osmanlı çağına ait mimarlık ve sanat örnekleri de ilgi çekicidir.

TÜRKLER'DEN ÖNCE ANTALYA

Antalya, Antik Çağ'ın Pamfilya ve Lykia eyaletlerinin üzerinde kurulmuş bir ilimizdir. Bu eyaletler, bugünkü Antalya ilinin takriben doğu ve batı bölümlerine tekabül eder. Antalya çevresinde birçok mühim eski şehir harabesi vardır. Bu durum, Antalya ilimizi birinci sınıf bir turistik merkez haline koymaktadır. Bu harabelerden başlıcaları şunlardır:

ASPENDOS (BELKIS): Antalya şehrinin 46 km. kuzey-doğusunda, Serik kasabasının kuzeyinde, Köprü Çayı'nın az batısındadır. 7.500 kişilik eski açık hava tiyatrosu ünlüdür. Her yıl mayısın üçüncü haftasında Belkıs Festivali yapılır.

SİDE: Antalya'nın 80 km. doğusunda, Manavgat'ın az batısında, Akdeniz kıyısındadır. Yunan, Roma ve Bizans devirlerinde Side, çok büyük bir liman ve ticaret merkezi idi. Büyük bir açıkhava tiyatrosu olup, şehrin agorasında çok değerli heykeller vardır.

PERGE: Antalya'nın 18 km. kuzeydoğusunda, Aksu Çayı'nın az batısındadır. Şimdi «Murtuna» deniyor. 12 000 kişilik tiyatrosu ve Artemis Mabedi ünlüdür.

KSANTOS: Muğla ili sınırı üzerinde, bugünkü Kınık'tır. Kocaçay'ın doğu kıyısına yakındır. Lidyalılar çağında kurulmuş olan Ksantos harabeleri hâlâ ayaktadır.

TERMESSOS: Antalya'nın 30 km. kuzeybatısında, Boğaz Suyu yakınlarındadır. Antik Çağ'da çok müstahkem bir kalesi olan Termessos' un 4.200 kişilik tarihî açık hava tiyatrosu vardır. Inanılmayacak kadar sarp bir yamaçta kurulu olan şehrin tiyatrosu, bir dağın doruk noktasındadır. Anfinin üstünden bakıldığı zaman yüzlerce metre aşağıda uzayan uçsuz bucaksız bir ova görülür. Önemli binaların kalıntıları hâlâ ayaktadır.

ALANYA

Son derece güzel bir tabiat çevresinin ortasında kurulmuş, stratejik ve ticarî değeri pek yüksek bir liman olan Alanya,

Tarihî ve tabiî güzellikleriyle tanınan Alanya'nın bir görünüşü.

1220'de Türkiye İmparatoru Büyük Sultan Alâeddin Keykubâd tarafından fethedilmiş ve olağanüstü bir özenle imar ve ihya olunmuştur. Sultan Keykubâd'ın, 1229 - 1236 arasında yaptırdığı tersane pek ünlüdür. Şehre, Sultan Alâeddin'e izafeten «Alâiye» adı verilmiş, son devirde bu isim «Alanya» şeklinde değiştirilmiştir. Selçuklular Devrinde Anadolu'nun büyük şehirlerinden ve limanlarından olan ve sultanların ekseriya kışı geçirmek için geldikleri, pek azametli sûrlarla çevrili ve kudretli kalelerle korunan Alâiye, 1293'te, Kıbrıs Latin Krallığı'nın taarruzuna uğramış, fakat bu taarruz akim kalmıştır. Aynı yıl şehri Karamanoğulları almışlardır. 1366'da Kıbrıslılar şehri almak için ikinci bir teşebbüste bulunmuşlar, fakat bu sefer de muvaffak olamamışlardır. Küçük bir Türk beyliğinin merkezi olan ve Karamanoğulları'na tâbi bulunan Alâiye, Fâtih Sultan Mehmed zamanında, Gedik Ahmed Paşa tarafından Türk - Osmanlı birliğine katılmıştır.

ALANYA KALESİ

Bugün, ilk bakışta zaptedilmez gibi görünen Alanya kalesi, 1220'de Sultan Alâeddin Keykubad tarafından zaptedilmiştir. Karaya dar bir berzahla bağlı sarp bir yarımadayı kaplayan kale, Türkler tarafından fethinden sonra baştanbaşa tamir edilmiş, yenilenmiştir. Ayrıca, Sultan Alâeddin Keykubâd, sahilde, bugün Kızılkule diye anılan büyük bir kale yaptırmıştır.

Bugün, otomobiller ancak iç kalenin bulunduğu yere kadar çıkabilmektedir. Muhteşem bir manzarası olan içkalenin baş döndürücü bir yüksekliği vardır. Burçlarından biri, hemen hemen dimdik Akdeniz'e doğru iner. Buraya «Adam Atacağı» deniyor. Rivayete göre, suçluları buradan atarak idam ederlermiş. Kaleyi gezdiren ilgili, rivayeti şöyle tamamlıyor: Suçlular buraya çıkarılır ve denize doğru bir taş atmaları istenirmiş. Attığı taş denize ulaşırsa, suçsuz olduğu anlaşılır, serbest bırakılırmış, denize ulaşamazsa suçlu olduğu anlaşılır ve kendisi kaleden aşağı, yüzlerce metrelik uçuruma fırlatılırmış. İlk bakışta denize hemen hemen dimdik inen burçtan fırlatılan bir taşın mutlaka denize ulaşacağı sanılıyor. Fakat bir göz yanılması olmalı, o burçtan denize taş atmak imkânsız gibi.

Yukarıda saydıklarımızdan başka Alâeddin Camii, Bizans Kilisesi, Kale Camii, Akşebe Türbesi, Bedesten, Alanya âbidelerinin zengin örnekleri arasındadır. Alanya civarında astım hastalığına iyi geldiği rivayet edilen Damlataş mağaraları, çevrenin tabiî güzellikleri arasındadır.

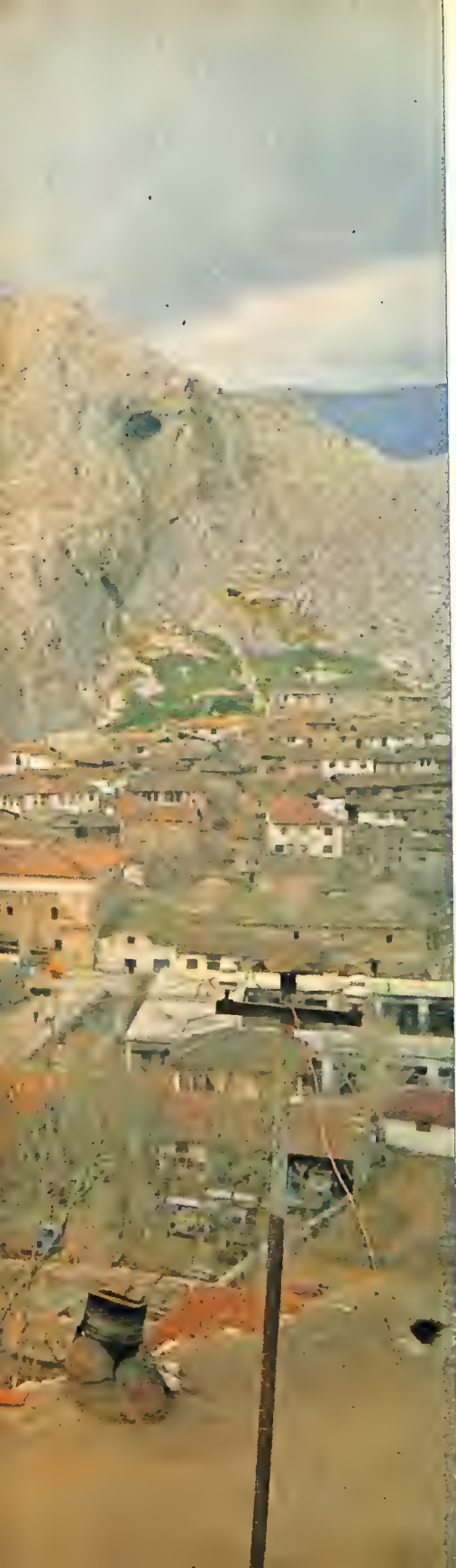

Tokat'ın genel görünüşü.

tokat

Dokuz Yüz Yıllık Bir Türk Şehri

BİRKAÇ bin yıllık bir geçmişi olan Tokat şehrinin eski adı Comana Pontica idi. Hemen hemen yine aynı yerdeydi. Hemen hemen diyoruz, çünkü aslında, bugünkü şehirden birkaç kilometre daha doğuda kalıyordu. Comana Pontica, Yeşilırmak'ın bir kolu olan Tokat suyunun sahilindeydi. Bugün bile bu suyun kenarında Comana Pontica'nın bazı kalıntılarını görmek mümkündür. Burada, bir de köprü harabesi vardır.

TOKAT'IN FETHİ

Tokat, büyük Türk Hâkanı Sultan Alp-Arslan'ın 1071 Malazgirt zaferinden bir-iki yıl kadar sonra Anadolu Fâtihi ve Türkiye Devleti'nin kurucusu Kutalmışoğlu I. Sultan Süleyman-Şâh'ın başkumandanlığındaki Selçuklu Türk-Oğuz orduları tarafından fethedilmiştir. Bu çevreyi fetheden orduya Artuk Bey'in mi, Dânişmend Bey'in mi kumanda ettiği ihtilâflıdır. Ancak bütün buraları, Dânişmend Gazi'ye verilmiş ve hattâ Türkiye'nin tâbii olan bu Türk krallığının başkenti bir ara Niksar şehri olmuştur. XII. asırda Selçuklular, Dânişmendoğulları'nın iç bağımsızlığına son vererek çevreyi, doğrudan doğruya Konya'ya bağlamışlardır.

Tokat'ın genel görünüşü.

tokat

Dokuz Yüz Yıllık Bir Türk Şehri

BİRKAÇ bin yıllık bir geçmişi olan Tokat şehrinin eski adı Comana Pontica idi. Hemen hemen yine aynı yerdeydi. Hemen hemen diyoruz, çünkü aslında, bugünkü şehirden birkaç kilometre daha doğuda kalıyordu. Comana Pontica, Yeşilırmak'ın bir kolu olan Tokat suyunun sahilindeydi. Bugün bile bu suyun kenarında Comana Pontica'nın bazı kalıntılarını görmek mümkündür. Burada, bir de köprü harabesi vardır.

TOKAT'IN FETHİ

Tokat, büyük Türk Hâkanı Sultan Alp-Arslan'ın 1071 Malazgirt zaferinden bir-iki yıl kadar sonra Anadolu Fâtihi ve Türkiye Devleti'nin kurucusu Kutalmışoğlu I. Sultan Süleyman-Şâh'ın başkumandanlığındaki Selçuklu Türk-Oğuz orduları tarafından fethedilmiştir. Bu çevreyi fetheden orduya Artuk Bey'in mi, Dânişmend Bey'in mi kumanda ettiği ihtilâflıdır. Ancak bütün buraları, Dânişmend Gazi'ye verilmiş ve hattâ Türkiye'nin tâbii olan bu Türk krallığının başkenti bir ara Niksar şehri olmuştur. XII. asırda Selçuklular, Dânişmendoğulları'nın iç bağımsızlığına son vererek çevreyi, doğrudan doğruya Konya'ya bağlamışlardır.

Tokat ve çevresi, Selçuklular'ın bütün mukadderatına iştirak etmiş, XIII. asrın ikinci yarısında Moğollar'ın ve İlhanlılar'ın, yani Türkleşmiş İran Moğolları'nın tahakkümüne düşmüştür. 1308'de Selçuklu hanedanı düşünce İlhanlılar, 1335'e kadar ülkeyi doğrudan doğruya idarelerine almışlardır. Bu tarihte Anadolu'nun sonuncu İlhanlı umumî valisi Uygur Türkleri'nden Eretna Bey, Tokat'ı da, başkenti Sıvas olmak üzere kurduğu Orta Anadolu Devleti'ne katmıştır. 1380 de Selçukoğulları'ndan Melik Rükneddin Kılıç-Arslan'ın kısa saltanatından sonra burası da bütün Eretna Krallığı gibi, Sultan Kadı Burhâneddin'e geçmiştir. Bu zat, 1380'de öldürülünce, hâkim olduğu ülkeler, Yıldırım Sultan Bâyezid tarafından, Osmanlı birliğine katılmıştır. Timur istilâsından sonra, Çelebî Sultan Mehmed, Tokat'ın bazı çevrelerini mahalî beylerle çekişmekle beraber, ülkeye hâkim olmuştur. Akkoyunlular'ın ve onların yerine geçen Safevîler'in propagandasına kapılan unsurların verdiği huzursuzluklar dışında, burası artık Osmanlı İmparatorluğu'nun bir iç ülkesi olmuştur. Tokat, Osmanlı devrinde de ikinci derecede bir kültür merkezi olmak durumunu korumuş, ancak Niksar, ehemmiyetini kaybetmiştir.

Osmanlı idaresinde Tokat, Rûm (Sıvas) Beylerbeyiliği'nin (eyaletinin) 8 sancağından (vilâyetinden) birine merkez olmuştur. Tanzimat'tan sonra Sıvas vilâyetinin (eyaletinin) 4 sancağından biri idi. 4 kazası vardı. Cumhuriyet çağında sancaklara «vilâyet» denince, Tokat da vilâyet olmuştur.

NİKSAR VE LÂDİK

Niksâr, hattâ onun az batısındaki Lâdik, Selçuklular çağında Anadolu'nun ikinci derecede mühim kültür merkezleri idi. Niksar âbideleri, 1939'dan önce büyük Fransız Türk mimarî tarihi mütehassısı Albert Gabriel tarafından incelenmiştir.

Niksar'ın Türkler'ce orijinal adı «Nîk Hisâr = İyi Hisar» dan geldiği söylenmekle beraber, aslında şehrin klasik ismi olan «Neocaesarea = Yeni Kayseri» den bozulduğu anlaşılmaktadır. Hıristiyanlık tarihinde adı geçen yerlerdendir. 1071'den az sonra, Türkler tarafından fethedilmiştir. 1140'ta İmparator Ioannis Komnenos, kaleyi tam 6 ay muhasara etmekle beraber, Türkler'den geri alamamıştır. 1185'e doğru, II. Sultan Kılıç-Arslan'ın oğullarından Melik Berkyaruk, buraya vali tâyin edilmiştir. 1512'de Kızılbaşlar, şehri tahrip etmişlerdir.

Niksar kalesi, bir Bizans eseridir. Selçuklular ve Osmanlılar tarafından şimdiki şekline getirilmiştir. Ulucami, 1145'te Dânişmendliler tarafından yaptırılmıştır. «Melikgazi Camii» de denmektedir. XV. asırda Osmanlılar tarafından onarılmış-

Ali Paşa Camii ve şehir.

Tokat'ın önemli kazalarından biri: Zile.

tır. Niksar, bir ara Dânişmendoğulları'nın başkenti idi. Bu hanedan mensuplarının bir kısmı, burada gömülüdür. Melikgazi, Hacıçıkrık, Kulak künbetleri, Melik Yağıbasan Türbesi, hep XII. asır Dânişmendli eserleridir. Yağıbasan Camii, 1157'de Dânişmendli Melik Yağıbasan tarafından yaptırılmıştır. Sungurbey, Karanlık Türbeleri ile Işık Tekkesi de bu asra aittir. Kırkkız Türbesi, XIII. asır Selçuklu eseridir. Tek kemerli Taşköprü, Roma eseri olmakla beraber, bugünkü şeklini Osmanlı çağında almıştır. Niksar'ın Ayvaz sayfiye ve mesiresi, manzarası, havası ve nefis karpuzları ile meşhurdur.

TÜRKLER'DEN ÖNCE TOKAT

Bugünkü Tokat vilâyet toprakları, Anadolu'da ilk siyasî birliği kuran ve tarih devrini açan Hititler'in imparatorluğuna dahil olmuştur. Sâmî Asurlular, hâkimiyetlerini değilse bile, nüfuzlarını zaman zaman, buraya kadar uzatmışlardır. Bölgenin bir ara Hurri istilâsı da gördüğü sanılmaktadır. M.Ö. VII. asırda Kimmerler ve İskitler'in de bu topraklara aktıkları tahmin olunuyor. M. Ö. VII. asırda Medler buraya yaklaşmışlar ve M. Ö. VI. asırda ise, onların yerine İran İmparatorluğu'nun başına geçen Persler, bütün Anadolu gibi, bu çevreyi de almışlardır. M. Ö. IV. asırda, Büyük İskender, İran İmparatorluğu'nu yıkıp, bütün Anadolu'yu Makedonya Devleti'ne katmıştır. İskender'den sonra çevreyi Kapadokya ve Pontos krallıkları, aralarında çekişmişlerdir. M. Ö. I. asırda, bütün Helenistik devletleri ortadan kaldıran Roma, çevreyi ilhak etmiş, M. S. 395'te ikiye bölününce, bütün Anadolu gibi Bizans (Doğu) İmparatorluğu'nun payına düşmüştür. Bizans çağında İranlı Sâsânîler'in ve Müslüman Araplar'ın akınlarına maruz kalmakla beraber, 7 asır, oldukça sakin yaşamıştır.

Bugün Tokat'a gidildiği zaman ilk dikkati çeken, şehrin yanıbaşında yükselen sarp bir tepe ve bu tepenin üzerindeki kale olur. 28 burçla tahkim edilmiş olan kalenin çevresi, 1500 metre kadardır. Evliyâ Çelebî'ye göre kalenin mahzenleri, hapishane olarak kullanılırmış. Kale, bulunduğu mevki bakımından son derece muhkemdir. Eskiden içinde su sarnıçları, cephanelikler, muhafızlar için çeşitli binalar vardı. Su ihtiyacı, Tokat suyuna inen özel bir yoldan sağlanırdı. Kalenin, batıya açılan bir tek kapısı vardır. Kale çok sarp bir yerde olduğundan suya inmek için basamak sayısı 400'e yaklaşan bir merdiveni inip çıkmak gerekirdi.

Gök Medrese, 1275'te Selçuklular tarafından yaptırılmıştır. Şimdi Tokat Müzesi olarak kullanılmaktadır. Binanın içinde birtakım lâhitler de vardır. Siyah ve Türk mavisinin hâkim olduğu bezemeler, Selçuklu sanatının ilk bakışta dikkati çe-

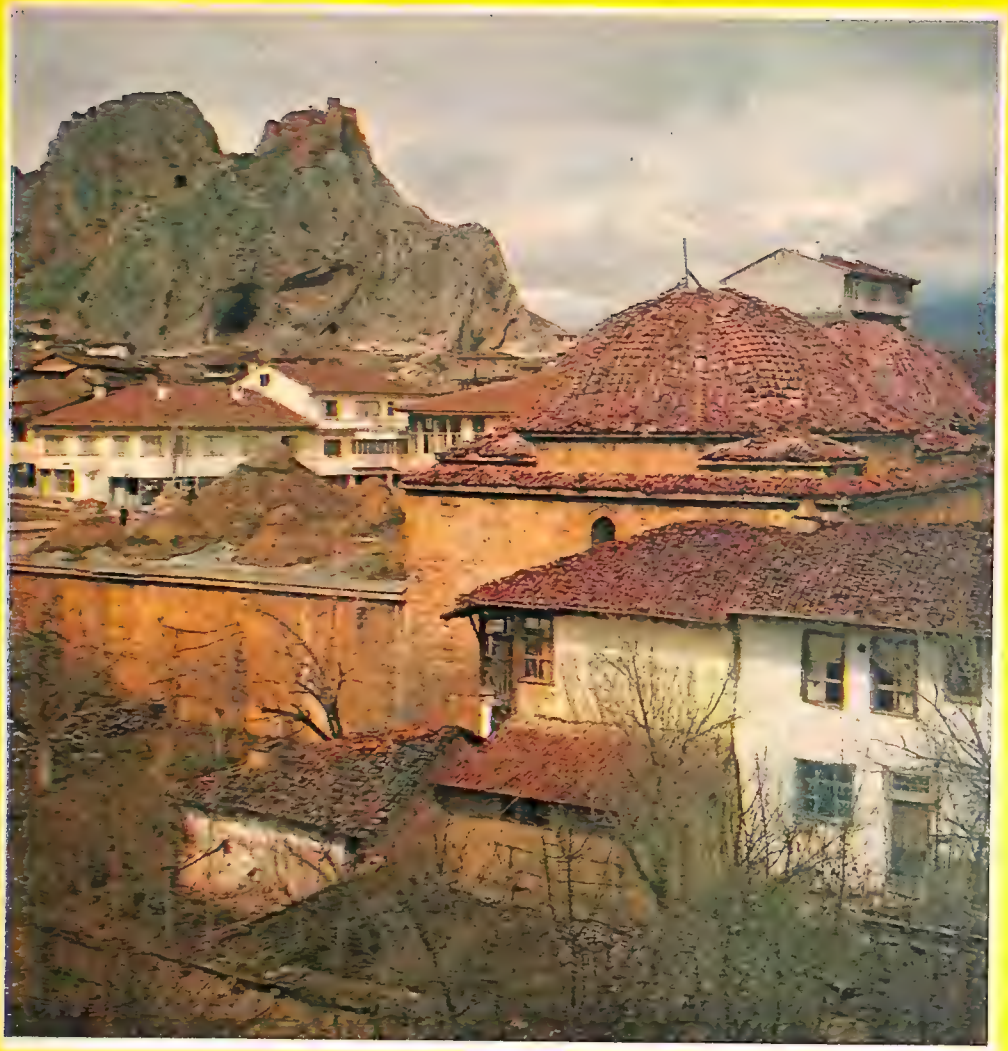

Tokat kalesi ve şehrin bir kısmı.

ken parlak örneklerindendir.

Ebulkasım Türbesi ile Nûreddin Sentimur Türbesi, XIII. asır Selçuklu çağı Türk eserleridir. Açıkbaş Künbedi ile Hâlet Gazi Türbesi de böyledir. Sünbül Baba Türbesi, 1292 tarihli olup, Anadolu'daki son Selçuklu eserlerindendir. 1300 tarihli Alacacami de böyledir.

Osmanlı eserlerinin başında Hâtuniye Külliyesi gelir. 1485'te II. Bâyezid tarafından annesi Gülbahar Vâlide-Sultan adına yaptırılmış bir cami, bir medrese ve başka binalardan ibarettir.

Ali Paşa Camii, 1572'de II. Selim devrinde yaptırılmıştır. Paşa Hamamı, 1420 tarihlidir. Kazancılar Camii 1616, Voyvoda Hanı 1630'da inşa edilmişlerdir. Gene Osmanlı eserleri arasında Yağcı Hanı ile Horozoğlu Hanı (XVIII. asır) sayılabilir.

Tokat Köprüsü, Romalılar devrinden kalma bir eserdir. Osmanlı çağında onarılmıştır. Tepenin eteğindedir. Yeşilırmak üzerinde kurulmuştur.

ZİLE VE TURHAL

Zile'deki başlıca âbideler, Selçuklular'a ait Ulucami (1267), Osmanlı çağına ait Hasanağa Medresesi (1479) ile Hacıışık Camii (1475) dir. Bu sonuncular, Fâtih devrinde yapılmıştır. Zile kalesi, eski bir yapıdır. Son şekli Osmanlılar'a aittir.

Turhal'da da ilgiye değer birkaç mimarî eser vardır. Başlıcaları, bugünkü şekli Osmanlılar'a ait bulunan Turhal kalesi, 1301 tarihli Mehmeddede Türbesi ile, 1453'te yapılmış Ulucami'dir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Londra Büyükelçisi

Musurus Paşa

Yazan: Sinan Kuneralp

İLERİ görüşlü padişah III. Sultan Selim, 1789 Fransız İhtilâli'nden sonra sarsılan Avrupa'daki siyasî gelişimleri daha yakından takip etmek istiyordu. XVI. asırdan beri, devamlı olarak İstanbul'da bulundurulan ecnebî elçilerin, olayları, kendi memleketlerinin menfaatlerine göre aksettirdikleri şüphesizdi. III. Selim, durumu yerinde izleyecek Türk elçilerinin yorumlarından daha büyük fayda sağlanabileceğine kanaat getirmişti. Ayrıca, ihtilâlin canlandırdığı siyasî akımların ergeç kendi imparatorluğunda da faaliyet sahası bulabileceğini sezmişti. Bu sebepten, Batı Avrupa'daki inkişafı tetkik etmek gerekiyordu.

Siyasî anarşi içinde bulunan Avrupa'da yegâne müstakar devlet olarak, İngiltere göze çarpıyordu. Bu sebepten, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk daimî mümessilliği Londra'da açılmıştır. Büyükelçi sıfatı ile Yusuf Agâh Efendi, Londra'ya hareket ettiği zaman, memleketinin tüccarlarına bazı hususî imtiyazlar tanıtabilmek üzere gelen ilk İngiliz Elçisi William Harbourne'un İstanbul'a varışının (1580) üzerinden iki asır geçmişti.

Sefaretin açılışından, cumhuriyetin ilânına kadar İngiltere başkentinde vazife görmüş 28 büyükelçi, elçi, maslahatgüzardan sekizi, Londra'ya gelmeden veya Londra'dan ayrıldıktan sonra sadrâzam olmuşlardır; on tanesi hariciye nezaretinin; üçü başka vekâletlerin başında, nihayet ikisi de önemli valiliklerde bulunmuşlardır. Bu 28 mümessilden bazıları (meselâ Mustafa Reşid, Âli ve Fuad Paşalar) Türk tarihinin kayda değer şahsiyetleri arasında yer aldıkları gibi, isimleri tamamen unutulmuş «sefir-i kebîrler» de çoktur.

KOSTAKİ MUSURUS PAŞA

İsimlerine ancak dışişleri bakanlığının aralıklı bastırdığı ve bütün Türk sefirlerinin listesini kapsıyan yıllıkta tesadüf edilen bu unutulmuş sefirler arasına Musurus Paşa da dahil edilmiştir ki bu, bizce büyük bir haksızlıktır. Türkiye'nin diplomasi tarihi ciddiyetle tetkik edildiğinde, memleketimizi otuz beş sene müddetle Londra'da temsil etmiş olan Musurus Paşa'nın şahsiyeti ve Türk - İngiliz münasebetlerinde oynadığı rolün önemi meydana çıkacaktır.

Kostaki Musurus Paşa, 1851'den 1885'e kadar vazife görmüştür. Bu otuz dört sene zarfında, Osmanlı tahtında dört sultan birbirini takip etmiştir. İngiltere'de ise, 63 sene tahtta kalan Kraliçe Victoria, Musurus'u hem takdim merasiminde, hem de veda merasiminde kabul etmiştir. Vazife başında bulunduğu sürede, Kırım harbi (1854), Girit isyanı (1867), Rus harbi (1877), Mısır meselesi gibi olaylar, diplomatik faaliyetlere fevkalâde önem kazandırmıştı. Gerek iştirak ettiği konferanslarda, gerekse İngiltere'nin yönetiminde birbirini takip etmiş Muhafazakâr ve Liberal hükümetler ile olan temaslarında, Musurus, daima vefakâr ve sadık bir Osmanlı olarak hareket etmiştir.

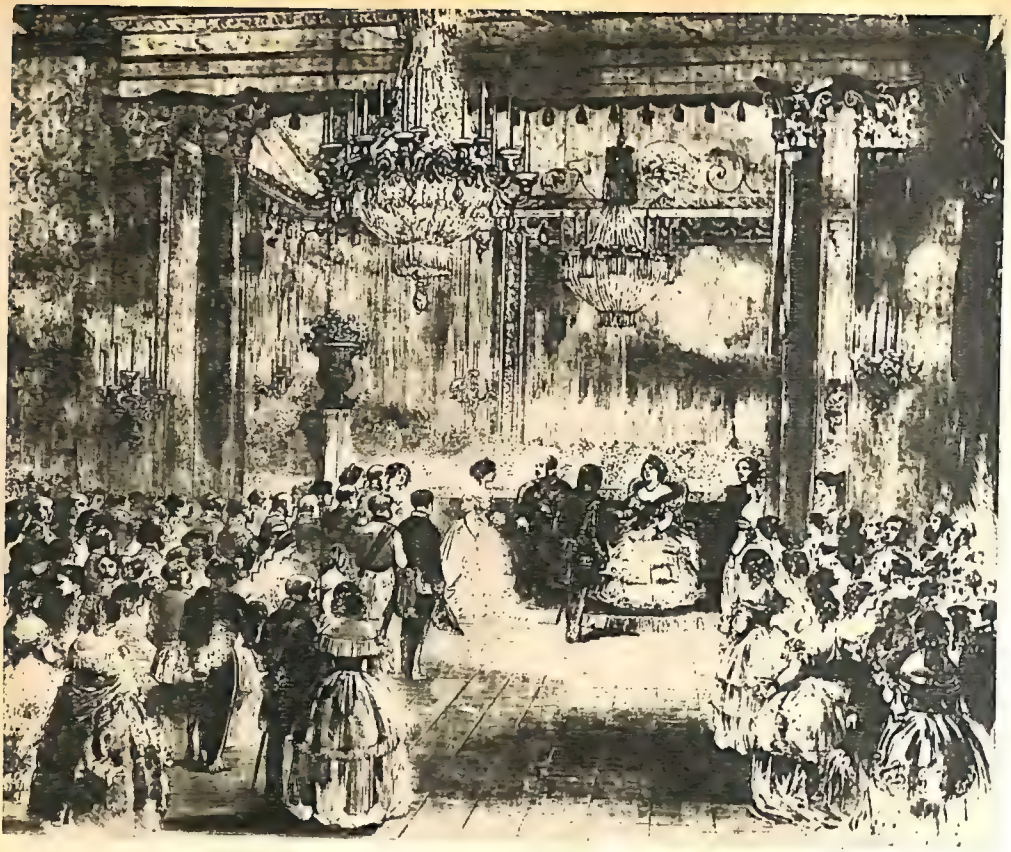

İngiltere Kraliçesi Victoria, Londra'daki Türk Sefaretinde verilen bir baloda.

Geçen asır boyunca, Türk hariciyesinde zaman zaman Hıristiyan elçiler vazife görmüştür. En meşhurları, Avusturya asıllı Lahey elçisi Murad Efendi, Londra Büyükelçisi İtalyan asıllı Rüstem Paşa, Berlin Konferansı'nda Osmanlı delegesi Rum Karatodori Paşa idi.

Musurus Bey 1851'de, devlet hizmetinde bulunduğu devrenin en uzun kısmını geçireceği Londra'ya, elçi payesi ile tayin edildi. Gönderildiği zaman, bu vazifede ancak geçici olarak bulundurulmasının kararlaştırılmış olması kayda değer. Zira, 1851'de, Kraliçe Victoria'nın, kocası Prens Albert'in teşviki üzerine, İngiltere ilk beynelmilel fuarı tertip ediyordu. Aslında, iktisadî bakımdan liberal zihniyetli olan Prens Albert, himaye usulünün taraftarlarını haksız çıkarmak için bu sergi fikrini ileri sürmüştü. Osmanlı siyasetini yöneten ve İngiltere'yi iyi tanıyan Mustafa Reşid, Âli ve Fuad Paşalar, bu olayın, İmparatorluk için önemini sezdiler. Binbir zorluğa rağmen (mesafeler, taşıt yokluğu, teşkilât güçlükleri vs.) fuarda bir Türk pavyonunun kurulması için ısrar ettiler. Türkiye'nin iştirakinin parlak olmasına ve Tanzimat'ın getirdiği yenilikleri aksettirmesine gayret sarfettiler.

TÜRK FİLOSU, İNGİLTERE'DE

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın, İstanbul'a dönmesi ile Londra sefaretinin başında bir maslahatgüzar kalıyordu. Böyle faal bir devrede sefarette daha kıdemli bir memurun bulunması uygun görüldü ve fuar süresi için, Atina elçiliğinden beri İngiliz dostu olarak tanınan Musurus Bey, bu vazifeye tayin edildi.

Nisan 1851 başında, Musurus Bey, İngiltere'ye müteveccihen İstanbul'dan ayrıldı. Feyz-i Bahr ve Mir'at-ı Zafer adlı iki muhrib, Türk elçisini, fuarda teşhir edilecek malları ve bu münasebetle İngiltere'ye gönderilen heyetin azalarını Southampton limanına kadar götürmekle vazifelendirilmişti. Türk harp filosunun bir İngiliz limanını ilk ziyareti idi. Filo, Sout-

hampton'da büyük bir ilgi ile karşılandı. Belediye Reisi, Musurus Bey'i ve gemi subaylarını büyük bir ziyafet ile ağırlarken, kızı, filonun ziyareti münasebeti ile bir vals besteledi.

Musurus Bey'in refakatinde gelen zevat arasında, Cemaleddin ve Mustafa Paşalar adında iki amiral ve Hüseyin Efendi adında bir müftü de dahildi. Resmî bir İslâm din adamının İngiltere'yi belki ilk ziyareti idi.

Nihayet, 29 nisanda elçi, Kraliçe Victoria tarafından kabul edildi. Kraliçe, günü gününe gayet tafsilatlı bir hatıra defteri tutuyordu. Bu hatıra defteri, çağdaş İngiliz tarihine enteresan bir açıdan ışık tutmaktadır. 29 nisandaki hâdiseleri naklederken defterine, Musurus Bey'den «a very agreable man» (1) diye bahsetmektedir.

KRALİÇE VİCTORİA'NIN, TÜRK SEFARETİNİ ZİYARETİ

Musurus Bey, Bryanston Square'da bulunan ikametgâhına yerleştikten sonra fuardaki Türk pavyonu ile uğraşmaya başladı. Hyde Park'ta kurulan fuar, bütün dünyadan yüzbinlerce meraklıyı Londra'ya cezbetmişti. Tunus ve Mısır eyaletlerinin de mallar gönderdikleri pavyonda, ananevî sanayiin numunelerinin yanı sıra, Tanzimat hükümetinin yaratmak için uğraştığı modern endüstrinin mahsülleri de teşhir ediliyordu. Pavyonda bir şark havası canlandırılmaya çalışılmış, bu da yenilik ve egzotizm meraklıları arasında pek beğenilmişti. Kapalı çarşıyı andıran pavyonda sergilenen el işleri çok beğenildi. Pavyonu birkaç defa gezen Kraliçe Victoria, 120 İngiliz altına değerinde ipek kumaş ve şal aldı. İntıbaları çok müsbetti.

Türk pavyonu, jüri tarafından da beğenildi ve üç tane altın madalya kazandı.

Kırım Harbi patlayınca, İngiltere'de, Türkiye'ye karşı büyük bir alâka uyandı. Halk, bu uzak diyarlarda askerleri ile omuz omuza dövüşen Türk müttefikleri-

(1) *«Çok hoş bir adam.»*

Sultan Abdülaziz, Londra'da bir merasimde.

Kostaki Musurus Paşa'nın bir karikatürü.

ne karşı bir yakınlık hissetmeye başladı. «The gallant Turc» (2) efsanesi, işte bu tarihten beri İngiltere'de bir cins atasözü halini almıştır.

Harbin nihayetlenmesi ile, Sultan Abdülmecid, Musurus Bey'e, Büyükelçi unvanı vermişti. Musurus Bey, aynı zamanda vezir olmuş ve Mecidiye Nişanı'nın birinci sınıfını kazanmıştı.

Sulh, İngiltere'de sevinçle karşılandı. Bu münasebetle tertiplenen ziyafetlerin en parlağı, Musurus Paşa'nın ikametgâhında verdiği balo olmuştu. Zira, Kraliçe Victoria, Abdülmecid'in nazik jestini iade etmek için, baloda hazır bulunmayı kabul etmişti. İngiliz hükümdarları, ecnebi sefaretlerde verilen ziyafetlerde bulunmayı âdet edinmemişlerdi. Victoria'nın hazır bulunması, baloya büyük bir önem kazandırdı. Bu, iki imparatorluğun arasındaki münasebetlerin ne kadar samimî olduğunu gösteriyordu. Son derece parlak geçen baloda, kraliçe ve kocasından başka, kraliyet ailesinin birçok üyesi hazır bulundu. Sultan Abdülmecid, sırf bu baloda takması için sefireye bazı mücevherler hediye etmişti ki, bunlar, misafirler arasında çok beğenildi. Baloyu, Musurus Paşa Kraliçe ile, zevcesi de Prens Albert ile dans ederek açtılar. Bu tarihten beri, hiç bir İngiliz hükümdarı, Türk sefarethanesine ziyarette bulunmamıştır. Bu vaka, ancak bir vesile ile yenilenebilir, o da İngiltere Kraliçesi'nin Türkiye'ye davet edilmesidir. Zira, yeni İngiliz protokolüna göre, hükümdar, bir ecnebi devlete resmî ziyarete gitmeden, o devletin sefiri, kendisini ikametgâhında bir öğle yemeğine davet eder.

SULTAN AZİZ, LONDRA'DA

Yıllar birbirini takip etti. Musurus Bey, artık Londra'dan ayrılmayacakmış gibi gözüküyordu. En çok vaktini alan iş, gazetelerde Türkiye hakkında çıkan yazıları takip etmek ve bunları yeni kurulan basın bürosuna bildirmekti. Muhalif gazetelerde çıkan haberleri, dost gazetelerde tekzip ettiriyordu. Diğer bir işi de, Londra'da sayısı yüksek olan Rum, Ermeni ve Jeunes Turcs gizli cemiyetlerinin faaliyetlerini izlemekti. Bir Rum cemiyetine, kendi adamını sokmuştu. Bu hafiye de kendisine, cemiyetin faaliyetleri hakkında İtalyanca uzun raporlar yazıyordu.

1867'de Sultan Abdülaziz, Londra'ya resmî bir ziyaret için geldi. Büyük bir ilgi ile karşılanan bu ziyaret esnasında, Musurus Paşa, büyük bir fedakârlıkla çalıştı.

Musurus Paşa, daima Türkiye'nin vefakâr bir memuru olarak vazifesini yapmıştır. Bir gün, bir Türk düşmanı olan liberal başvekil Gladstone, Avam Kamarası'nda, Türkiye aleyhinde bir nutuk çekerken, seyirciler arasında Musurus Paşa'yı görmüş, nutkuna ara verip: «Aramızda, Osmanlı sefirini görüyorum. Kendisi Rum olduğundan dediklerimi yadırgamaz» demişti. Musurus Paşa ertesi gün, Times gazetesinde bir mektup yayınlatarak Gladstone'nun sözlerini tekzip etti. Mektubu, genel olarak şu fikri ifade ediyordu: **Osmanlı İmparatorluğu'nda, Türk, Rum, Ermeni diye bir ayırım yoktur. Herkes, padişahın eşit teb'asıdır.**

1884 senesinde, Mısır meselesi ile meşgul olmak üzere Londra'da toplanan konferansa Hasan Fehmi Paşa'nın fevkalâde elçi olarak tayin edilmesine çok üzülen Musurus Paşa, ertesi sene memuriyetten ayrılıp, köşküne çekildi.

---

(2) «Zarif Türk.»

Atina'daki Fethiye Camii'nin bir görünüşü.

Yunanistan Notları

Yazı ve Fotoğraflar: Erdoğan Arıpınar

Batı komşumuz Yunanistan, 4-5 asır Osmanıl yönetiminde kalmış bir ülkedir. Yunanistan'ı bir turist olarak dolaşsanız, Anadolu'da geziyor sanırsınız kendinizi. Edebiyat dünyasının en eski ve işlenmiş bir dili olan Yunanca'da, Türkçe pek çok kelimeye rastlarsınız. Mutfak, tamamen Anadolu mutfağıdır. Aile yapısı, namus anlayışı, davranışlar tamamen olmasa bile, Türk törelerine çok benzer.

Hatıra eşyaları satan bir dükkâna uğrayın; kilimler, Anadolu motifleri ile yapılmıştır. Ortadaki koskoca bakır mangal, bizim mangalımızdır, bakır güğümler, tesbihler, işlemeli terlikler hep bizim havamızı taşır. Fakat turist rehberlerinin ağzında bunlar bambaşka bir havaya ve ruha bürünürler.

Deve çanından mangala kadar, hepsini Yunan yapan rehber, en sonunda Partenon'u ve Akropol tepesini gösterip: «Perikles zamanından kalan dünyanın en büyük sanat şaheserleri Türkler yüzünden mahvolmuştur. Türkler burayı barut mahzeni yapmışlardı. Bir patlamada bütün Partenon harap oldu» der. Rehberi dinleyen; sıcaktan beyni kaynamış turistlerin kaçta kaçı tarihin hakikî yönünü bilmektedir ki dudak büküp geçsin?...

Halbuki, İşin Aslı

Halbuki Osmanlılar, Yunanistan'ı, bilhassa Atina'yı Latinler'in baskısından ve zulmünden kurtarmışlar, asırlar boyunca hiç bir dinî baskı yapmamışlardır. Aksine bugün ayakta duran bütün Hristiyan âbideleri, Osmanlılar zamanında inşa edilmiştir.

Akropol tepesindeki anıtların yıkılması meselesine gelince; bunu, tarihi inkâr etmeyen bütün ilim adamları aynı şekilde söylemektedir:

1686 yılında Venedikliler, Mora'ya saldırmışlar ve bölgeyi almayı başarmışlardı. Venedik kuvvetlerinin başında bir İsveçli olan ve Haçlı ordularına kumanda eden Kont Otto Von Königsmark bulunuyordu. General rütbesini taşıyan Königsmark'tan başka, Venedik donanmasına da Kandiye'nin son müdafii Amiral Francesko Morozini kumanda ediyordu. Venedikliler'e karşı durmaya çalışan Osmanlı ordusunun başında bulunan Serasker Divriğili Mehmed Paşa 3.000 kişi ile Mora'da tutunamamış, Atina'ya doğru çekilmeğe karar vermişti. Mehmed Paşa, 1687 yılı eylülünde Atina'ya gelmiş, fakat Atina, bir ay sonra muhasara edilmiştir. Bu arada Venedikliler, şehri düşürmek için Partenon'u da topa tutmuşlar, bir gülle Partenon'un batı yamacında bulunan bir cephaneliğe isabet etmiş ve müthiş infilak milâttan önce 431 yılından kalma tarihî anıtların yıkılmasına, iki bin kadar da insanın hayatlarını kaybetmesine sebep olmuştur. Atina, 25 eylül 1687'de geçici olarak Venedikliler'in eline geçmiştir... Yani: Partenon'un çökmesinden sorumlu olanlar, her şehirde olduğu gibi, yığınaklarını yüksek tepelere yapan Türkler değil, Partenon'u topa tumaktan çekinmeyen Venedikliler'dir...

Atina'da Bir Nişantaşı

Atina'da, seçkin kişilerin oturduğu bir semt vardır. Bu semtin bugünkü adı «Kolonaki» dir. Yunan dilinde «sütuncuk» anlamına gelen bu adın nereden geldiğini merak ettim. Araştırmalar beni tâ Fâtih Sultan Mehmed Han'a kadar götürdü.

Kolonaki'nin adını meğerse 1456-58 yılları arasında Osmanlı topraklarına katılır katılmaz Atina'yı ziyaret eden Fâtih Sultan Mehmed koymuş. Yunan tarihçilerin müttefikan anlattıkları ve son olarak Tarihçi Maltozos'un kaydettiği olay şöyle cereyan etmiş: Partenon'u gezen, eski eserleri takdirle seyreden Fâtih, Akropol'un en üst noktasına gelince, maiyetindekilerden bir yay istemiş ve «Bakalım ne kadar atacağım?» diyerek yayı germiş ve oku uçurmuştur. Yayından fırlayan ok, yükselmiş yükselmiş sonra

1821 Yunan İstiklâlinin yıldönümü dolayısıyle

Türk: — Maşallah, artık hürsünüz, seçmeğe, sendika kurmaya, hükümet teşkiline yetkilisiniz, değil mi?

Morozini'nin, Akropol'ü bombardmanını temsil eden bir gravür.

sanki uçarak ovalarla yamaçların birleştiği yere düşmüş, âdet olduğu üzere oraya bir nişan taşı dikmişler, taşın üzerine de Sultan Fâtih'in nişan taşı olduğunu yazmışlar. Yüksek ve güzel bir mermer sütun olan taştan dolayı semt, «Kolonaki - Sütunlu Yer» adını almış.

Yapıcı Zihniyet

Yunanistan'da gezdiğiniz hiç bir yerde size: «Şurayı Türkler yıktı» diye gösteremeyeceklerdir. Eğer Ege - Yunan tarihini iyi biliyorsanız, siz onlara; 1456'dan sonra yapılan eserleri veya size gösterilen her yapının tarihini soracaksınız.

1456 - 1821 yıllar arasında Türk idaresi Yunanistan'ı yalnız imar etmiş ve halka gerektiği kadar yardımcı olmuştur. Bu tutum yüzünden 400 yıl sonra, Yunan halkı millî bir hareketi hazırlayacak ruhu kendisinde bulabilmiştir. Geçen yıl Tunus'ta Kayrevan'ı ziyaret ettiğimde, buradaki anıtların çevredeki Kartaca harabelerinden sökülen taşlarla yapıldığını görmüştüm. Atina'da, Fethiye Camii'ni ve çevresini görünce heyecanlandım. Kimsenin hesap sormayacağı bir devirde; Atina'da Fethiye Camii'ni, Roma agorasının tam yanına yapmıştık. Ama o tarihî anıttan bir taş dahi almadan... Agorada, caminin inşasında kullanılacak pek çok sütun, mermer levha vardı. Halbuki, hiç birine el sürülmemişti. Bu el değmemiş Roma agorasının yanında, bu temiz çehresi ile minaresi kimbilir nasıl yıkılmış, çevresindeki mezarlıklar kimbilir nasıl kalkmış... Fethiye Camii'nin öyle onurlu bir duruşu vardı ki göz yaşlarını tutmağa imkân yoktu.

Caminin biraz ilerisindeki medrese de, ne Roma rüzgâr kulesine ilişmiş ve ne de agoradan tek bir taş almıştı. Eskimiş duvarlarının Türk horasanından örüldüğü, yalnız kalmış kapısının yontma taştan yapıldığı görülüyordu...

Yunanistan'a bu kadar etkimiz olduğu halde, bu ülke niçin zaman zaman Türkiye'ye karşı düşmanca tavır takınmaktadır? Bunu kim körüklemektedir? Yunan milliyetçileri mi? Tamamen değil. Bugün, Yunanistan'da Türkiye aleyhine her hareket soldan gelmektedir. Yunanistan'da Komünist Partisi kanun dışı olduğu için E.D.A. adı ile ortaya çıkan parti, Türkiye'yi Batı bloku ve demokrasisinin en büyük kalesi görmekte, Kıbrıs'taki şubesi A.K. E.L.'le birlikte Türk düşmanlığını körüklemektedir. Nisan ihtilâ-

Atina'da bir dükkân. Kapalıçarşı'dakilerden farkı yok.

linde bu parti kapatılmış ve ileri gelenleri tevkif edilmiştir.

1821 Mora ayaklanmasının yıldönümü olan 25 martta Atina'da yayınlanan gazetelerden yalnız komünist partisinin organı olanlarda «Yunanistan'ı Hürriyetine Kavuşturan Rusya — Bizi Türkler'den Kurtaran Rusya» başlıkları ile yazılar yazılmış, şehit olmuş bir Türk cengâverinin üzerine Yunan bayrağı diken bir efzunun resmi yer almış, resmin altına da, «Bu resim satılarak, Rusya'da, Yunan hürriyet savaşı için para toplandı» yazılmıştı.

Diğer yayın organları, özellikle Mora ayaklanmasının tarihî yönünü incelerken, komünist basın, Aleksandr İpsilanti'nin büyük boy resimlerine yer veriyor, «Büyük Rus Çarı'nın asil yaveri, Yunan hürriyetinin öncüsü oldu» diye yazılar yayınlıyordu.

Aşırı solun bu tutumuna karşılık ortadaki Yunanlı gazeteler, karikatürleriyle bile Türk idaresi zamanının adaletini anlatmaktan, şimdiki durumdan bile yakınmaktan çekinmiyorlardı.

Biz Türkler için tarihin bu gerçeklerini ortaya çıkarmak ve tezvirat zamanla ortadan kalksa bile; Batı aydınına olayların asıl yönünü anlatmak bir görevdir. Bunun için de, onların «Balkan Araştırmaları Enstitüsü» adı altında Selânik'te açtıkları enstitü gibi bizim de Osmanlı İmparatorluğu'nun hükümran olduğu topraklar üzerinde, ciddî araştırmalar yapan bir enstitü kurmamız gerekmektedir. Eşit silâhlarla döğüştüğümüz gün, mağlûbiyet kelimesi bile, hakikati gizleyenler için hafif kalacaktır.

Gönül ister ki, Partenon için, «Türkler'in yüzünden yıkıldı» diyebilen zihniyet sahipleri, hiç olmazsa, ayakta kalanlar, 400 yıl içinde yapılanlar için de, «Türkler zamanında yapıldı ve o zamandan beri muhafaza edildi» diyebilecek kadar medenî olsunlar...

Himmler'le Heydrich, Prag'da, Gestapo karargâhına gelirken.

Gestapo Şefi Heydrich'e yapılan

SUİKAST

Yazan : John Coates
Türkçesi : Öz Dokuman

1942 YILININ 27 mayısıydı. Sabah güneşinin kızgın ışınları, Prag şehrinin dolaylarındaki tarihî Hradcany şatosunun üzerinde parlıyordu. Saat 10,30 sularındaydı... Genççe bir adam, bahçeyi geçip, büyük demir kapıdan asfalt yola çıktı. İri kayın ağaçları, hafif bir kavis yaparak, ormana doğru uzanıp gidiyordu. Genç adam, az ileride duran siyah bir otomobile yürüdü. Tam bu sırada, kayın ağaçlarının ardından iki kişi belirdi, ellerindeki otomatik İngiliz sten tabancalarını, doğrulttular: Şiddetli bir taraka sessizliği yırttı. Genç adam o anda, yere yığıldı, kaldı. Nazi Almanyası'nın gizli polis şefi ve Alman işgalindeki Çekoslovakya'da Führer'in baş temsilcisi Reinhard Heydrich, bir suikaste kurban gitmişti.

25 yıl önce yapılan bir suikast, başarısızlığa uğrasaydı belki diğer savaş suçlularının arasında Reinhard Heydrich de bulunacaktı. Belki de Führer'i gibi intihar edecekti. Burası bilinmez. Ama bir gerçek de, Naziler'in bütün Avrupa ve bir kısım Rusya topraklarını işgal ettikleri, milyonlarca insana hükmettikleri devirde suikastle öldürülen tek nazi liderinin Reinhard Heydrich olduğudur.

Hitler'in en yakın arkadaşlarından olan Heydrich, 38 yaşında öldürüldüğü zaman, pek çok Yahudi'nin imhası emrini veren insan olarak tanınıyordu. Reinhard Heydrich, Nazi Almanyası'nın çöküşünü görmeyen, onun en muzaffer devresinde hayata gözlerini kapayan liderlerden biridir.

Heydrich'in babası müzisyendi, Saksonya'nın Halle şehrinde konservatuvar müdürüydü. Annesi de müzikle uğraşmış bir aileden geliyordu. 7 mart 1904 yılında dünyaya gelen Heydrich, daha beşikteyken müzik dinledi sayılır. Babası, Wagner hayranı olduğundan, oğluna Tristan adını koydu. İkinci adı olan Eugen de ana tarafından büyük babasının adıydı. Dr. Eugen Krantz, Dresden konservatuvarı müdürüydü, karısı da Yahudi'ydi. Heydrich, iktidara geçince bu gerçeği elinden geldiği kadar gizlemeye çalıştı. Gene de Hitler ve Himmler, bunu biliyordu. Heydrich, cesur bir insandı, ne Hitler'den, ne de Himmler'den korkuyor, ama kanında Yahudilik olduğunun ortalıkta dolaşmasını da istemiyordu.

MÜZİSYEN HEYDRİCH

Daha dört yaşındayken, konservatuvara soktular onu, keman çalmaya başladı. Pek sevmiyordu kemanı. Sonradan, piyano dersleri aldı, güzel sesi vardı. Boş zamanlarında, konserlere giderdi.

Almanya, I. Dünya Savaşı'nda yenilmişti. Küçük Heydrich, mağlûp bir milletteki ruh halini duyarak büyüdü, babası da onu, sert Prusya disipliniyle yetiştirdi. Ailede «emir, emirdir» sözü bir genel kural olarak kabul ediliyordu. 18 yaşına gelince, Alman silâhlı kuvvetlerinin kurulmasında rol oynamaya karar verdi, bu fikrini babasına açtığı zaman, şiddetli bir muhalefetle karşılandı. Buna rağmen, kararında ısrar etti, 1922 yılında, deniz asteğmeni olarak Kiel'de göreve başladı.

Berlin kruvazörünün o zamanki kumandanı Wilhelm Canaris idi. Daha sonraki yıllarda, Canaris, askerî casusluk teşkilâtının kurucusu ve başkanı olmuştur. Heydrich'in cesur ve zeki olduğunu gören Canaris, onu himayesine aldı. Kısa bir zamanda yetişip, ileride iyi bir kumandan olacağını ispatladı. 1926 yılında Wilhelmshaven'e gönderildi, görevi, E-tipi hücum botlarının planlanmasıydı. Ne var ki, böyle pasif işlerden pek hoşlanmıyordu, bir yolunu bulup, Kiel'deki deniz haberalma teşkilâtına girdi. Artık istediği bir işte çalışabilecekti.

DÖNÜM NOKTASI

1930 yılı gelmişti. Linda von Osten adında 19 yaşındaki sarışın bir kız, günün birinde genç teğmen Heydrich'in yüreğini hoplatıverdi. Tanıştıktan az bir zaman sonra, nişanlamaya karar verdiler. İşte bu sırada, çok zengin bir fabrikatörün kızı ortaya çıkarak, bir süredir Heydrich'le beraber yaşadıklarını ve ondan bir çocuğu olacağını söyledi. Kızın babası, Amiral Reader'in iyi dostuydu. Onu dîvân-ı harbe vermekle tehdit ettiler. Heydrich, nişanlısından ayrılmıyacağını söyledi, işi Amiral Reader'e aksettirdiler. Ne olduğunu anlamadan Heydrich kendisini, deniz kuvvetlerinden kovulmuş buldu. İktisadî krizin kasıp kavurduğu bir devrede, işsiz ve parasız kalmıştı. Bu sırada nişanlısı von Osten yardıma yetişti. Genç kız, bir süredir Nazi Partisi'yle temastaydı, Heydrich'in de bu partiye girmesini istiyordu. Heydrich, Nazi Partisi ve onun ırkçı siyaseti hakkında hiç bir şey bilmiyordu. Biraz direndi, ama sonunda işsizlik ve parasızlığı ağır bastı, partiye girdi, ufak bir büro görevi de aldı. O sıralarda, partinin merkezi Münih'teydi ve Himmler SS teşkilâtının başıydı. Bu teşkilât da, Hitler'i, herhangi bir suikastten korumak amacıyle kurulmuştu. Bununla beraber Himmler'in bazı düşündükleri vardı ve parti içinde bir gizli servis kurmak istiyordu. Heydrich'in entelijans alanındaki tecrübesinden yararlanmak faydalı olacaktı.

Heydrich, Çekoslovakya'ya polis şefi olduğu gün, Prag'daki Hradcany şatosunda düzenlenen törende.

Böylece Heydrich, çok az bir ücretle parti merkezinde işe başladı. İstesin istemesin bir noktaya gelmişti, artık buradan geri dönüş yoktu, Heydrich de hızla ilerlemeye koyuldu.

NAZİLER, İKTİDARA GELİYOR

O yıllarda parti, para sıkıntısı içindeydi. Heydrich'le, Linda von Osten 1932'de evlenmişler, Münih'te yaşıyorlardı. İyi-kötü bir hayat sürerlerken, Alman hükümetinin SS teşkilâtını kapatması üzerine büsbütün işsiz kaldılar. Fakat Heydrich, gelecekte iktidara geçecek kuvvetleri görmüştü, bunun, Nazi Partisi'yle, onun yöneticileri olduğuna inanıyordu.

1933 yılından itibaren Heydrich'in şansı parlamaya başladı. 27 ocakta Hitler başbakan olunca, onu da SS albayı rütbesiyle Bavyera gizli polis teşkilâtının başına getirdi. Artık tecrübeliydi, fırsatlardan yararlanmasını öğrenmişti. Hemen mevkiini sağlamlaştırmaya girişti. Önce, Nazi liderlerinin özel hayatlarına ait dosyalar düzenlemekle işe başladı.

BİR SUİKAST İHBARI

Hitler'in başbakan oluşundan sonra, en yakın arkadaşı Goering de içişleri bakanlığına getirilmişti. Goering, kendisine bağlı bir özel polis teşkilâtı kurmak istiyor, bu teşkilâtın, ileride kurulmasını düşündüğü gizli servisin çekirdeği olabileceğini tasarlıyordu. Bu tasarı, zamanla gerçekleşti ve Gestapo meydana gelmiş oldu.

Heydrich nedense, Gestapo'nun, kendi durumu için ciddî bir engel yaratacağını sanıyordu. Başında bulunduğu bir SS teşkilâtı varken, gene aynı mahiyette bir ikinci teşkilâtın vücudu düşüncelerine aykırıydı. Bu sırada meydana gelen bir olay, şansını parlatmaya yetti. Komünistler, Goering'e bir suikast hazırlıyorlardı. Her nasılsa, bunu öğrendi Heydrich. Garip bir tesadüftür ki Goering'in kurduğu Gestapo'nun bu suikastten haberi bile yoktu.

Hemen Berlin'e gitti, Goering'i görüp, suikast hazırlığını haber verdi. Goering, kendi kurduğu bir teşkilâtın bundan haberi olmamasına çok kızdı. Gestapo'nun başı olan Rudolf Dies'i işinden kovdu, yerine de Himmler'le, Heydrich'i getirdi. 30 yaşındaydı ve önünde geniş ufaklar açılmıştı.

Hitler, başbakan olduktan sonra, Heydrich'le daha fazla bir işbirliği yapmaya başlamıştı. Heydrich, ona istediği bilgiyi veriyordu, Hitler'in de iktidarda kalabilmesi için böyle gizli ve önemli bilgilere ihtiyacı vardı. Heydrich, hem Gestapo, hem de SS teşkilâtı kanalıyle bu bilgileri sağlamaktaydı. Bu sırada, bir Ernest Roehm olayı, Heydrich'i, zirveye çıkardı.

Ernest Roehm, fırtına birliklerinin başıydı, ülkede çok seviliyordu. Hitler, onun bu gücünden çekinmekteydi. Heydrich, durumu sezdi, kanlı bir tertiple Roehm'i ve taraftarlarını ortadan kaldırdı. Bu olay sayesinde Heydrich, Nazi Partisi içinde aranan kuvvetli bir adam olarak yerini perçinlemiş oldu.

Heydrich, zeki ve kültürlü bir insan olduğundan, olayları daha iyi değerlendiriyor, daha sağlam sonuçlara varabiliyordu. Fikirlerini geniş halk kitlesine yayabilmek için bir gazete çıkarmaya başladı. SS teşkilâtının bir çeşit organı halinde yayınlanıyordu gazete. Adı, **Siyah Birlikler** idi. Gazeteyi, siyasî düşüncesine uygun olarak kullanıyor, çeşitli gruplara çatıyordu.

Bir yandan da başka ülkelerde faaliyette bulunacak bir casusluk teşkilâtının planlarını hazırlamaktaydı. Avrupa'nın bir çok şehirlerinde, ajanları vardı, hattâ, hükümet içine bile, adamlarını ve taraftarlarını yerleştirmişti.

Bütün bu olaylar ve faaliyetlerin yanı sıra ailesini de ihmal etmez, karısı ve iki erkek çocuğuyle sakin bir hayat geçirirdi. Pazar günleri evde konserler düzenlenirdi, Mozart ve Haydn en sevdiği sanatkârlardı.

TRUVA ATI

1934 yılından sonra, daha hızlı bir tempoyla çalışmaya koyuldu. Truva Atı adını verdiği gizli planı uygulamak zamanı gelmişti. Plan, Avusturya'ya ajanlarını sokup, en elverişli bir ortamı yaratarak ülkeyi Almanya'ya katmayı hedef tutuyordu.

Doğrusu, Heydrich'in ajanları Avusturya'da iyi çalışıyorlardı. 11 mart 1938'de Avusturya Başbakanı Schuschnigg istifa etti, yerine, Nazi taraflısı Seyys - Inquart geçti. Bu olaydan birkaç saat sonra da Heydrich, Viyana'ya uçmuştu. Daha ertesi günden itibaren Avusturyalılar, görünmez bir demir pençeyi üzerlerinde hissetmeye başladılar. Yeni Avusturya hükümetine direnen herkes tevkif edildi, muhalefet susturuldu. Birkaç gün sonra, Avusturya polisi ve bütün güvenlik kuvvetleri artık, Heydrich'in kumandasındaydı. Zaten bundan sonra da işler plânlandığı gibi yürüdü.

ÇEKOSLOVAKYA DA İŞGAL EDİLİYOR

Olaylar hızla gelişiyordu. Avusturya'nın Almanya'ya katılmasından sonra Hitler gözünü Çekoslovakya'ya çevirdi. Planlar hazırdı, uygulamak için zaman çok elverişliydi. Zaten metod hemen hemen aynıydı, Çekoslovaya'ya Heydrich'in ajanları sızacak, önceleri kendilerine taraftar bulacak ortamı hazırladıktan sonra da, kesin darbe yapılacaktı.

Hitler, bir zamandır, zaten Südetler üzerinde bir hak iddia edercesine konuşmaya başlamıştı, Südetler'deki Almanlar'ın, anavatana katılmaları gerekirdi. Bu sıralarda, Çekoslovakya'da bulunan Heydrich'in tahrikleriyle, Slovaklar da, Almanya'nın himayesinde bağımsız bir devlet haline gelmek istediklerini tekrarlayıp duruyorlardı.

Heydrich, ajanları vasıtasıyle, Çekoslovakya'nın çeşitli bölgelerinde karışıklıklar çıkarmaya başlayınca işin şekli değişir gibi oldu. Slovakya'da bağımsız bir Cumhuriyet kurulmasını isteyen bir kit-

Prag'a polis şefi olarak gelip, bir suikastle öldürülen Heydrich'in cenazesi Berlin'e nakledilirken.

le harekete geçmiş, durmadan nümayişler, grevler yapıyorlardı. Aslında bütün bu düzenlerin ardında Heydrich vardı.

Nihayet, istenilen gerçekleşti, bir Slovak Cumhuriyeti ilân edildi ve 15 mart 1939'da da Hitler, Prag'a girdi.

SIRA POLONYA'DA

Yazın sonlarına doğruydu. Avrupa'da, içten içe kaynayan bir kazan vardı sanki, bir huzursuzluktur almış yürümüştü. Ağustos ayının ortalarında Heydrich, Berlin'e döndü. Kafasında bazı gizli planlar ve tasarılar bulunuyordu. Pek uzun bir zaman geçmemişti ki, Polonya - Almanya sınırında çatışmalar başladı. Aslında, bu da, önceden hazırlanmış planın bir kısmını teşkil ediyordu. Hedef Polonya idi.

Ağustosun son günü, Polonya üniformasını giyen bir askerî birlik, ansızın sınırdaki bir Alman karakoluna saldırıp, oradaki Alman askerlerini öldürdü. Ertesi gün, 1 eylülde de Alman birlikleri, Polonya topraklarında ilerlemeye başladılar.

POLONYA GETTOSU

Eylül sonlarına doğru Polonya, tamamen işgal edilmişti. 1940 yılının yazında, Fransa, Holanda ve Belçika da Alman işgaline geçince Heydrich'in işi çoğaldı. Bu topraklardaki geniş Yahudi topluluklarının imhası gerekiyordu.

Birçok bölgelerde temerküz kampları kuruldu, kitle halinde imhalar başladı. Gaz odaları filan bu imha planlarını uygulamak içindi. Hedef, Nazi ırk siyasetinin gerçekleştirilmesiydi.

Bu devir, Heydrich'in en etkili ve nüfuzlu olduğu devredir. Hitler, ona çok güveniyordu, hizmetlerinden dolayı onu, Bohemya ve Moravya hamisi unvanıyle Çekoslovakya'ya yolladı. Aslında, bir zamandır Çekoslovakya'da süregelen direnme bir hayli artmıştı.

Yeraltı teşkilâtı, Çekoslovakya'da iyi çalışıyordu, sağlam bir merkeze bağlıydılar ve tam bir hücre faaliyeti gösteriyorlardı. Ne var ki, Heydrich ve ajanları her yerdeydiler. Sebepli sebepsiz, yüzlerce kişiyi hemen tevkif ediyor, bazen de kurşuna diziyor, gene de mukavemetçileri yıldıramıyorlardı.

Hitler'in, Slav halkına karşı şöyle bir görüşü vardı: bu halk, tâbi bir toplumdur, hiç bir zaman hâkim olamaz. İşte bu görüşledir ki, 30 milyon Slav'ın imhası planlarını hazırlatıyordu. Plan en elverişli bir usulle sahnelenmeliydi.

Heydrich, Prag'da bu işe çalışıyordu. Ailesini de beraberinde getirmişti, Panenske - Breschen semtinde büyük bir tarihî şatoda oturuyorlardı. Müziğe karşı sevgisi hiç azalmamıştı, hafta sonlarında, daima konserlere giderlerdi.

Heydrich'in günlük yaşayışı oldukça basit sayılırdı. Hayatı, oturdukları şatoyla Gestapo merkezi arasında geçip gidiyordu. İşte belki de bu sadelik yüzünden, İngiliz gizli servisinin yetiştirip, paraşütle Çekoslovakya'ya attığı iki mukavemetçi, Jan Kubis ve Josef Cancik, suikast planlarında başarıya ulaştılar.

Bir zamandır merkezi Londra'da olan hür Çekoslovakya hükümeti ve İngiliz entelijansı birlikte bu plan üzerindeydiler. İyi yetiştirilmiş, iki gözü pek Çek mukavemetçisi, bir gece yarısı, paraşütle Prag yakınına indirildi. Jan Kubis ve Josef Gancik hemen yer altı teşkilâtıyle temasa geçtiler. Beraberlerinde her türlü teçhizatı da getirmişlerdi.

İki mukavemetçi ilk iş olarak, Heydrich'i sıkı bir göz hapsine aldılar. Bu, haftalarca sürdü. Sonunda en elverişli yer ve saatin, onun, sabah şatodan çıktığı zaman olduğuna karar verdiler. Her şey hazırdı, şimdi, en müsait an beklenmeliydi.

27 mayıs sabahı Prag civarında, otomatik tabancalarının tarakası duyulduğu zaman, birçok Çekoslovakyalı, gene birkaç vatandaşının öldüğünü sanmıştı, oysa bu defa ölen Reinhard Heydrich'ti.

YERLE BİR EDİLEN KASABA

Hemen hemen ölüm halinde hastaneye kaldırılan Heydrich, ancak 4 haziranda can verdi. Cenazesi de uçakla Berlin'e götürüldü. Hitler, o sırada Rusya'daydı, hemen Berlin'e gelip, cenazede bulundu. Ama çok kesin bir emir verdi: Prag'ın 30 kilometre kuzey batısındaki Lidice, yerle bir edilmelidir.

SS birlikleri kasabayı sarmakta gecikmediler, kasaba sakinleri öldürüldü, bütün evler yakılıp yıkıldı. Koca bir kasaba yerle bir edildi.

Bu arada Prag'da şiddet hüküm sürüyordu. Kısa bir zamanda binlerce rehine toplandı, iki mukavemetçinin yerini bildirine, 25 milyon lira verileceği ilân edildi. Ne var ki Jan Kubis ve Gancik, bir Ortodoks kilisesine sığınmışlardı, sonradan yerleri öğrenildi, ama kiliseyi saran Alman birliklerine teslim olmadılar, sonuna kadar çarpışarak öldüler.

Bugün, Lidice'de yepyeni bir kasaba kurulmuştur. Bir vakitler, tabanca tarakası ve buldozer gürültüsünün duyulduğu yerde, şimdi çiçekli bahçeler içinde tek veya iki katlı evler vardır. 25 yıl önceki acı hatıralar, yürek burularak anılır.

I. Dünya Savaşı'nda Bir Yedek Subayın Hâtıraları: 3

Kûtu'l Amâre Zaferi

Yazan: Muhiddin Erov

ÖZET — I. Dünya Savaşı'nın başında «zabit namzedi» olarak askere alınan yazar, güney-doğu cephesine gönderilir. Askerin silâh ve yiyecek durumu iyi değildir. Irak'ta şiddetli savaşlar olmaktadır. Sonunda Kûtu'l Amâre'deki İngiliz kuvvetleri muhasara edilir.

Muhasaranın sonuna doğru Felâhiye'de bulunuyoruz. Düşman, taarruzlarını artırıp duruyor. Topçusu da mütemadiyen mevzilerimizi dövüyor. Nihayet bu vaziyetten bunalan piyademiz, süngü hücumuna kalkıyor. Cephe, İngiliz cesetlerinden geçilmez bir hal alıyor. Düşmanın, cesetleri toplamak üzere bir günlük mütareke teklifi kabul ediliyor. Bu günlerden birinde, ufukta, düşmanın çift satıhlı bir tayyaresi göründü. Derhal telefonla geriye bildirdik. Almanlar'ın idaresindeki tek satıhlı, ufak cüsseli bir Foker havalanıp, İngilizler'in çok büyük tayyaresini mevzilerimiz üzerinde karşıladı. Hareket kabiliyeti fevkalâde olan Foker, İngiliz tayyaresinin üzerine çıkmış, durmadan makineli tüfek ateşi saçıyor ve geri gitmesine mani oluyor. Ara sıra da, düşman tayyaresinin süratle altına giriyor ve gene atışa devam ediyordu.

Bir şahinin, bir ihtiyar kartalı mağlûp edişi gibi, Foker, düşman tayyaresini nihayet, hatlarımızın gerisine inmeye icbar etti. Böylece bu tehlikeden kurtuldu.

KÛTU'L AMÂRE ZAFERİ

Mahsur kuvvetlerin cephanesi mevcut ise de, erzakı olduğu şüpheli. Bir gün Basra'dan gelen bir ganbot, büyük bir cüret ve fedakârlıkla nehirden geçmek ve mahsur kuvvetlere erzak yetiştirmek isterken esir edildi. Ganbotta meğer neler yokmuş... Ele geçen bisküviler, tereyağları, peynir ve et konserveleri, derhal kıtalara tevzi edildi. Bunu takip eden günde de, General Townshend kumandasındaki mahsur kuvvetler teslim oldu.

Neşe ve sevinç tufanı içindeyiz. Teslim olanları geriye sevk ettik.

Şehrin meşhur yerlerini, bu arada İmâm-ı Âzam ve İmam Muhammed Kâzım'ın türbe ve camiini ziyaret etmeyi ihmal etmedik. Burada kaldığımız müddet zarfında, noksanlarımızı tamamlayarak, Diyâle nehri sahilini takip ederek, İran hududunda Hanikin'e geldik.

Kuvvetlerimiz, Kirmanşâh'a girdi ve şehrin ilerisinde çadırlı ordugâha yerleşerek emniyet tertibatı almaya başladı. Şehre girişimiz sırasında, yol boyunca bizi karşılayan halkın ve sonradan dolaşırken rastladığımız herkesin bizlere:

— Merhabâ Hacı can!...

Demeleri, merakımı mucip oldu, birisine sordum. Şöyle izah etti:

— Siz Bağdad'dan gelmiyor musunuz?..

— Evet!...
— Orada İmam Muhammed Kâzım'ı ziyaret ettiniz mi?
— Evet!..
— O halde hacısınız!..
Anladık şimdi hacı olduğumuzu...
Kirmanşâh'a girer girmez, kolordu, not paramız hakkında müspet propaganda yapmış, bunun semeresi derhal görülmüştü.
Ordumuzda mevcut bütün not paraları, İran parasıyle değiştirdik. Şehrin haricinde bulunan mesire yerlerine giderek, vakit geçiriyoruz. Her nevi meyva mevcut. Alo balo (vişne) ve Zerdalo (zerdali) gibi muhtelif meyvalardan yapılan şerbetler pek meşhur...
Bulunduğumuz muharrem ayında, Kerbelâ'da şehit olanların matemi tutuluyor. Şehrin sokaklarından geçen kafilelerde gerçekten ağlayanlar, sinelerini dövenlere rastlıyoruz.

KİRMANŞÂH'TAN HAREKET

Bataryamıza, Sami Sabit kumandasındaki süvari livasına iltihak emri veriliyor. Bu livayı teşkil eden iki alay arasında ileri harekât başlayacağı zamana kadar çeşitli müsabakalar tertip ediliyor: Manialı koşular, mızraklarla hücum.

Bir gece müthiş bir infilâk ile uyandık. Kirmanşâh civarında bulunan cephanelik ateş almıştı. Ardı arası kesilmeyen korkunç tarakalar ve bunu takip eden alev sütunu, Kirmanşah afakını dolduruyordu. Her kafadan bir ses çıkıyordu: Bir düşman suikasti mi, yoksa bir kaza mı?
Ertesi gün, bir kaza neticesi, bu infilâkın vukubulduğu kolordu tarafından bildirildi. Bunu, hareket emri takip etti.
Sağ cenahta süvari livasıyle birlikte bir piyade alayı, merkez ve sol cenahta da öteki kuvvetler ileri geçtiler. Düşman, bu üstün kuvvetler karşısında (az çok mukavemet gösterdiyse de) gene devamlı ricata başladı. Kaçarken, bir taraftan da buğday tarlalarını ateşe veriyordu.
Esed-âbâd'dan bir kol Elvend dağını, bizim süvari livası da aynı dağın daha sağından geçerek Hemedan'a vardı.
Sol cenahta, Sâlâbâd'da bulunan altıncı fırkanın biraz gerisinde metruk bir köye yerleşmiş olan dördüncü alayın dağ bataryasına verildim. Batarya kumandanım Bursalı Rasim Bey (1). İkinci alay kumandanı, Strumcalı Sabri Bey (2) çok neşeli, nüktedan bir zat.

---

(1) Emekli Tümgeneral Rasim Birtürk.
(2) Eski Maraş Valisi.

I. Dünya Savaşı'nda, muharebeye gitmek üzere Konya'dan ayrılan Mevlevî dervişleri.

Hemen her hafta maiyetini çilingir sofrasında topluyor, hoşça vakit geçiriyor. Neyzen arkadaşla aynı bataryadayız. Rasim Bey'le birlikte (ney-keman) arkadaşlarına musiki ziyafeti veriyorlar.

Fırka mülhakı, kanun çalan Şerif Bey'in (3) himmet ve teşebbüsüyle mevlit okuyacak bir heyet teşekkül etti. Neyzen'in iştirakiyle de mevlidin provaları yapıldı.

Bir cuma günü, öğle namazından sonra Sâlâbâd Camii'nde, fırka zabitlerinin ve yerlilerin de hazır bulunduğu bir mevlit okundu.

Neyzenin Sabâ makamındaki nefis bir taksimi, tekmil bahirleri ve tevşihleri ile takip eden bu mevlit, bu diyarın dinlediği mevlidin belki de ilki ve sonuncusu idi.

Kolordu karargâhında, tam kadrolu bir fasıl heyeti bulunduğu haberini alıyoruz. Fırka karargâhının teşebbüsiyle, heyet bir gece Sâlâbâd'a geliyor ve güzel bir konser veriyor.

Şimdilik ortalıkta sükûnet var. Sağ cenahımızda Devletâbâd'da İran'ın bize yardım maksadıyle verdiği bir miktar kuvveti bozulmuş, oraya takviye gönderildi. Nihayet, biz de emelimize kavuştuk. Aziziye muharebesinde bulunanların göğüslerinde birer harp madalyası parlayıp duruyor. Ara sıra, Hemedân'a gidiyoruz. Şehrin oldukça büyük ve kapalı çarşısında her şey bulunuyor. Enfes Reşt tütünlerinden alıyoruz.

HAMAM SAFASI

Kış yaklaşmak üzere. Yelek ve kalpak yapılmak üzere siyah ve kahve rengi kuzu derisi alıyor ve yaptırıyoruz. Eczaneler ve büyük mağazalar, hep Musevîler'in elinde.

Hamama gidiyor ve yıkanıyoruz. Hamamın ortasında büyük bir havuz var. Yerliler banyodan sonra temizlik tamam olsun diye, üzeri sabun köpüğü ve kir ile örtülü bu havuza bir defa dalıp çıkıyorlar. Ahçı da enfes bir pilavla karnımızı doyuruyor ve bir kahvehaneye giderek nargile ve çay içiyoruz.

Bir gece, neyzen ile Hemedan'da kolordu karargâhına gittik. Yaver Yüzbaşı Kurtcebe (4), bizi kendisine has nezaketi ile karşıladı. O gece, haftada bir verilen âdab-ı muaşeret mevzuundaki seri konferansın sonuncusu imiş. Konferanstan

---

(3) Eski İstanbul Polis Müdürü.

(4) Merhum General İsmail Hakkı Kurtcebe.

Cepheye sıhhiye malzemesi götüren bir deve kervanı.

I. Dünya Savaşı'nda, Filistin cephesindeki birliklere kumanda eden Türk subayları.

sonra, kolordu kumandanı bir tenkid yaptı, daha doğrusu kendi görüşünü izah etti.

Sıra neyzene geldi. Kamış parçası, sahibinin dudaklarına değer değmez, elem ve iştiyak bir anda dile geldi. Ney taksimini, fasıl heyetinin bir konseri takip etti. Hemedan'da felekten bir gece çalmıştık doğrusu...

Sâlâbâd'ın kilometrelerce önündeki sırtlara mevzi alıyoruz. Bütün Hemedan ve civarı karla örtülü. Toplar yerleştiriliyor, efrat, kendisi ve zabitan için zeminlikler kazıyor... Bir aya yakın bir müddet hiç bir hareket olmuyor. Piyade alayına geceleri misafirliğe gidiyoruz. Zeminliklerde yakacak namına bağ kütükleri işe yarıyor...

Solumuzda, Bicar'da bulunan süvari kuvvetleri kumandanı Hacı Arif Bey, müfrezesinin, bir sarsıntı geçirdiğini haber alan kolordu, benim idaremde olmak üzere bir cebel topu, ayrıca bir miktar piyadeyi derhal yardıma gönderdi...

Bir gece yarısı Bicar'ın epey gerisinde, Hacı Arif Bey'in bulunduğu yere yetiştik. Eli, kolu bağlı duran ve bir şey yapamayan bu kumandanın, yardım kuvvetini görünce sevinçten ağladığına şahit oldum.

Sabah olur olmaz, taarruza geçtik. Düşman biraz mukavemet ettiyse de, öğleden sonra, bizim batarya ve bir piyade taburu, cenahtan taarruz edince tehlikeyi görerek çekildi ve Bicar'ı bize terk etti.

Şehirde müsait binalara yerleştik. Burada kalındığı müddetçe, neyzen ve batarya kumandanı, gene ney ve kemanla çalışmalarına devam ettiler.

BİR SAZ TAKIMI

Bir gün, Hemedan'dan, Esedâbâd'a gidecek bir saz heyeti ve rakkase takımı, Elvend boğazını kardan kapanmış bulunca geri dönmüş ve alaya müracaatla bir gecelik barınmalarını rica etmişler. Bir mukabelede bulunmak maksadıyle de zabitana bir konser vermek arzusunu göstermişler ve bu arzuları kabul edilmiş.

Bunun üzerine, zabitan toplantı salonunun ortasına halılar serildi. Duvar kenarlarına da dar, uzun halılar döşemek suretiyle salon tefriş edildi. Zabitandan içki kullananlar, nevaleleriyle salonun kenarlarındaki halılara bağdaş kurup yerleştiler.

Ortadaki büyük halının üzerinde, mutrip oturuyor, rebâb, târ, def ve çalpâreden ibaret saz heyeti de ahenge başlamış bulunuyordu. Bu esnada ipeklere bürünmüş on iki, on üç yaşlarında bir genç salona girdi, ve mutribin yanındaki halıya diz

çökerek, saz refakatiyle ve Farsça: «Yüzü, dünyayı güneş gibi aydınlatan bu dilber, sizleri selâmlıyor» gibi bir şeyler okumaya başladı.

Okuyuşuna devam ettiği müddetçe, bu güzel genç çehresine türlü mânalar veriyor, sonra bir hareketle, ipek saçlarını yüzüne peçe gibi örtüyor, omuzlarını titreterek, baygın nazarlarla etrafını süzüyordu.

Daha sonra, vücuduna göre hazırlanmış, Kafkas kostümüyle, Kafkas oyunları gösterdi ve elbise değiştirerek, çeşit çeşit danslar yaptı... Musevîler'den müteşekkil bir saz takımını da dinlemek işte böylece nasip oldu...

ZURNADA PEŞREV

İngilizler'in Kûtu'l Amâre mağlûbiyetlerinin daha senesi olmadan, aldıkları takviye kuvvetleriyle Bağdad üzerine yürüdüklerini haber alan kolordu, mecburî bir çekilme hareketine tevessül etti.

Kuvvetli bir kış hüküm sürerken, kolordumuz çekilmeye başladı. Yolların ve etrafın karla örtülü bulunduğu, böyle soğuk bir havada, konak mahallerinde bereket versin şarap ve rakı imdadımıza yetişiyor. Bazı geceler, ricatte olmamıza rağmen gene de eğleniyoruz.

Ney ve kemanın refakatiyle coşan bu eğlentiler, bazen alkolün tesiriyle, bazı nahoş neticeler vermekten geri kalmıyordu. Bir defasında arkadaşlardan biri neyzenden bir taksim yapmasını rica etti. Makam üzerinde iki arkadaş arasında ihtilâf çıkınca, öteden bir başkası:

— Zurnada peşrev olmaz, ne çıkarsa bahtına!.. Diye lâfa karışınca, neyzenin:

— Bu zurna değil!.. Cevabıyle ve her halde alkolün yarattığı tesirle, güzelim neyini dizinde dört parça ederek ortaya fırlatışı ve çok geçmeden, fırlayan parçaları okşayarak hüngür hüngür ağlayışı, katiyen gözümden gitmez.

Kolordu nihayet Hanikin'e varıyor, bakalım talihimiz ne gösterecek?...

Arkamızda Ruslar, önümüzde Bağdad' dan ilerleyen İngilizler var. Bir üçüncü düşman da Diyâle nehri... Bu müşkül ve tehlikeli vaziyette bizi koruyacak ve kurtaracak ancak mucize olabilir.

Ruslar ve İngilizler'e karşı tedbir alındı. Kolordu, Diyâle'nin tuğyan halinde bulunmasına rağmen, köprü kurmak üzere müsait bir yerini istihkâm bölükleri vasıtasıyle araştırıyor.

İstihkâm Yüzbaşısı Halil Bey, her iki fırkanın tombazlarından (bir nevi madenî büyük kayık) faydalanarak gayretli, fedakâr zabit ve Mehmetçikler'iyle işe girişiyor ve birçok müşkülâtla karşılaşarak köprünün kurulmasına başlanıyor.

Bağdad'dan ilerleyen İngiliz kuvvetleri, Cebel-i Hamrîn'de bulunan kıtalarımıza mütemadiyen taarruz ediyorlar. İngilizler, bir sabah şafak sökerken, sol cenahımızdaki kıtaya anî bir baskın ile yüklendiler.

Baskını müteakip yetişen takviye kuvvetlerinin yardımıyle, mukabil taarruza geçilerek, akşama kadar devam eden çok kanlı bir muharebe sonunda düşman, perişan edildi. Birçok silâh, cephane ve esir alındı. Bu şanlı zafer (18 mart 1917) Cebel-i Hamrîn namıyle, askerî tarihimize mal olmuştur.

Bu zaferimizi müteakip, Diyâle üzerinde kurulan köprüden bütün kolordu geçmiş, geçtikten sonra da, tumbazları süratle kaldırılarak köprü tahrip edilmiştir.

Bu suretle tahakkuk eden mucizenin, Kolordu Kumandanı Ali İhsan Paşa ve istihkâm kıtalarıyle, Cebel-i Hamrîn ve Rus cephesinde dövüşen kahramanların eseri olduğunu, burada belirtmeyi vicdanî bir borç saymaktayım.

Cebel-i Hamrîn'in Diyâle'yi geçtiğimiz kısmının batısında, Şattu'l-Edhem muharebesinde bozguna uğrayan fırkasını (5) bırakarak gerilere giden Alman fırka kumandanına:

— Fırkanız nerede?

Diye soran Ali İhsan Paşa'ya:

— Bozguna uğradı, nerede olduğunu bilmiyorum... cevabını veren bu kumandanın, bir Alman olduğu göz önünde tutularak ve misafirliği düşünülerek, bir uyuz deveye bindirilip Kerkük'e gönderildiği zabitan arasında şayi oldu.

Akşama kadar devam eden uğraşmalar sonunda, kuvvetlerimiz vaziyeti düzeltti ve cephenin çözülmesine mani oldu.

«KARINDAŞ, HABİMİZ GİDİRİK!»

Diyâle kenarında Şirvankale'de bulunuyoruz. Mevsim bahar, her taraf zümrüt gibi yemyeşil. Diyâle'nin karşı tarafında Rus kuvvetleri bulunuyor. Her iki tarafın uslu uslu oturması belki de ortadaki Diyâle nehri yüzünden...

Bir gün, karşı taraftaki Rus kuvvetlerinden Türkçe bilenler, şu haberi haykırarak veriyorlar:

— Karındaş, karındaş!.. Habimiz buradan gidirik!...

Derhal, askerin arasında şu havadis yayılıyor:

Rusya'da ihtilâl çıkmış, bütün Rus kuvvetleri, Diyâle sahilini terk ederek geri

---

(5) Bağdad'dan ricat eden bir fırka olduğunu sanmaktayım.

Yaralı İngiliz askerleri, hastaneye naklediliyor.

gidiyor. Hakikaten, birkaç gün sonra Rus-lar'dan eser kalmadı.

Batarya hayvanlarına arpa, saman tedariki için efrat, ara sıra, bir zabit refakatinde civar köylere gidiyordu. Kafilenin başında bir zabit bulunması, her çeşit yolsuzluklara mani oluyordu.

Bir gün, böyle bir refakat sırasında, Bayat aşiretinden olduğunu söyleyen ihtiyar bir köylünün davetini, ısrarı üzerine kabul zorunda kaldım, ailesi efradının da bulunduğu bir yer sofrasında, öğle yemeğine oturdum.

Yiyecek olarak, nefis bir tandır ekmeği, Anberbû pirincinden yapılmış büyük bir tepsi pilâvla, bunun üzerine oturtulmuş ve nar gibi kızarmış iki ceylân yavrusu bulunuyordu. Mevsiminde, buralarda ceylân avı pek rağbetteymiş.

Tereyağı ile hazırlanmış hurmalı bir un helvası da buna katıldı. Yemekten sonra fincanların dibinde koyu sade kahve ikram ettiler. Misafirperverliklerine teşekkür ederek oradan ayrıldım.

«YAVRU CEYLÂNIM»

Bir hafta sonra, iki ceylân yavrusunu bir hediye ve hatıra olarak ihtiyar bizzat getirdi. Yavrulardan biri iki gün içinde öldü. Öteki yavruyu sütlü bir keçiye alıştırdık. Keçi, ceylân yavrusunu emzirerek büyüttü. Ceylân pek şirin, sevimli bir şey oldu.

Kızılrîbat karşısındayız. Cephede sükûnet hüküm sürüyor. Aileme bir miktar öteberi göndermiştim. Kendilerinden aldığım bir mektupta teşekkür ediyorlar ve mukabele olarak bir kat elbise ile bir kol saati gönderiyorlardı.

Bir piyade yüzbaşısından iki yaşında bir doru tay satın aldım. Halis Arap kanı olan bu tay ile ceylân birbirine alıştılar. Ara sıra birbirini kovalıyorlar ve aralarında bir yarış başlıyor ve her yarış ceylânın galibiyeti ile neticeleniyordu.

Yanıbaşımızda fırkanın bir istihkâm takımı var. Takım zabiti ile konuşurken, çocukluk ve ilk mektep arkadaşı olduğumuz meydana çıktı (6), sevindik her ikimiz de doğrusu.

Cebel topçu takımıyle, Cebel-i Hamrîn' de bir piyade alayı ile beraber bulunuyo-

(6) İstihkâm Albayı Hamdi Çakar.

ruz. Bulunduğumuz mevkiin biraz ilerisinde ve Diyâle'nin yanında Cebel-i Mansûre adında bir köy var. Sonbahar yaklaşıyor, hurma mevsimi. Bol bol, nasibimizi alıyoruz.

Bir gün köyde otururken, ihtiyar bir zat şunları anlattı:

— Bu köyün adı, bizim aramızda Adana'dır. Ecdadımız, Dördüncü Sultan Murad zamanında Adana'dan Bağdad'a gelmiş ve burada yerleşip, bir daha dönmemişler.

Piyade alayı, Cebel-i Mansûre'nin önünde emniyet tertibatı almıştı. Bizim topçu takımı da, 14'lük makaslı dürbün ile rasatlarına muntazaman devam ediyor ve her gün akşam olunca, raporunu alaya veriyordu. Bir gün dürbüncümden acele rasat yerine gitmekliğim için haber aldım ve derhal koştum.

OTOMOBİL Mİ, DEVE Mİ?

Bağdad tarafından, Diyâle'nin doğu sahilinde bulunan Şehribân'a külliyetli miktarda, belki yüze yakın otomobil veya kamyonetin geldiğini gördüm. Akşam raporumda vaziyeti bildirdim.

Ertesi günü ve müteakıp birkaç gün aynı vesait göründü ve tabiîdir ki vaziyeti raporumda ısrarla anlattım.

Nihayet kolordu, tayyareci Fâzıl Bey'i keşfe memur etti ve neticede bana, gördüğüm şeylerin otomobil kafilesi olmayıp, deve kervanı olduğunu bildirdi ve dikkatli davranmam gerektiğini de ilâve etti.

Birkaç gün sonra, Şehribân'ın mukabilinde Deli Abbas istikametinde güneş doğar doğmaz, düşmanın topçu ateşi himayesinde taarruza geçtiğini ve piyadesinin, kuvvetlerimiz civarına yaklaştığını gördük.

Akşama kadar süren çetin bir piyade ve topçu muharebesini müteakıp, düşman kuvvetinin üstün olması dolayısıyle geri çekildik. O zamana kadar Mansûre'ye alışmış olan ceylân bu hengâmede korkudan İngilizler tarafına kaçtı. Süt annesi olan keçi de mütemadiyen yavrusunu arıyordu.

Gerilerdeki mevzilerimizde, o günkü topçu faaliyetini ve çalışmamı öven müfreze kumandanı Hilmi Bey bir ara bana sordu:

— Muhiddin Efendi, kaçlısınız?

— Üç yüz on bir tevellütlüyüm efendim!..

— Hayır tevellüdünüzü sormadım, Harbiye'den kaçta çıktınız?

— İhtiyat zabitiyim efendim!...

— Ya!.. Demek ki...

Diye yarıda kalan muhaveremizi müteakıp, artık eski iltifatlarına nail olamadım.

İşte bir rasat raporu ve ihtiyat zabiti olmak hikâyesi de bu suretle bitmiş oldu.

«İYİ Kİ İÇİNDE DEĞİLMİŞİM»

Cebel-i Hamrîn gerilerinde, piyadelerle birlikte ihtiyattayız. Hemen her gün düşman tayyaresi üzerimizde dolaşıyor. Müfreze kumandanı, gelen tayyarenin behemahal topçu ateşiyle uzaklaştırılmasını emretti. Lâzım gelen tertibat alındı.

Tayyare gelirken, her iki topla ateş açtık, fakat isabet olmadı. Tayyare tam üzerimizde bulunduğu sırada, aşağıya doğru beyaz bir duman salıverdi. Bu, kendi birlikleri için bir işaretti. Aradan dakika geçmemişti ki müthiş bir topçu ateşine tutulduk.

Efrat derhal, ateş sahası haricine çıktı. Ateşin kesilmesiyle beraber etrafı muayene ettik. Mutfakta bulunan boş kazan, bir mermi parçasıyle delinmişti. Bir müddet sonra çadırıma girdim. Çadırda muhtelif mermi delikleri gördüm. Sandığımın içindeki elbiseler ve çamaşırlar delik deşik olmuştu. Nasreddin Hoca'nın hikâyesini hatırladım:

— İyi ki, ben içinde değilmişim!..

Kifvi'deyiz. Burası kolordu karargâhı... Karargâhta, bir cebel bataryası, Almanlar idaresinde bir tayyare bölüğü ve bir piyade alayı var.

Ara sıra, İngiliz tayyaresi burasını da ziyaret ediyor. Her halde artık eceli gelmiş olmalı ki, bir gün topçu ateşiyle havada infilâk etti ve enkazı içindekilerle beraber yere mıhlandı.

Kolorduca, batarya kumandanına mükâfat olarak bir Arap atı ve düşüren top efradına da nakdî yardım yapıldı.

Arada bir tayyare bölüğüne gidiyoruz. Böyle bir ziyaret gecesinde süzme bal koyuluğunda, Almanya'dan gelmiş şarap ile hazırladıkları bir punç ikram ettiler. Bizde bulunmayan bir nesne. Doğrusu makbule geçti.

Alman çavuşu, Kiniter adlı çok babacan bir asker. Alge metodundan derse başladık. Muhtelif pozda fotoğraflarımızı çekti... Mukabele edememekle müteessiriz. Almanlar, hemen her hafta Almanya'ya —gûya hediye olarak— torbalarla buğday gönderiyorlar.

18 mart Cebel-i Hamrîn hatırası olarak, hizmetimize mükâfaten, batarya kumandanı ile beraber, Alman madalyasıyle taltif edildik.

Gelecek sayımızda :

ESARET HAYATI

Eski Roma'da

Kanlı Arenalar

Yazan : Jèrôme Corcopino - Çeviren : Eser Tutel

BUGÜN, Roma'ya giden turistlerin görmek için sabırsızlandıkları yerlerin başında, San Pietro kilisesi ile Colisseum gelir. Birinin kutsal hüviyeti, ötekinin kanlı gladyatör oyunlarına sahne olması, buraların, yılın hemen her mevsiminde kalabalık turist kafileleriyle dolmasına sebep olur.

Eski Romalılar, kanlı gladyatör dövüşlerini pek severdi. İçlerindeki kan dökme zevkini tatmin için, esirleri birbirleriyle vuruştururlar, yırtıcı hayvanlara parçalatırlar, veya vahşi hayvanları kendi aralarında dövüştürürlerdi. Bütün bunların yapıldığı yerlere de arena adını vermişlerdi.

Roma'daki arenaların en büyüklerinden birini, M.Ö. 29'da Statilius Taurus adlı bir prens, kendi adına yaptırmıştı. Ne var ki, bu arena M.S. 64 yılındaki büyük yangında yandı, faydalanılmaz hale geldi. Flavienler, Roma'nın eskisinden çok daha büyük bir arenaya ihtiyacı olduğunu bildiklerinden vakit geçirmeden yenisinin hazırlıklarına giriştiler. Yeni arena, eskisinden daha büyük olacak, daha çok insan alacaktı. Vespasianus devrinde (69-79) başlanan kaba inşaat, Titus devrinde (79-81) sona erdirildi, Dominitianus devrinde de (81-96) dekorasyonu tamamlandı. Bugün Colisseum adı ile anılan bu muazzam yapı, 80 yılından bugüne kadar şiddetli depremlere, tabiatın tahribine karşı hâlâ bütün haşmeti ile ayakta durmaktadır.

Colisseum'u dolduran yüz bini aşkın Romalı'nın görmek istediği tek şey vardı: İnsan kanı! Esirler, vahşi hayvanlara parçalatılır, gladiyatörler döğüştürülür, hırsızların, canilerin cezaları orada, herkesin gözü önünde verilirdi.

KANLI GÖSTERİLER

Arenada yırtıcı hayvan dövüşleri de yapıldığı için ortadaki meydanın etrafı kalın demir parmaklıklarla çevrilmişti. Bunun etrafında sıralar, localar bulunur, kalın parmaklıklar sayesinde halk, yırtıcı hayvanların saldırısından korunmuş olurdu. İmparator ve ailesi, gösterileri, hususî locadan seyrederdi. Bunun gibi prensler, generaller, önemli şahsiyetler için de yerler ayrılmıştı. Ayrıca, halktan isteyenler de, kendileri için hususî yerler ayırtabilirdi. Böyleleri, her seferinde aynı yere oturur, gösterileri oradan takip ederdi. Bugün bile bazı mermer koltukların üzerine kazılmış adlara raslanmaktadır ki bu adlar, Colisseum'un pek itibarlı abonelerinin adlarıdır.

Colisseum'u dolduran 87 bin asil, 45 bin orta sınıf halk ve 5 bin kadar da basit halk, dâhiyane bir şekilde planlanmış kapılar ve koridorlar sayesinde herhangi bir izdihama sebebiyet vermeden içeriye girer, veya anfiyi boşaltabilirdi. En iyi yerler tabiî ki arenaya yakın olan yerlerdi. Fakat anfi o şekilde inşa edilmişti ki, en üstteki basamaklara dolan halk bile, bulunduğu yerden gösterileri rahatça takip edebilirdi.

Colisseum'un eski bir gravürü.

Ortadaki meydan, beyzî biçimdeydi ve üzeri kumla örtülüydü. Meydanın altındaki dehlizlerde yırtıcı hayvanlar beslenir, diğer bölmelerde de dövüşmeye çıkarılacak gladyatörler bulunurdu.

MESLEĞİ ÖLMEK OLAN İNSANLAR

Gladyatörler için eceliyle ölmek hemen hemen düşünülemezdi. Bu defa değilse bir başka defa, ya rakibi tarafından öldürülmek, veya vahşi bir hayvanın pençeleri arasında parçalanarak can vermek mesleklerinin icabıydı. Bunlar, öğretmenlerin nezaretinde çalıştırılır, kendilerine, dövüş ilminin incelikleri öğretilirdi. Her biri fizik kabiliyetlerine ve geldikleri memleketlere göre ayrı ayrı çalıştırılır, ellerine başka başka silâhlar verilirdi. Kimi kılıç ve kalkan, kimi küçük bir kalkanla kama, kimi de bir ağ ve ucu üç çatallı bir mızrak kullanırdı.

Sabahın erken saatlerinde başlayan gösteriler, akşam hava kararıncaya kadar devam ederdi. Halkın gösterileri kanıksayıp alâkalarının azalmaması için daima yenilikler peşinde koşulurdu. Gladyatörlerin değişik silâhlarla aralarında dövüşmeleri halkı tatmin etmezse, silâhlı gladyatörlerle silâhsızlar dövüştürülür, ortaya salınan bir vahşi hayvanın avına çıkartılır, o da olmazsa, kadınlar ve çocuklar, vahşi hayvanlara parçalatılırdı. Mahkûmların canhıraş çığlıkları Romalılar'ın heyecanına ayrı bir neşe katar, bağrışlardan bütün Colisseum inlerdi.

İhtiyar Plinius (23-79) arenalardaki vahşi hayvan gösterilerine de büyük önem verildiğini kaydetmektedir. Terbiye edilmiş panterler, Roma savaş arabalarını çekerler; arslanlar, bir lokmada yutabilecekleri tavşanları dişlerinin arasına alarak yemeden tutup salıverir; kaplanlar, az önce kendisini kırbaçlayan terbiyecisinin ellerini yalardı. Terbiye edilmiş fillerin, arenanın kumu üzerine hortumlarıyle yazı yazmaları, Romalılar'ı çok şaşırtırdı. Fakat bu şaşkınlık pek devam etmez, kanlı oyunların başlaması için bağrışmalar yeniden başlardı. O zaman da, ayılar, yaban mandalarıyle dövüştürülür, yaban mandaları, fillerin karşısına çıkartılır, veya fillerle gergedanlar kapıştırılırdı.

Eğer dövüşmekten kaçan hayvan olursa, özel olarak yetiştirilmiş gladyatörler, ellerindeki zıpkınlarla arenaya dalar, tıpkı bugün boğa güreşçilerinin yaptıkları gibi, hayvanları iteleyerek kızdırırlardı. Colisseum'un açılışında, 5 bin hayvan öldürülmüş, arena, gerçek bir kan deryası haline gelmişti. Trajan devrinde de bir keresinde 2246, bir başka keresinde de 2243 hayvan öldürülmüştü! Yaralı hayvanların ıstırapla kükreyişleri, acıyle bö-

ğürmeleri bütün Roma'yı inletmişti.

YEGÂNE KURTULUŞ : ÖLÜM!

Dövüşe çıkacak gladyatörlere, bir önceki gece muazzam bir ziyafet verilmesi âdet haline gelmişti. Gladyatörlerin son yemeğine, bu ölüm yolcularını yakından görmek isteyenler de katılır, onları yakından incelemek fırsatını bulurdu. Sonu olmayan bir yolculuğun eşiğinde bulunan gladyatörlerin bir kısmı iştahla son yemeğini yer, bir kısmı yemek kabul edemeyecek halde olduğundan, dalgın bir vaziyette son saatlerinin bir an önce gelmesini beklerdi.

Gösteriler, gladyatörlerin toplu bir halde yaptıkları geçit resmiyle açılırdı. Arabayla Colisseum'un kapısına kadar gelen dövüşçüler, orada arabadan iner ve anfileri dolduran on binlerce halkın alkışları ve teşvik edici bağrışları arasında arenaya girerdi. Üzerlerine, etrafı sarı sırma ile işlenmiş fes rengi bir çeşit pelerin giymiş olan gladyatörlerin silâhlarını, peşlerinden gelen uşaklar, veya köleler taşırdı. İmparator locasının hizasına geldikleri zaman durup, ellerini kaldırırlar:

— Selâm İmparator! diye bağırırlardı, ölüm yolcuları, seni selâmlar!...

Geçit resmi sona erdikten sonra sıra, kullanılacak silâhların muayenesine gelirdi. Kılıçların en iyi cinsten su verilmiş, kargıların uçlarının iyice sivriltilmiş, zıpkıpların bükülmeyecek kadar sağlam olduğuna kanaat getirildikten sonra gösteriler başlardı.

Dövüşecek çiftler, ya tamamen şansa bırakılıp kura ile seçilir, veya değişik silâhları kullanan gladyatörler karşı karşıya getirilirdi. Bunun gibi silâhlı bir cücenin, yine silâhlı bir kadınla dövüştürüldüğü de olurdu. Davullar vurulur, bakırdan nefesli sazların tiz sedaları sessizliği yırtar, böylece dövüşler başlamış olurdu.

MERHAMET DİLENENLER

Dövüşler başlayıncaya kadar kesin bir sessizlik içinde olan arena, çiftlerin karşılıklı hücuma geçmesiyle, bir anda kulakları sağır edecek derecede gürültüye boğulurdu. Romalılar, heyecanlarından yerlerinde duramazlar, bugün ancak at yarışlarında görüldüğü gibi aralarında, şu gladyatör, veya öteki gladyatör kazanacak diye iddiaya girerlerdi. Gladyatörlerin yanında duran bazı vazifeliler de «Vur! Gırtlağına sapla! Karnına batır!» gibi emirler vererek dövüşü hızlandırırlardı. Bazen bu da yetmez, o zaman elindeki kırbaçla pasif dövüşen gladyatörü harekete getirmeye çalışırlardı.

IV. yüzyılda yapılan bu mozayik, gladyatör dövüşlerini canlandırmaktadır.

Gladyatörlerden biri bir yara almaya görsün, bahis tutuşanlar ya sevinçlerinden, veya kederlerinden bütün güçleriyle bağırır, ya teşvik edici veya hakaret edici sözlerle heyecan ve öfkelerini ifade ederlerdi. Eğer gladyatörlerden biri, yerde hareketsiz kalırsa, vazifeliler, ölüp ölmediğine bakarlar, kesin olarak öldüğünün anlaşılması için ellerindeki çekiçle alınlarına vurarak halka neticeyi ilân ederlerdi. Ölen gladyatör, yerde sürüklenerek dışarıya çıkartılır, bu ölüm yolcusunun kumlar üzerindeki kan izleri daha kurumadan, bahsi kazananlar paralarını alırlardı.

Bazen, tarafların her ikisi de hemen hemen aynı anda ölürler, veya denk kuvvettelerse mücadele uzar giderdi. Eğer çok uzarsa, kavga iptal edilir, iki gladyatörün bir başka sefere kozlarını paylaşmaları için arenayı canlı terketmelerine müsaade edilirdi. Tabiî, bu çok nadir görülen bir haldi.

Bazen de aldığı yaralardan ayakta duramayacak hale gelen gladyatör yere yıkılır ve dövüşe devam edemeyeceğini hissederek silâhını bir tarafa atar, imparatordan affedilmesini yalvarırdı. Bu durumda âdet olduğu üzere karar vermeden önce imparator, halka danışmayı bir vazife bilirdi. Eğer affını isteyen gladiyatör canla başla dövüşmüş, buna rağmen şanssızlık eseri yara almışsa, halk merhamete gelir, mendillerini sallayarak, «Mitte!» diye bağırırlardı. Bu sözün mânası, «Bırakalım gitsin» demekti. Eğer imparator da halkın ekseriyetinin kararını tasvip etmişse başparmağı yukarı gelecek şekilde yumruğunu sıkar, mağlûbun affedildiğini ilân ederdi. Eğer halk mağlûbun kâfi derecede atik dövüşmediği, durmadan rakibinden kaçtığı kanaatindeyse: «İngula!» diye haykırırdı ki bu, «Boğazla!» mânasına gelirdi. O zaman da imparator başparmağı aşağı gelecek şekilde yumruğunu uzatırdı. Bu durumda, mağlûp gladyatörün rakîbinin elindeki kargıyı boğazına saplaması için kendini ona teslim etmekten başka yapacağı bir şey kalmazdı.

ZENGİN OLAN GLADYATÖRLER

Galip gladyatörlere, tepsiler dolusu altın, pek kıymetli hediyeler verilmesi, arenaların değişmez bir âdetiydi. Bir anda, muazzam bir servet ve şöhret sahibi olan gladyatörler, ölüme mahkûm bir köle olmaktan kurtulur, etrafında, Roma'nın en

Gladyatörlerin vahşî hayvanlarla dövüşmesini temsil eden bir mozayik.

Colisseum'un içi.

güzel kadınlarının koşuştuğu bir kahraman haline geliverirdi. Fakat şöhretini devam ettirmek, servetini arttırmak için gladyatörlerden yeni yeni dövüşlere katılması istenirdi. Bu bakımdan, bu insanların hemen hepsi arenada ölürdü.

Bir gösteride ne kadar çok sayıda gladyatör dövüştürülürse, o günün heyecanı o derecede çok olurdu. 107 yılında Trajan devrinde bir defa tam 10 bin gladyatör, arenayı bir kan seli haline getirmişti! 113 yılında, üç gün süren bir gösteride ise tam 1202 çift karşılıklı dövüşmüştü, ki bu, 2404 gladyatör demekti. 109 yılında da 7 temmuzdan 1 kasıma kadar süren gösteriler sırasında 117 gün boyunca 4912 çift, gladyatör dövüşütürülmüştü.

Romalılar zamanla, gladyatörlerin hayatlarını bağışlamayı yersiz bulmuş olacaklar ki, zincirleme dövüş adını verdikleri yeni bir gösteri icat ettiler. Bunda, dövüşen çiftlerden biri yere serilince onun yerini bir başka gladyatör alıyor, dövüş, hiç ara verilmeden ortada canlı kalmayıncaya kadar devam ediyordu.

Sabahın erken saatlerinde başlayan dövüşler, arada verilen yemek molası dışında, akşamın geç saatlerine kadar devam ederdi. Sonraları, boş geçen yemek molasını da değerlendirmeyi düşünen Romalılar, hırsızları, canileri, kundakçıları da arenalarda dövüştürerek öldürmeyi düşündüler. Mahkûmlar, birbirlerine bağlı olarak arenaya getiriliyor, bunlardan ikisi çözülerek, birinin eline silâh veriliyor, ötekisine ise hiç bir silâh verilmiyordu. Silâhlı mahkûm, karşısındakini işkence ederek öldürdükten sonra elinden silâhı alınıyor, dizide bağlı olanlardan bir başka mahkûm çözülüp, eline silâh verilerek bir önceki öldürtülüyor, böylece hepsinin ölmesi sağlanıyordu.

YENİ BULUŞLAR, YENİ İŞKENCELER

Zamanla bu da Romalılar'ın kan dökme zevkini tatmin etmemeye başlamış olmalı ki Romalılar bu defa da, yırtıcı hayvanlardan faydalanmayı düşündüler.

Kadın, erkek, genç, ihtiyar ne kadar mahkûm varsa arenanın ortasına getirilir, sonra da günlerce aç bırakılmış arslan, kaplan, panter gibi yırtıcı hayvanlar bu zavallıların üzerine salıverilirdi. Çocuklarını korumak için boşuna çırpınan annelerin çığlıkları, erkeklerin, karılarını kaplanların pençelerinden uzaklaştırmak için neticesiz kalan direnişleri, kısacası bütün bu vahşet, Romalılar'ın merhamet hislerini dile getirmekten uzak kalırdı.

Colisseum, böylece yüzlerce yıl Romalılar'ın, dolayısiyle insanlığın bir yüzkarası olarak ayakta kaldı.

İsmini Taşıdığınız İnsanların Hikâyesi

Yazan: Kemalettin Tuğcu

HÜSEYİN

Arapça'da «ruh ve madde güzelliği» mânasına gelen bu ismi, Hazret-i Muhammed'in torunu Hazret-i Hüseyin de (626-680) taşımıştır. Hüseyin, agabeyi Hasan'dan küçüktür. Adını Hazret-i Peygamber koymuştur. On iki büyük imamın, üçüncüsüdür.

Hazret-i Hüseyin, ağabeyi Hazret-i Hasan'ın, hilâfeti Muaviye'ye terketmesini doğru bulmamış, bilhassa onun kendi oğlu Yezid'i veliaht tanıtarak biat talep etmesi karşısında itiraz etmişti. Muaviye'nin ölümünden sonra oğlu Yezid'i halife olarak tanımamış, Müslümanlar'ı ikilikten kurtarmak için harekete geçmiştir.

Muaviye'nin oğlu Yezid, Hazret-i Hüseyin'in Irak'a hareketini haber alınca, Irak valisine, askerle mukabele etmesini emretmiş, Kûfe halkı, verdikleri sözden dönerek Hazret-i Hüseyin'e yardım etmemişler ve onu, kendisine bağlı olan yetmiş iki kişi ile yalnız bırakmışlardır. Gayretli, cesur ve ölümden korkmayan bir zat olan Hazret-i Hüseyin, Fırat kıyılarını tutan askerlerle harbe girişmiştir. Yetmiş iki kişinin aç ve susuz, yanlarında kadınlar ve çocuklar olduğu halde giriştikleri bu nispetsiz mücadele Hicrî 61 yılında muharrem ayının onuncu günü nihayete ermiş, kanlar içinde yere serilen Hazret-i Hüseyin'in başı kesilip, Şam'a gönderilmiştir. İslâm tarihinde, Kerbelâ faciası budur. Hazret-i Hüseyin'in mezarı Kerbelâ'dadır. Bu acıklı hadise hakkında şâir ve ediplerce pek çok şiir, ve mersiye yazılmıştır.

HASAN

Arapça'da, «güzellik» mânasına gelen Hasan ismini, Hz. Muhammed'in torunu ve İslâm halifelerinin beşincisi olan Hz. Hasan da (625-669) taşımıştır. Lâkabı Mücteba'dır. On iki büyük imamın ikincisidir. Peygamberimizin kızı Fâtıma ile Hazret-i Ali'den dünyaya gelen Hasan, Hicret'in 3. yılında Medine'de doğmuştur. Hazret-i Ali'nin şehit edilmesinden sonra, otuz yedi yaşındayken, Kûfe şehrinde hilâfete gelmiş, yedi ay kadar Irak, Horasan, Hicaz ve Yemen bölgelerine hükmettikten sonra, Muaviye, üzerine asker sevkedince, iki Müslüman ordu arasında kan dökülmesini istemediği için, bazı şartlarla hilâfeti Muaviye'ye terketmiştir.

Kanaatkâr, halim-selim ve en güzel huyları nefsinde toplamış bir insan olan Hz. Hasan, Medine'ye çekilmiş, saltanat sürme hırslarına kapılmamıştır. Fakat kendisine karşı husumeti devam eden Muaviye, onu hilâfet ve saltanatı için tehlikeli gördüğünden zehirleterek öldürtmüştür. Hz. Hasan ölmeden önce kendisini Ravza-i Mutahhara'ya defnetmelerini istediği ve Hazret-i Ayşe'den müsaade aldığı halde, hasımları oraya gömülmesine razı olmamışlardır. Ölümünde ancak kırk dört yaşlarında bulunuyordu.

DENİZ ALTINDA 4000 YIL

Yazan : Osman Öndeş

BALIKADAMLAR, Bodrum'dan denize açıldılar ve Yassıada'ya doğru yol aldılar. Deniz sakin, tarihî belde Bodrum'un beyaz binaları ışıl ışıldı. Saint Jean kalesini, limanı, izleri dahi kalmamış Mausoleum'u bir kere daha seyrettiler. Şimdi denizde ilerleyen teknenin karşısında tarihî şehir Halikarnas (Halicarnassus) ı örten irili ufaklı adacıklar vardı. Yassıada denilen yer ise, bir kaya çıkıntısından ibaretti. Yassıada, asırlar boyunca denizli havalarda köpükler altında kaybolarak, denizcileri şaşırtmış ve pek çok geminin parçalanmasına sebep olmuş döküntülerden ibaret bir yerdi.

Yassıada'ya varınca balık adam takımları donanıldı ve yavaş yavaş sessiz âleme dalındı. Bu âlemde hep beraberdik; karşımızda kademe kademe kayalar yükseliyor, aşağıda ise hafif bir meyille uzanan kumluk derinleşiyordu. Kayaların kuytulukları ve kum satıh anforlarla (1) doluydu. Anforlara doğru yaklaştık ve bir tanesini alarak satha yükseldik.

ANTALYA LİMANINDAKİ BATIK GEMİ

Günler sonra yolumuz Antalya'ya ulaştı. 35 metre derinlikte St. Didier isimli bir batık şilep, limanın hemen yanında yatıyordu. Gök gürültüleri ve kararan semanın korkunçluğuna aldırmadan, derinliklere doğru alçaldık ve aydınlığın azaldığı anda su altı fenerlerimizi yakarak yolumuzu aydınlattık. Birden karşımızda bir hayalet belirdi. Bu, İkinci Dünya Harbi'nde Türk sularına sığındığı halde, İngiliz uçaklarının taarruzuna uğrayarak Antalya limanı içinde batırılmış olan Fransız şilebi idi.

St. Didier'nin haşmetli siluetine yaklaşarak, bir harabe haline gelmiş güvertelerini, kaptan köprüsünü, kamaraları dolaştık. Sonra, ana direğin üst ucundan ambarlara doğru alçaldık. Ambarlarda üst üste devrilmiş askerî kamyonlar duruyordu. Sonra ağır ağır tabiatın aydınlığına döndük ve bize hatıra kalacak olan porselen çaydanlığı tatlı su ile yıkadığımızda, üzerinde beliren yazıyı okuduk: «S. S. ST. DIDIER».

Bize, «nargile» denilen sistemle dalış yapmak imkânını sağlayan sünger teknesi içinde dinlenirken, teknenin reisi bir ricada bulundu. Kıç tarafa yürüdük. Bize, bir örtü altında sakladığı eşyayı gösterdi. Bunlar, asırlarca önce batmış gemilerden çıkarılmış ve bir hayli yekûn tutan eserlerdi. Reis, bunları sünger toplarken, muhtelif yerlerde rastladıkları batıklardan çıkardıklarını, eğer hükümete haber verirlerse hemen ellerinden aldıklarını, halbuki gezgin bir kısım adamların, limanlarına uğrayan yelkenli turist teknelerinin iyi fiyatla bunları satın aldıklarını söyledi. İrili ufaklı pek çok eşya arasında, kurşundan yapılmış olanlar da vardı. Bunları da eritip, balık ağlarının yakalarında veya oltalarda zoka olarak kullandıklarını öğrendiğimizde ağzımız açık kaldı.

DENİZ DİBİNDEKİ MABET

Ebediyyen çalkalanan köpüklü dalgaları ile daima genç denizlerin örttüğü derinliklerde, mazinin nice hazineleri yatmaktadır. Dalgalar altındaki ebedî sessizliğe daldığınız zaman, Kleopatra'nın zamanına ulaşmamanız, o devirlerin bir yelkenlisi ile karşılaşmamanız için bir sebep yoktur. Netekim, 1900 yılında su altı arkeolojisinin bir muhteşem olayı cereyan etmiş ve Yunan adalarından Antikythera' da deniz dibinde bir mabet bulunmuştur.

1900 yılında, mevsim rüzgârlarının kuvvetlendiği ve şiddetlendiği günlerden birinde iki Yunan sünger teknesi yol alıyordu. Tekneler, sakin havalarda kullanılmak üzere tertip edilmişti. Her teknenin yirmi çifte küreği vardı. Tunus'taki sünger mevsimini tamamlıyarak Syme Adası'na dönmekte olan teknelerin başında Kaptan Demetrios Kondos baş dalgıç olarak bulunuyordu. Önceleri hafif hafif esmeye başlayan rüzgâr, sonraları fırtına halini aldı ve kuvvetle bastırdı. Bir an geldi ki, Syme istikametinde ilerleme imkânı kalmadı ve tekneler Elaphonesou Boğazı arasında Malea Burnu'na, oradan Kythera Adası'na yol aldılar. Kuzey-batı rüzgârları baş omuzluktan geliyor ve küçük tekneleri yollarının dışına doğru sürüklüyordu. Sonunda Antikythera'nın küçük adalarından müteşekkil serpintileri kısmına düştüler ve böylece fırtınanın tesirinden kurtuldular. Antikythera'nın kuzey-doğusunda Potama isimli bir balıkçı köyü vardı. Fakat, Kaptan Kondos, tayfalarını şaraphanelerde sarhoş görmeyi istemediğinden tekneleri, ıssız güney koylarından birine seyrettirdi.

Rüzgârların dönmesine kadar belki birkaç gün burada kalacaklardı. O zaman Kaptan Kondos ilk defa geldikleri bu koyda, tembel tembel oturacakları yerde, dipte sünger olup olmadığını aramayı düşündü. Dalgıçlardan Elias Stadiatis, dalgıç donanımlarını donanıp suya daldı ve 50 metrede dibi buldu. Fakat berrak deniz

(1) Anfor: Şarap veya yağ testisi.

Akdeniz'deki Galidonya burnunda, Lütfü Celil adlı sünger teknesi, batık üzerinde.

dibinde Stadiatis birden kâbus görür gibi irkildi. Zira, etrafına çevreleyen kum sathında, beyaz mermer heykeller, sütun başlıkları, şahlanmış atlarla şekillenen kabartmalar vardı.

Dalgıç, şaşkın bakışlarla birkaç adım ilerledi ve kumdan yükselen bir heykel kolunu aldı ve yukarı geldi.

İşte, su altı arkeolojisinde muazzam bir buluşun gerçek hikâyesi böyle başlamıştır. Nitekim hava mayna ettikten sonra sünger tekneleri Syme Adası'na döndüler. Kaptan Kondos ve adamları, beraberlerinde getirdikleri bronz kolun esrarını çözmek ve değerini anlamak için Atina'ya gitmeyi uygun buldular.

Kaptan Kondos ve adamı bu hususta resmî makamlara müracaat etmiş ve Yunan donanması dalgıç ve kurtarma teşkilâtı ilk Yunan arkeolojik seferi denilen göreve bu suretle başlamıştır.

Eserlerin bulunduğu koyda derinlik 75-85 metre olduğu için altı dalgıç kullanıldı ve dalgıçlar dipte beşer dakika kalmak şartıyle günde iki baş dalış yapabildiler. İptidaî imkânlar sebebiyle 1900 yılında normal büyüklükte bronz bir insan başı, iki büyük mermer heykel ve bazı küçük parçalar çıkartılabildi. Ağır heykeller ise, parçalanır korkusu ile alınmadı. Fakat 1901 yılının baharında, dört ilâve dalgıç ile çalışmalar yeniden başladı. Verilen paranın çokluğu, insanları, tekniğin ulaşamadığı yerlere çekmiş ve dalışlar sırasında iki dalgıç vurgun yemiş, bir tanesi ıztırap içinde ölmüştür.

DEMETER OLAYI

1953 yılı yaz aylarında, İstanbul Üniversitesi profesörlerinden G. E. Bean, bir bronz büstün Türk balıkçıları tarafından eski Halikarnas şehri, yani bugünkü Bodrum'un yakınlarındaki Bitez açıklarında bulunduğunu öğrendi. Olay çok mühimdi ve Prof. Bean hemen yola koyuldu. Profesöre, Bitez halkı çok yardımcı olmuştur. Büyük bir buluşa koşan Prof. Bean, nitekim Bitez'de bir köy kahvesinde, bir ağaç kütüğüne dayatılmış bir kadın büstü gördü. Kadın, hafifçe başını öne eğmişti ve gözleri yaşlı denecek kadar üzüntülü idi. Bu eser, Yunan mitolojisi tanrılarından Demeter'in ta kendisi idi.

Bu olay, Türkiye'de yalnız bir günlük gazetenin son sayfasında birkaç satırı kapladı. Halbuki «The Illustrated London News» gibi ciddî bir İngiliz dergisinde Demeter hakkında altı sayfa yazı neşrediliyor ve bu olay dünyaya açıklanıyordu.

Öte yandan, Prof. Bean derin bir düşünce içinde kalmıştı. Bu kadın kim olabilir-

di. Gözlerinden ve yüzünün ifadesinden büyük bir ıstırap içinde olduğu görülüyordu. Prof. Bean, hâtıralarını yokladı ve Londra'da «British Museum» daki bir mermer büstün, bu büste benzeyişine takıldı. O da hüzünlü bir kadına aitti ve Cnidus Burnu'nun güneyinde, toprak hafriyatında bulunmuştu. Böylece hakikat aydınlandı; Bitez'de bulunan büst, Yunan mitolojisindeki tanrıça Demeter'i tasvir ediyordu ve Demeter, kaçırılan kızı Persophone'un ebedî elemini duyuyor, ıstırap çekiyordu.

AKROPOL'DEN ALINAN ESERLER, DENİZE GÖMÜLÜYOR

Su altı arkeolojisinde, Atina'daki Akropol (Acropolis) ün de büyük yeri vardır. Zira Lord Elgin tarafından İngiltere'ye götürülen eserlerin mühim kısmı, denize gömülmüştür.

XIX. yüzyılın başlarında Büyük Britanya İmparatorluğu ilim adamları, Osmanlı İmparatorluğu toprakları içinde bulunan ve muhtelif medeniyetlere ait paha biçilmez eserlerin, mabetlerin tahribini önlemek ve bunları nakletmek için yollar aramışlardı. Netekim, 1802 yılında Osmanlı İmparatorluğu nezdindeki İngiliz Büyükelçisi Lord Elgin, Atina'daki Parthenon'da incelemeler yaptı.

Lord Elgin, buradaki bazı eserlerin götürülmesi için hükümetten izin almıştı. Bu suretle, Parthenon'un en mutena parçası olan Phidias frizlerini, Zafer Mabedi'ni, ayrıca Acropolis duvarlarını süsleyen bazı freskleri söktürerek on altı büyük sandığa yerleştirdi. Sonra, Mentor isimli bir İngiliz teknesi ile yola çıkarıldı. Eserler seyahat boyunca Lord Elgin'in sekreteri W. R. Hamilton'un himayesi altında bulunacaktı. Mentor, Tainoron burnunda batı rüzgârlarını yemeye başladı, müteakip saatlerde rüzgârlar süratle yön değiştirerek kuzey-batıdan bir fırtına halinde patladı. Dalgalar, şiddetle gemiye yükleniyor ve tekne su alıyordu. Yolculuğun ikinci akşamında tekneye çullanan uğursuzlukla sabaha kadar mücadele edildi; fakat tabiat güçlü çıkmıştı. Kythera Adası'na sığınılmaktan başka bir çare bulamadılar. Kythera, Antikythera'nın kuzeyinde büyük bir adadır. Ne var ki, atılan bir demir tutmamıştı. Kaptan ikinci demiri de fundo ettirdi. Yine faydasız. Sonunda kaptan, demirleri kestirmesine rağmen felâketten kurtulunamadı ve Mentor kayalara bindirerek battı. Parthenon'a ait eserlerle dolu olan ikinci gemi ise fırtına ile uzun mücadelelerden sonra Phil-Hellene'e vasıl oldu.

Mentor, 20 metre derinliğe batarken, W. R. Hamilton ve bütün mürettebat kurtulmuştu. Fırtına dindikten sonra Hamilton, batığın yerini tetkik ederek, durumu İstanbul'a bildirdi. Lord Elgin, büyük teessürüne rağmen, derhal çareler aramaya başladı. Spezia'da kurtarma işleri yapan Basili Menachini isimli bir İtalyan'ı buldurdu ve bu şahsa viskonsüllük dahi verdirdi. Fakat Menachini, üç ay süre ile çalışmasına rağmen bir başarı sağlıyamadı, aynı zamanda viskonsüllükten de oldu.

Nihayet, kış mevsimine rağmen, İstanbul'dan getirtilen kalın giyecekler ve sair edavat sayesinde, Sisam Adası dalgıçları dalışlara başladılar. Batık üzerinde iki yıl çalışmalara devam edildi ve eserlerin mühim bir kısmı çıkarıldı.

Toprakların ilk kazılışı gibi, sular altında yapılan hafriyat da hakikî veya sanat değerleri çok yüksek eserlerin bulunmasını sağlıyor.

Bugün, sular altında 4000 yıl kalan batıklar, mühim kısımları ve taşıdıkları eserler ile müzelere aktarılırken, niçin eski Türk donanmasının birkaç yüz yıllık mazisi tekrar elde edilmesin?

AMERİKAN EKİPLERİ BODRUM'DA

Ayrıca, asırlar boyunca büyük medeniyetlerin hüküm sürdüğü ülke olarak, elbette sahillerinden denizlere doğru açılan binlerce gemiden derinliklere gömülmüş tekneler mevcuttur. Bu gemiler, her devrin bir muammasını aydınlatacak kadar sağlam eserlerle doludur.

Bugün hiç kimse, balıkçıların ağlarına takılarak yukarı gelen kıymetli eserlerin ne kadar olduğunu bilemez. Ne kadar şaheserin potalarda eritilmiş olduğu, eskicilere satıldığı öğrenilemez. Bu hususta büyük gayretler sarfetmemiz lâzımdır.

Mamafih, çalışmalar gittikçe gelişmektedir. Modern Türkiye'de, Amerika'nın Pennsylvania Üniversitesi ekibi kısa bir çalışma ile, dünyanın ilk su altı arkeoloji müzesini Bodrum'da kurmuşlardır.

Pennsylvania Üniversitesi, Profesör George Bass'ın idaresinde bir heyet göndererek işe başlamıştı. Heyet, Milât'tan evvel 1200 yılında battığı tahmin edilen bir gemi üzerinde çalışmaya başladı. Batık, Akdeniz'de Galidonya Burnu'nun açıklarında 30 metre derinlikte yatıyordu. 3000 yıllık bir mazinin tamamiyle örttüğü gemiden kum tabakaları üstünde hiç bir şey kalmamıştı. Fakat altın külçeleri geminin yerini göstermiye yetti.

Fotoğrafçı, arkeolog ve ressamlardan müteşekkil bir heyet Türk balıkçı tekne-

lerini kiraladı ve tatlı su bulunan bir sahil bölgesinde kamp kuruldu.

Gemide, bir kısım tamir malzemeleri ve aletleri olduğu da öğrenilmişti: Gemi, muhtemelen bu sahillerde demir ticareti maksadı ile seyrediyordu. Gemide örs, kalay, alet yapmak için bronz bloklar, biley taşı ve muntazam kesilmiş granit kayalar bulunmuştur. Hamulenin mühim bir kısmı sert bir kireç kitlesi ile çevrilmişti.

Bu durumda, kitleleşmiş parçaların beraberce satha alınmaları gerekti. Müteakiben her parça dikkatle karaya sevkedildi; satıhları temizlendiğinde, gayet büyük bakır para levhalar ortaya çıktı.

Galidonya'da üç ay süre ile altı dalgıç çalıştırılmış ve 250.000 Türk lirası sarfedilmiştir.

BODRUM'DA DÜNYANIN İLK SU ALTI ARKEOLOJİ MÜZESİ

George Bass, Galidonya başarısına güvenerek bir başka proje için gerekli malî yardımı bulabildi ve milâdî 602 yıllarında battığı tahmin edilen bir tüccar gemisinin hafriyatına başladı. Bu gemi, Bodrum açıklarında Yassıada kayalıkları önünde, 40 ilâ 50 metre derinlikte yatmaktaydı. Dalgıçlar, geminin tamamıyle anforlarla dolu olduğunu haber verdiler.

Enkaz, geniş bir sahayı kaplamakta olup, Galidonya Burnu'ndaki batıktan daha büyük bir tekne idi. Bass ve adamlarından müteşekkil heyet, tamamıyle çıplak olan adanın kayalıkları üzerinde kamp kurdular. Yüz tonluk tekneleri ise batığın üzerine demirledi. Birinci senenin mühim kısmı batığın sathı hakkındaki en uygun planların tespiti ile geçmişti. Galidonya çalışmalarında bilindiği halde kullanılmayan ve müteakiben tekâmül ettirilen sistem ilk defa burada tatbik edildi. Batıktan çıkartılan eserler, Bodrum'da St. Jean Kalesi'ne taşındı ve dünyanın su altı eserlerini havi ilk arkeoloji müzesi bu şekilde kuruldu. Fakat, acınacak nokta şuradadır ki, öz vatanımızın hemen yakınında ve gayet sığ bir suda yapılan bu su altı arkeoloji çalışmalarına Türk hükümeti adına bir arkeolog, yalnız müşahit komiser olarak iştirak etmiş ve en mükemmel şartlara sahip olan Türk Deniz Kuvvetleri kurtarma ve dalgıçlık teşkilâtı ile birlik kurulmamış, Türk arkeologlarından müteşekkil bir heyetle başarılabilecek bu su altı hafriyatının şerefi, yirminci yüzyıl Türkiyesi'nde başka bir devlete bırakılmıştır.

Anadolu gibi, her devirde bir başka medeniyetin diyarı olmuş, Anibal'den Haçlılar'ın donanmalarına kadar, Bizanslı, Cenevizli korsanlardan, Osmanlı İmparaporluğu deniz satvetine kadar yüzyıllar boyu kesif bir aktivite görmüş olan sahillerde muhakkak daha yüzlerce misal bulunmaktadır. Tarih ve müspet ilim önünde, Türklük adina kaybedilmiş bir takım kötü değerlendirmelerin tashih imkânları hâlâ mevcuttur.

Pennsylvania Üniversitesi Müzesi için inşa edilen tek kişilik denizaltı sualtı arkeolojisine yeni bir ümit getirmiştir.

Resimlerle

ESKİ İSTANBUL

Kabataş açıklarında bir sandal ve yelkenli tekneler. Fesi başında, Müslüman sandalcının müşterileri belli ki din kardeşi değil. Bugün ise, kim din kardeşi, kim değil, anlaşılmıyor.

Bir mescidin avlusundaki muslukta abdest alan Müslümanlar.

50 yıl önceki Eminönü meydanı. Seyyar ve sabit satıcılar, fesli, şapkalı erkekler ve peçeli bir kadın görülüyor. Karşıda, Galata Kulesi olmasa, burasının Eminönü olduğuna kim inanır?...

*

O zamandan beri
Haliç'ten çok sular aktı.
İhtiyar sandalcı
öleli kim bilir
ne kadar oluyor.
Ama Haliç'te yine buna
benzer tipler,
yine sandallar var.

KARİKATÜR

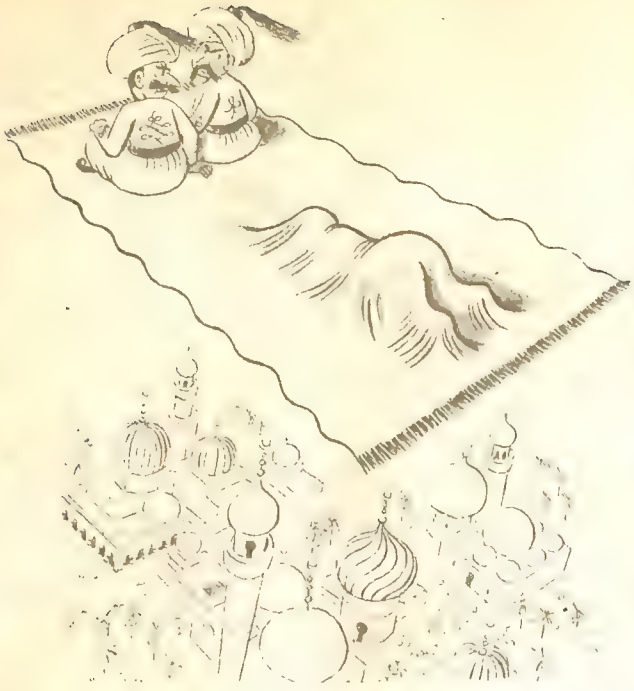

Kaçak yolcu

Mükemmel kamuflaj

Yazısız

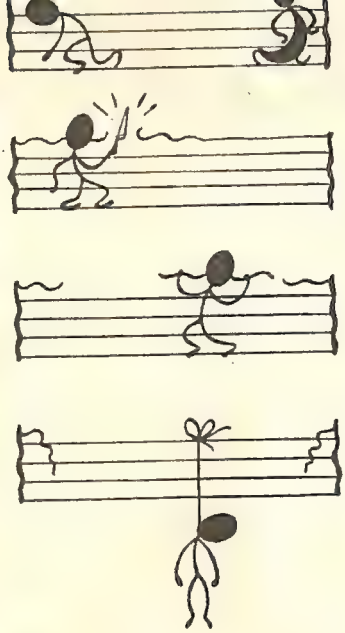

Hüzünlü şarkı

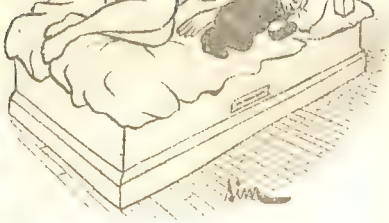

Müzenin gece bekçisi uykuda.

— Senin mi bu somun?

Yazısız

TARİHE AKAN BİR AY

Mayıs 1967

1 MAYIS

Başbakan Süleyman Demirel, Pakistan'a yaptığı resmî ziyareti bitirerek Tahran'a geldi. İran'ın başkentinde Demirel'i, İran Başbakanı Emir Abbas Hüveydâ karşıladı.

3 MAYIS

İran Şahı, Başbakan Süleyman Demirel'i kabul ederek, kendisiyle bir süre görüştü.

● Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan resmî bir açıklamaya göre, Cumhurbaşkanı Sunay, kasımda Kraliçe Elizabeth'in davetlisi olarak İngiltere'ye resmî bir ziyaret yapacak.

5 MAYIS

Süleyman Demirel, Pakistan ve İran'a yaptığı resmî ziyareti tamamlıyarak yurda döndü.

● Ayın fotoğraflarını çekecek şekilde hazırlanan Lunar Orbiter-4 suni peyki Cape Kennedy'den fırlatıldı. Lunar Orbiter-4, ayın dünyadan görünen ve görünmeyen taraflarının fotoğrafını çekecek.

● Polonya Dışişleri Bakanı Adam Rapachi, resmî görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya geldi.

7 MAYIS

Resmî görüşmelerden sonra yayınlanan Türkiye - Polonya müşterek tebliğinde, iki memleket arasındaki ticarî ve siyasî bağların gelişmesinden memnunluk duyulduğu belirtildi.

9 MAYIS

Almanya'ya giden Başbakan Süleyman Demirel, Bonn hava alanında, Batı Almanya Başbakanı Kiesinger tarafından karşılandı.

● CHP'nin eski genel sekreterlerinden Kasım Gülek, partiden istifa etti. Bu istifayla birlikte partiden ayrılan milletvekili ve senatörlerin sayısı 52'yi buldu.

● Hindistan'da cumhurbaşkanlığına iktidardaki Kongre Partisi'nin adayı Dr. Zâkir Hüseyin seçildi. 70 yaşında olan Zâkir Hüseyin, Hindistan'ın ilk Müslüman cumhurbaşkanıdır.

12 MAYIS

Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa eden milletvekili ve senatörler, Güven adlı yeni bir parti kurdular. Partinin başkanı Turhan Feyzioğlu.

16 MAYIS

Türkiye - Avrupa ekonomik topluluğu ortak konseyi Brüksel'de, Süleyman Demirel'in başkanlığında toplandı.

18 MAYIS

Mısır ordusunun, İsrail sınırındaki Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin bulunduğu bölgede mevzie girmesi üzerine, İsrail de, güney sınırındaki birliklerini takviyeye başladı.

● Demirel ve beraberindeki heyet, yurda döndü. Başbakan; Türkiye'nin, dışarıda büyük bir itibarı olduğunu belirtti.

19 MAYIS

Gençlik ve Spor Bayramı bütün yurtta törenlerle kutlandı.

24 MAYIS

Mısır kuvvetleri, Akabe körfezini kapattı ve mayınladı. İsrail, bu hareketi tecavüz sayıyor.

● İstanbul'da, Yeni Komedi Tiyatrosu yandı.

25 MAYIS

Akdeniz'deki Amerikan 6. filosuna mensup 7 harp gemisi Akdeniz'e açıldı.

● Başbakan Süleyman Demirel, ikinci beş yıllık kalkınma plânı hakkında izahat vererek, bu dönemde bir buçuk milyon vatandaşa iş imkânı sağlanacağını belirtti.

26 MAYIS

Dünya siyasî çevreleri Ortadoğu'daki bir savaşı önlemeye çalışıyor. İsrail, ablukaya daha fazla seyirci kalamıyacağını bildirdi.

27 MAYIS

Hürriyet ve Anayasa Bayramı kutlandı. Cumhurbaşkanı Sunay bu vesile ile beyanatta bulunarak: «Anayasamız, sosyalizme, faşizme ve komünizme karşı, devletimizin kapılarını kapamış bulunmaktadır» dedi.

28 MAYIS

Kesikköprü barajı ve hidroelektrik santrali, hizmete girdi. Törende Sunay, Demirel, bakanlar, Genelkurmay Başkanı Tural ve kuvvet kumandanları hazır bulundu.

31 MAYIS

Samsun milletvekili S. Kılıç, CHP'den istifa etti.

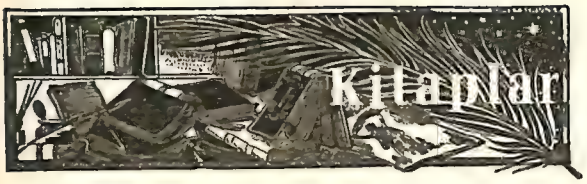

Arasında

İslâm Dininin Esasları

Muzaffer Gökman, **İslâm Dininin Esasları,** İstanbul 1966, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi, 263 sayfa, 12,5 lira.

Bibliyografya ve kütüphanecilik üzerindeki eserleriyle tanıdığımız yazar, bu defa, değişik konuda bir eser verdi: **İslâm Dininin Esasları.** Muzaffer Gökman, önsözünde, bu kitabı kaleme almasının sebeplerini anlatırken, bizde, dinî neşriyatın da bir bilânçosunu yapmış. Buna göre, Türkiye'de neşredilen dinî eserlerin, diğer neşriyata göre oranı ancak % 4 civarında.

Diğer taraftan, bilhassa az tahsilli yahut tahsilsiz tabakada ciddî, müsbet bir din eğitiminin ne büyük faydalar sağlayacağı da önsözde belirtilmiş.

Çok zarif bir kapak içinde yayınlanan kitap, adından anlaşılacağı gibi, İslâm'ın esaslarını anlatmaktadır. Muhteva bakımından eser, iki kısım gösteriyor. Nisbeten kısa olan birinci kısımda İslâm'ın iman şartları anlatılmış. İslâm'ın farzları ise, kitabın geri kalan kısmını kaplıyor. Bu kısımda her şartın bütün incelikleri en küçük teferruatına kadar açıklanmış.

Eserin «Namaz» kısmında bazı namaz sureleri, Latin harfleriyle verilmiş. Büyük bir titizlik isteyen böyle bir işe girişirken, müellif, hiç de yabancısı olmadığı transkripsiyon işaretlerinden faydalansa, muhakkak ki, çok yerinde olurdu. Bazı âyetlerde gözden kaçmış tertip hatalarına rastlanıyor ki, bundan da yüzde yüz sakınılmalıydı.

İslâm Dininin Esasları, bütün olarak, bir boşluğu dolduran, faydalı bir eser. Bilhassa sonuna eklenen sözlük, dinî terimleri yeni nesillere açıklaması bakımından iyi düşünülmüş ve tertip edilmiş.

İstanbul'un Fethi

Kritovulos, **Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sânî - (İstanbul'un Fethi),** Rumca'dan Türkçe'ye çeviren: Karolidi, sadeleştirerek Latin harflerine çevirip dip notlarını ilâve eden: Muzaffer Gökman, İstanbul, 1967, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, XVII + 256 sayfa, 9 resim ve kroki, 10 lira.

İstanbul'un fethini anlatan yabancı tarihlerin önemlilerinden biri olan Kritovulos'un eseri, 1910 yılında Karolidi tarafından tercüme edilerek Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası'nda tefrika edilmişti. Eser daha sonra 1912 yılında Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi tarafından 200 sayfalık bir kitap halinde basıldı.

Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sânî bu defa, Muzaffer Gökman tarafından Latin harflerine çevrilip sadeleştirilerek yayınlanmıştır. Eserin en büyük özelliği, geniş ölçüde dip notu ilâve edilmiş olmasındadır.

Muzaffer Gökman, bu dip notlarında, çeşitli tarihî deyimleri açıkladığı gibi, büyük mıkyasta biyografiye yer vermiş, aynı zamanda sayısı 234'ü bulan bu dip notlarına, o devirle ilgili fıkralar da eklemiştir. Eserin sonunda bir de kısa Fâtih kronolojisi var.

Kitap, kapakta **İstanbul'un Fethi** başlığıyle sunulmuş. Unvan sayfasında ise asıl adı yazılı.

O. Y.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Hayri Hayrioğlu (Nazilli - Aydın)

Gürcüler hangi ırk grubundandır? Gürcüler hakkında nerede bilgi bulabilirim?

Gürcüler, Kafkas ırklarındandır ve Çerkes, Abhaz (Abaza), Çeçen, İnguş, Laz, Lezgi gibi ırklarla aynı gruptandır. Kafkas ırklarının en kalabalığı Gürcüler'dir. Ermeniler de Kafkasya' da yaşamakla beraber, bu gruptan değil, Hind - Avrupa ırklarındandır. Gürcüler, büyük çoğunlukla Ortodoks Hıristiyan'dır. Müslüman Gürcüler, hattâ Katolik Hıristiyan Gürcüler de mevcuttur. Bunlar, aynı Gürcü dilini konuşurlar. Acaralar, Gürcüler'in bir dalıdır. — Gürcüler hakkında, *İslâm Ansiklopedisi*'nin *Gürcistan* maddesini okuyunuz. Burada başlıca literatür gösterilmiştir. Türkçe'de Gürcüler üzerinde eser azdır. Kafkasya'dan bahseden kitaplarda Gürcüler. Asıl ülkeleri, şimdiki Kazan çevresi, yani kenmiştir; bir kısmı Arap harfleri iledir. Umumî bir kütüphanede okumanız mümkündür.

Rafet Ercan (Yazlık köyü - Düzce - Bolu)

Bulgarlar, Türk müdür?

Sizin duyduğunuz, Ortaçağ'da «Bulgar» denen kavmin Türk olduğudur. Bugünkü Bulgarlar'ın değil. Bugünkülerin Türk'lüğü, sadece eski bir Türk kavminin adını taşımaktan ibarettir. Türk kavimlerinden biri olan Bulgarlar'ın bir kısmı, 659'da, şimdiki Bulgaristan'a geldiler. Asıl ülkeleri, şimdiki kazan çevresi, yani Volga boyu idi. Bulgaristan'da bir Türk imparatorluğu kurdular. Ancak bu devlet, 865'te atalarının Şaman dinini bırakıp Hıristiyan oldu. Bir avuç Bulgar Türk'ü, Slav kavimleriyle karışıp eridi. Dillerini de unuttular. Slav dillerinden biri olan bugün «Bulgarca» dediğimiz dili konuşmaya başladılar. Türklük'le hiç bir ilgileri kalmadı.

Vesile Fethi Kut (Göztepe - İzmir)

Jansenistler ile Papa taraftarları arasında ne gibi mücadeleler olmuştur? Lamarkiz, Talleyrand, Metternich hakkında bilgi verir misiniz?

Bahsettiğiniz mücadele, Papa'ya sadakati esas kabul eden Jesuite'lerle Jansenistler arasında geçmiştir. Mücadele, her iki tarikatın görüşleri arasındaki ayrılıktan ve Jesuiteler'in, Jansenisteler'in fikirlerini tefsir tarzından çıktı. Siyaset adamları da işe karıştılar. Nihayet Kral XIV. Louis işe müdahele etti. Papa ile anlaşarak iki taraf arasında on yıl süren (1669 - 1679) bir mütareke sağladı. Bu tarihten sonra gittikçe kızışan mücadele, karşılıklı ithamlarla Fransız İhtilâli'ne kadar sürdü. Sonra hızını kaybetti. — Charles Talleyrand (1754 - 1838) bir Fransız devlet adamıdır. Keskin zekâsı ve kurnazlığı ile tanınmıştır. Fransa'ya siyasî menfaatler sağlamıştır. XVIII - XIX. asrın en büyük siyaset adamlarındandır. — Klemens Metternich (1773-1859) Avusturyalı devlet adamıdır. Başbakanlığı sırasında, Avusturya'yı kuvvetli bir devlet haline getirmiş, Avrupa'da bir muvazene sağlamıştır. — Lamarkiz'den kastınız ne? Acaba Marquise de Pompadour mu? Bunu belirtmelisiniz.

Habib Tektaş (Salihli - Manisa)

Yavuz'un özellikleri nelerdir?

Yavuz, savaş ağır kruvazörü, 23.000 ton olarak, 28 mart 1911'de Alman tezgâhlarından denize indirildi. İsmi, «Goeben» idi. 59'u subay olmak üzere 1.013 mürettebatlı, dünyanın en modern ve yürük savaş gemilerinden biriydi. 34 topla mücehhezdi. 28'lik ağır toplar da taşıyordu. 1914 sonunda Türkiye tarafından satın alındı ve «Yavuz Sultan Selim» adı verildi.

İlhami Çetinkaya (Erzincan)

TARİH POSTASI, *birçok okuyucunuzu memnun etmekte ve sonsuz derecede ilgi toplamaktadır. Tarih hakkında bilmediklerimizi, sorup da öğrenemediklerimizi, hattâ tartışmalar sonunda hiç bir sonuca varamadığımız şeyleri bize bildirmektedir. Müsaade ederseniz, ben de bir şey sormak istiyorum: Hazret-i Peygamber'e, Mekkeli Müşrikler'le yaptığı Hendek savaşında, Medîne'nin çevresine hendek kazmayı kim tavsiye etmiştir?*

Selmânu'l-Fârisî tavsıye etmiştir. Çocukken, İran'da Hıristiyan olan bu zat, esir düşmüş, Arabistan'a gelmiş, Müslüman olmuş, Peygamber'in sahâbesi arasına girmiştir. Arabistan'da bilinmiyen hendek kazma usulünü, İran'da uygulandığı için, Medîneli Müslüman savaşçılara tavsıye etmiştir. Bu usul, savaşın kazanılmasında ve Mekkeli Müşrikler'in püskürtülmesinde hayırlı bir tesir yapmıştır.

Mahmut Tahir (Kavaklıdere - Ankara)

Birûnî ve Hârezmî kimdir?

Sorduğunuz her iki şahıs da, Ortaçağ'ın en büyük bilginlerindendir. Her ikisinin de Türk asıllı olması kuvvetle muhtemeldir. Eserlerini, devrin kültür dili olan Arapça yazmışlardır (Batı'da da XVII. yüzyıla kadar klasik ilim dili, Latince idi). Ortaçağ Avrupa kültürüne olan büyük etkileri bakımından da Birûnî ve Hârezmî mühim rol oynamışlardır. Hârezmî, cebir ve trigonometri ilimlerinin kurucusu da sayılabilir. Hârezmî (.....-850) ve Birûnî (973-1051) tarihleri arasında yaşamışlardır. *İslâm Ansiklopedisi*'nden geniş bilgi edinebilirsiniz.

İsmail Çamlıdağ (Aksaray - İstanbul)

Sultanahmet Camii'nin kaç şerefesi var?

Sultanahmet Camii'nde, toplam olarak, 16 şerefe vardır: 4 minarede 3'er, 2 minarede de 2'şer şerefe. Bir yazımızda yanlış olarak 14 şerefe hesap edilmişti. Özür dileriz.

Mehmet Çındık, Necmi Sarıal ve Salim Sönmez (Görele - Giresun)

Hazret-i Peygamber'in 17 zevcesi olduğunu yazdınız. Halbuki bazı kaynaklar 11 gösteriyor.

Peygamberimiz'in nikâhla aldığı zevceleri şunlardır: Hadîce, Zeyneb, Rukayye (Hazret-i Osman'ın kızı), Ümmü Kulsûm (Hazret-i Osman'ın başka bir kızı), Fâtıma, Sevdâ, Âişe (Hazret-i Ebû-Bekr'in kızı), Hafsa (Hazret-i Ömer'in kızı), Huzeyme kızı Zeyneb, Cehş kızı Zeyneb, Ümmü Selime, Meymûne, Cuveyriye, Ümmü Habîbe. — Odalık olarak aldıkları şunlardır: Safiye, Reyhâne ve Mâriye. Hepsi 17 eder. Maamafih İbnü Sâ'd, odalık olarak birkaç isim daha vermektedir. Hazret-i Peygamber'in pek az yaşayan oğlu İbrahim, Mâriye'den doğmuştur. Hazret-i Hadîce ölünceye kadar Peygamberimiz, başka kadın almamıştır.

Bu gibi konular, tarih konularıdır. Din adamları değil, tarihçiler bilir. Din bilginleri, ibâdet, iman, dinî hukuk ve buna yakın mevzularda söz sahibi olabilirler. İslâm tarihini bilmezler. Bu iş için, İslâm tarihi üzerinde ihtisas yapmak icab eder. Tarihçilik, ilâhiyattan apayrı bir bilgidir. Peygamber'in kaç zevcesi olduğu, isimleri, sıraları, evlenme tarihleri, bunların çocukları ve biyografileri gibi bahislerin, Müslüman dininin itikat bahisleriyle hiç bir ilgisi yoktur. Tamamen tarihî mevzulardır. Bahsettiğiniz zat, «fıkh» denen İslâm hukukunun en değerli bilginlerindendir. Fakat İslâm tarihi üzerinde, genel bilgiler dışında, hiç bir ihtisası yoktur.

Büke Ersöz (Karşıyaka - İzmir)

Büyük Selçuklu Hâkanı Sultan Melik-Şâh, kaç yaşında hükümdar oldu? — Çelebî Sultan Mehmed devrindeki Türk-Venedik deniz savaşı kaç yılındadır?

Sultan Melik-Şâh, 17 yaşında, babası Alp-Arslan'ın yerine tahta geçti. — Bahsettiğiniz Türk-Venedik deniz savaşı, 1416 yılında ve Çanakkale Boğazı'nın Marmara tarafındaki ağzında cereyan etmişti.

Cevat Koca (Eskişehir)

Kanunî Sultan Süleyman ile Barbaros Hayreddin Paşa, hangi şehirlerde doğdular? — Osmanlı devrinde Türkler, hangi ülkelerde hâkimiyet kurdular?

Osmanoğulları'ndan 10. padişah olan Kanunî Sultan Süleyman, Trabzon'da, onun kapdân-ı deryâsı ve Cezâyir beylerbeyisi olan Barbaros Hayreddin Paşa da Midilli adasının, Midilli şerinde doğdular. Hayatları hakkında, mecmuamızda birçok yazı yayınlandığı gibi, daha geniş bilgiyi, Hayat müessesesinin yayınladığı *Türkiye Tarihi*'nde bulabilirsiniz. — Osmanlı çağında Türkler'in yayıldıkları bütün ülkelerden bahseden üç makaleyi, son sayılarımızda bulacaksınız.

İlhan Bekbay (İzmir)

Muâvenet-i Milliye hakında bilgi verir misiniz?

Muâvenet-i Milliye, 602 tonluk, iki bacalı bir torpido muhribidir. Kendisiyle bir örnek olan Yâdigâr-ı Millet, Nümûne-i Hamiyet ve Gayret-i Vataniye ile beraber 1909'da Alman tezgâhlarında yapılmış, 1910'da Türkiye'ce satın alınmıştır.

İstanbul'un
yer adlarıyla
ilgili
folkloru
üzerine
yazılmış
ilk
büyük
eser

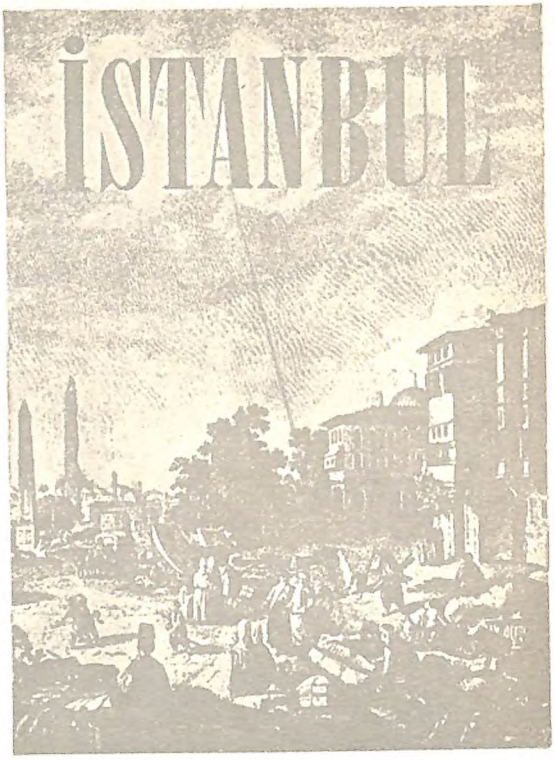

Yer adları ve yer adlarına
bağlı folklor bilgileriyle

İSTANBUL

Hayat yayınlarının sizlere takdim ettiği bu kitap, tanınmış folklorcularımızdan Mehmet Halit Bayrı'nın hazırlayıp, hayatta iken yayınlamaya imkân bulamadığı en ilgi çekici eserlerinden biridir.

ESKİ ve YENİ İSTANBUL'u gösteren birçok siyah-beyaz ve renkli desen, gravür, fotoğraf ve tablolarla süslü bulunan bu eserde, İstanbul hakkındaki birçok sorularınızın cevabını bulacaksınız. Fiyatı ciltli: 15 liradır.

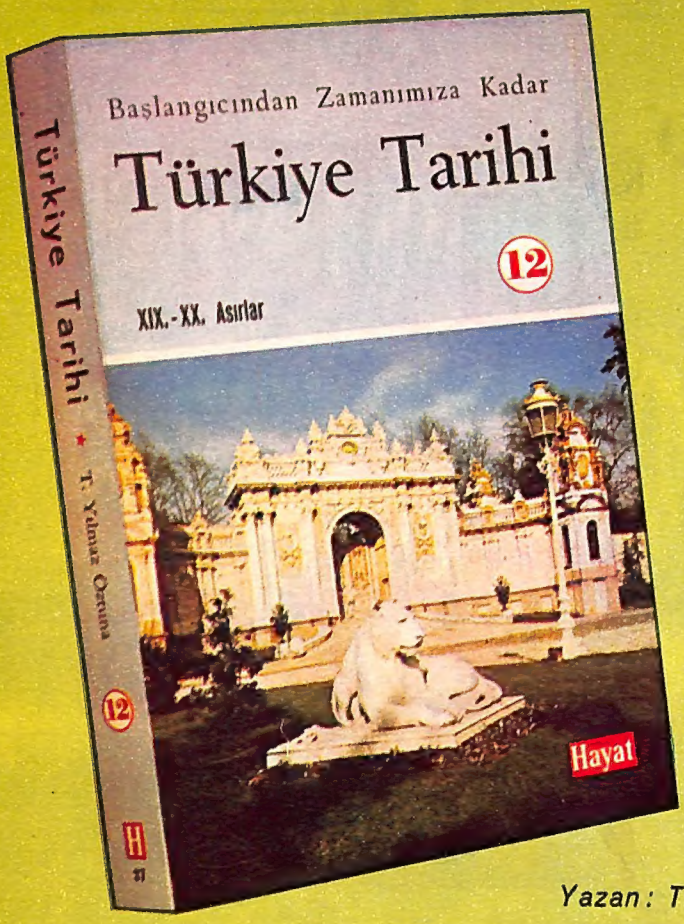

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

TÜRKİYE TARİHİ

Yazan: T. YILMAZ ÖZTUNA

12. Cilt:
XIX.-XX. Asırlar

Bütün Türk ve Türkiye tarihi, tarih ilminin son sözü olarak ancak bu eserde mevcuttur. Her Türk'ün evinde bulunması icab eder.

Her cilt 288 sayfa metin, 16 sayfa tifdruk baskı resim, haritalar ve listelerle renkli karton kapak içinde 7,5 liradır. Türkiye Tarihi 12. ciltle tamamlanmaktadır.

Genel Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı - Cağaloğlu - İstanbul